

6. Relacions de sociabilitat i subjectes nacionals i transnacionals

6.1. El món associatiu (alguns casos concrets)

En l'apartat anterior feia referència a l'Institut d'Estudis Ceretans, com a entitat promotora d'alguns dels actes que he analitzat. He parlat també d'altres associacions. Em sembla interessant, ara, dedicar un punt específic al tema de les associacions que, com es veurà, té diverses línies d'anàlisi, i que es pot relacionar amb la qüestió de les fronteres.

A França i Espanya, la situació política ha variat amb el pas dels anys i ho ha fet també la gestió de la qüestió associativa. En el primer cas, la llei de 1901 ha estat la base de la formalització de les associacions durant tot el segle XX. S'han produït canvis de signe polític en el govern francès, però no s'ha abandonat un mateix règim democràtic durant un període llarg com en el cas de l'Estat espanyol, amb la dictadura franquista. La Guerra Civil espanyola va interrompre la consolidació d'una societat civil iniciada els anys trenta, fonamentada en intents de conformació d'un règim democràtic, i que en el camp de l'associacionisme es formalitzava a partir d'una llei de 1887.

La victòria de les forces franquistes va suposar una purga de les associacions oposades a l'anomenat "Glorioso Movimiento Nacional", executada a través d'un decret de 1941. Fins el 1964 no es va establir cap legislació sobre la qüestió associativa, de forma que l'Estat va mantenir una situació d'excepcionalitat i vigilància constant. La llei promulgada el 1964 va permetre la fundació de noves associacions de pares, de veïns i d'estudiants, encara que sota control de la Dictadura. L'església aixoplugà alguns d'aquests moviments i permeté que en alguns casos es desenvolupessin nuclis d'ideologia catalanista i oposada al règim de Franco. Els anys setanta i vuitanta l'arribada de la democràcia amplia les opcions i permeté la instauració d'un associacionisme democràtic (CONVERSI 1997:135; BONACHELA 1983; SOLÀ 1996).

En el terreny socioeconòmic, el sorgiment d'un moviment associatiu va lligat a processos d'industrialització, concentració urbana i modificació del pes dels llaços familiars i religiosos. Aquest moviment implica una transformació dels processos de socialització i és la traducció d'una major necessitat de socialització "formal" per mantenir la integritat d'una societat (BONACHELA 1983:54-55). De fet, l'estudi de l'associacionisme ha estat vinculat al del canvi social i de la urbanització, relacionat amb la major complexitat d'una societat que hauria assolit un grau de creixement i tecnificació considerables (BANTON/SILLS 1974:611 i 616). Amb l'ampliació del marc de referència dels individus més enllà de l'àmbit local, amb la urbanització del medi rural, canvia d'alguna manera l'estructura social. Nous sectors arriben a l'espai local. Càrrecs públics, mestres... individus que participen d'una nova forma d'organització més enllà de la parròquia o de la comuna (BODIGEL 1981:61-62).

A la Cerdanya aquests processos polítics i socioeconòmics han significat situacions diferents a banda i banda. En el terreny polític, mentre la Cerdanya francesa no ha tingut una repressió, pel que fa al camp associatiu (entre altres), no es pot dir el mateix de la Cerdanya espanyola. Durant el Franquisme el moviment associatiu va ser pràcticament nul, excepció feta de tot allò que era sancionat positivament per l'Estat, i que solia abastar entitats i activitats aixoplugades per l'Església. En el terreny socioeconòmic, la urbanització de la comarca ha comportat arreu el sorgiment d'associacions formals, si bé en alguns casos la seva composició ha estat limitada quant a nombre i diversitat d'afiliats (especialment a la Cerdanya francesa).

A Cerdanya espanyola, s'observa la incorporació d'immigrants a associacions o la creació de noves associacions per part dels nousvinguts, els darrers anys sobretot procedents de l'àrea de Barcelona¹⁵⁴. Però el que m'interessa en aquest punt no és fer un seguiment precís de l'evolució del món associatiu a una banda i altra de la

¹⁵⁴ Aquesta és una dada basada en l'observació i en els comentaris d'informants ocasionals.

frontera, sinó veure la relació d'aquest món amb la reproducció de la percepció d'un punt de vista nacional de les coses.

D'entrada, tota associació pot facilitar la integració d'un individu a una societat concreta, la seva vinculació a una comunitat:

Fins i tot si la vida associativa no pot suprimir la creixent i general atonia social de la vida quotidiana, constitueix no obstant un suport excel·lent per materialitzar una identitat comunal, per donar la impressió de “viure junts” (BODIGEL 1981:64)

Aquest “viure junts”, com pot ser nacional enlloc de transnacional o transfronterer? Prenem el cas, per exemple, d'una entitat concreta i vegem-ne la dinàmica de funcionament, el seu naixement, les activitats, i la composició. Una entitat que estigui composta per persones de tota la comarca (residents a la Cerdanya espanyola i Cerdanya francesa). Un bon exemple és una de les dues corals de Puigcerdà.

Es va fundar pràcticament coincidint amb l'inici de la meua estada a la Cerdanya, el 1997. La van engegar un conjunt de persones, algunes sortides d'una altra coral del mateix poble, altres interessades pel primer cop pel cant; unes originàries de la Cerdanya espanyola, les altres residents a la comarca però nascudes a Barcelona. El grup va anar creixent, i va incorporar, en principi, dues persones de la Cerdanya francesa. En total eren una quinzena de membres. Posteriorment hi van entrar més persones de l'altra banda de la frontera, atretes per la qualitat del director i el rigor del treball i pel bon ambient que hi havia entre els participants. Com han explicat Maurice Agulhon (1977) i Josepa Cucó (1991) les associacions poden ser originades per grups informals i/o originar-ne, i aquest cas no és una excepció. La coral es va formar a partir d'un petit grup d'amics. La colla d'amics va incorporar nous membres i ha constituït, des del començament, un nucli dur en la presa de decisions. La coral és un element important en les seves vides, un referent constant en les converses, un punt de trobada i un espai per la projecció d'esforços i el reconeixement col·lectiu. De qualsevol sopar o trobada poden sorgir

noves idees per la coral, que es podran discutir en el marc de les reunions formals de la coral, o bé es debatran problemàtiques fins el punt de generar un consens en el grup sobre la interpretació de les situacions i les accions a emprendre.

A aquest col·lectiu i al nucli dur, en particular, s'hi han anat incorporant nous membres, a partir de la relació d'amistat amb altres, de forma que es fa patent l'amistat com a element que pot dur a la participació en associacions, més enllà d'una mera tria en funció de gustos personals. Si el naixement de la coral va tenir molt a veure amb la relació d'amistat entre algunes persones concretes, també hi ha, doncs, una coincidència entre nucli dur i grup d'amics. Josepa Cucó ha destacat que al País Valencià les quadrilles d'amics són una pedrera de líders associatius (CUCÓ 1991:51). A la coral, el liderat de l'associació està vinculat a l'existència d'una relació d'amistat. Com en els casos estudiats per Cucó (1991), el consens és un fonament important del liderat. La relació informal, afecta, doncs, la dinàmica de funcionament de l'associació. Tot i que hi ha participants francesos en l'entitat, el nucli dur no té un caràcter transfronterer, i això encara que existeixen contactes i espais d'interacció.

Un dels espais de relació informal d'aquest grup d'amics es produeix després de cada assaig, quan van a un bar per prendre un cafè o una cervesa. Des de fa uns mesos, de tant en tant, s'afegeix a aquesta activitat un dels membres de la coral que procedeix de la Cerdanya francesa. He assistit a algunes situacions d'interacció i he vist que no parla més que francès, de manera que per poder parlar amb ell cal fer-ho en aquesta llengua. Per la seva manera d'actuar es veu que no sempre entén el català. A voltes assenteix amb el cap quan se li diu alguna cosa, però en altres ocasions s'està mirant fixament algun punt concret. Els companys del grup són atents amb ell. Algun cop una persona de la coral ha comentat que tenint en compte que porta 30 anys residint a la Cerdanya ja hauria de poder parlar català, però això no ha minvat les relacions existents. De fet, des que, quan era petit, va arribar del nord de França, mai ha tingut la sensació que hi hagi una frontera territorial, però la qüestió de la llengua sí que fa que percebi una frontera:

No hi ha una frontera, hi ha una dificultat de llenguatge, però la frontera per mi no existeix. Fins i tot quan hi havia el Franco i els duaners i la policia... per mi la frontera... No hi ha res que t'impedeixi d'anar d'un costat a l'altre. Mai és impossible anar d'un costat a l'altre. La frontera, o la dificultat, és la comunicació. La frontera administrativa no és important. Hi ha una frontera del llenguatge (...). No sé si arribaré a aprendre el català... però per les generacions futures, penso que Europa afavorirà les barreges (E-150 [H-Gp-4-F])¹⁵⁵

La nacionalitat d'aquest participant de la coral no ha estat un obstacle en ella mateixa, però la seva trajectòria vital, profundament assentada a la Cerdanya francesa, i marcada per relacions amb persones que són, com ell, fills d'emigrants d'altres indrets de França, ha tingut a veure amb la seva situació en relació al nucli dur de la coral. Hi ha hagut, doncs, interacció, però no s'ha donat una relació més enllà de les activitats de l'entitat. Aquest tipus de relacions són una de les principals incògnites i atractius d'aquest treball, ja que contenen un potencial transfronterer. Malgrat tot, el participant de la Cerdanya francesa assegura que el que manté amb els companys de la coral no és un tracte transfronterer, perquè creu que hi ha una dificultat de comunicació (bàsicament per la qüestió lingüística). De moment la participació en la coral amaga només la voluntat de passar una bona estona amb una activitat de lleure que és valorada en ella mateixa. No es tracta tampoc de la integració d'un nou vingut.

La integració dels nou vinguts a la comarca es dona en comunitats locals que estan a una banda o altra de la divisòria internacional, un fet que no és gens anecdòtic, ja que l'espai d'acció de moltes associacions no la sobrepassa. D'entrada, és un espai local, però, a més, està fortament marcat per la imbricació institucional de les associacions formals. El registre, la normativa per la qual es regulen i la seva

¹⁵⁵ "Il n'y a pas une frontière. Il'y a une difficulté de language, mais la frontière pour moi n'existe pas, la frontière. Même quand il'y avait Franco et les douaniers et la police... pour moi la frontière... il'y a rien que t'empêche d'aller d'un coté ou de l'autre. C'est pas impossible d'aller d'un coté ou de l'autre, jamais. La frontière, ou la difficulté c'est la communication. La frontière administrative c'est pas importante. Il'y a une frontière de language (...). Je sais pas si j'arrivairait à apprendre le catalan... Mais pour les generations futures, je pense que l'Europe va à favoriser les mélanges..."

composició són franceses o espanyoles. Entre les funcions de tota associació hi ha la consecució d'una cohesió social (canalització i resolució, al menys potencial, de conflictes), una orientació (introducció del participant en el funcionament de la pròpia societat), canvi social (proporcionen un vehicle per al canvi) i poder de distribució (distribució del poder entre la ciutadania, establiment de grups de pressió) (BONACHELA 1983:82). Així, les associacions ofereixen, recursos per la cohesió, l'orientació, el canvi, el poder... bàsicament a una banda de la frontera o a l'altra.

El que acabo de dir serveix per aquelles associacions voluntàries que tenen un fonament local, les que en la seva fundació tenen algun criteri explícitament nacional i les que formen part d'algun tipus de federació d'àmbit estatal. Les associacions de veïns o "Amics de", en algunes de les quals participen segons residents, serien un exemple del primer tipus. També en serien altres d'específiques com l'associació de persones de la tercera edat de Bourgmadame, el Casal d'avis de Puigcerdà o Bourgmadame accueil, associació destinada a la integració de les dones immigrades a La Guingueta, especialment de les qui han fet cap a la comarca per motius de treball en el sector públic (seu o d'un familiar).

Entrarien en aquesta secció el Festival de Música de Llivia, Joventuts Musicals de la Cerdanya, la coral les Camillières, de Sallagosa... Aquestes i moltes altres associacions tenen com a principal espai d'acció l'àmbit local, però es regeixen per criteris formals "nacionalitzats". En algun cas, l'associació abasta el nivell supralocal (com per exemple l'associació de defensa del ferrocarril, a la Cerdanya francesa), però en qualsevol cas aquestes entitats tenen en comú la no superació de la línia fronterera ni en els propòsits ni en les activitats. No es tracta que s'afirmi explícitament l'existència de la frontera. L'asseveració es dona de forma indirecta, a través d'un àmbit territorial d'actuació.

Del segon tipus (amb un criteri explícitament nacional), hi hauria les associacions d'antics combatents, com l'associació Anciens Combatants d'Enveig et du Vallée

de Carol, destinada a antics soldats de l'exèrcit francès i que, per definició, està profundament marcada, des de la seva fundació, el 1929, pel criteri nacional. El seu objectiu és el recolzament econòmic, de salut i moral (a través del reconeixement del dret a ser condecorat...) als antics combatents de les dues Guerres Mundials i de la Guerra d'Algèria. Les principals activitats desenvolupades passen per l'atenció als membres que precisin alguna acció i la commemoració de les festes nacionals (armistici de l'onze de novembre i festa de la República), amb ofrenes florals als monuments pels caiguts en les guerres, sovint en presència d'una representació de l'exèrcit francès. Les activitats i objectius d'aquesta associació són clarament nacionals, fins el punt que la seva existència va vinculada a la d'un exèrcit i uns símbols nacionals i uns fets inclosos en una memòria històrica de caràcter fonamentalment nacional.

Pel que fa al tercer conjunt d'associacions voluntàries, en són exemples el moviment ecologista com la secció cerdana de Depana, la Fennec (sense secció a la comarca, però que hi ha promogut accions), el moviment agrícola i ramader, el Rotary Club i el Lions Club. Aquestes i altres entitats tenen en comú la seva inclusió activa en federacions de caire "nacional" i "internacional" (franceses, espanyoles, catalanes o incloses en una organització mundial).

Especialment interessants són els casos del Rotary Club i el Lions Club. D'entrada, el fet de participar en les activitats d'una agrupació d'aquest tipus implica compartir unes creences amb un grup els membres del qual hi participen independentment de la seva nacionalitat. Es tracta d'organitzacions amb unes directrius internacionals i que tenen una vocació d'actuació amb repercussions universals. Semblaria que associacions d'aquestes característiques haurien de ser essencialment transnacionals. Tot i que les zones de fronteres solen brindar exemples de transnacionalisme, en aquesta ocasió evidencien l'element nacional. Vegem com es concreta això en els dos casos a considerar.

El Rotary Internacional és una associació mundial de persones de diversos sectors professionals (metges, advocats, alts funcionaris, homes de negocis, etc.) que segueixen un ideal de servei per assolir una progressiva millora de la humanitat, a través del foment d'una moral elevada en les professions i els negocis, i la pau i l'entesa internacional, i la solidaritat entre els homes de les diverses categories. Per ser-ne membre cal ser home i representar una sola categoria de treball, en exclusiva. Els clubs Rotary s'organitzen per districtes que a voltes superen fronteres (com en el cas d'Andorra). Els districtes pertanyen a zones que n'inclouen de diversos. Hi ha un president a nivell internacional que vetlla pel compliment d'objectius (objectius de tipus genèric com "Prendre consciència i actuar"). Cada club intenta estar format per membres de cada ofici, que no es repeteixen (si no és que formen una especialitat dins el sector professional).

El Rotary Club Font-romeu Cerdagne-Capcir pertany a un districte que inclou una part del sud de França i tot Andorra. A la Cerdanya, no obstant, no se supera la frontera excepte en alguna acció puntual. El club de Cerdagne es va fundar el 1964. Des de 1992 fins el 1997, aproximadament, va tenir tres membres de la Cerdanya espanyola. Ells tres van fundar, el 1997, el club de la Cerdanya, amb seu a Alp, apadrinat pel de La Seu i el de Cerdagne-Capcir, i que té uns 20 membres i està format principalment per professionals del sector terciari. El club Rotary de la Cerdanya francesa el formen 28 persones, homes i dones (a diferència d'altres casos en què els membres són només homes). Són funcionaris, comerciants, empleats de banca, hotelers, restauradors, etc. i sobretot metges (8 dels 28 membres). No hi ha ni "artesans" ni agricultors. Segons el president del club, propietari d'un hotel a Sallagosa, no hi ha representants d'aquests sectors professionals perquè quan se'ls ha proposat de participar-hi han dit que tenen massa feina com per prendre-hi part. Entre les activitats que s'han fet hi ha la de subministrar ordinadors al col·legi de Bourgmadame o una campanya per erradicar la fabricació de mines antipersona.

Pel Club no hi ha fronteres. El seu president considera que “L'Europa amb el Rotary hi ha temps que és feta... Els Estats no existeixen”. Però l'organització territorial del Rotary xoca en certa manera amb aquesta afirmació, ja que la gran majoria dels límits de zona del Rotary no sobrepassen cap frontera internacional, de forma que en un territori estatal hi ha unes zones específiques. Una vegada més, apareix el pes de l'Estat nació en la configuració del espais d'acció i interacció.

El Lions Club té molt en comú amb el Rotary. També es tracta d'un club internacional establert a cada Estat i distribuït en districtes inclosos en diverses zones. El Lions de la Cerdanya forma part de la zona Pyrénées-Orientales (coincideix, doncs, amb el Departament francès), districte sud, i s'anomena Club de la Tor de Querol-montagne catalane. Les competències del club abasten la Cerdanya-Capcir (dins, doncs, de territori francès). Només els clubs espanyols tenen competència dins el territori d'Espanya. Com en el cas del Rotary, també en el Lions hi ha hagut elements de la Cerdanya espanyola:

Però el que hem fet aquí és que hem fet un club de reglamentació francesa, amb membres catalans [es refereix a persones de la Cerdanya espanyola ¹⁵⁶] (E-137 [H-Gp-3-Cef])

Són aproximadament 25 membres, 15% de la Cerdanya espanyola (Llívia, Puigcerdà i Alp) i la resta de la Cerdanya francesa. Es vol arribar a la xifra de 40 o 50 membres per formar un altre club. La composició ideal d'un club Lions és la que inclou el màxim de professions possible. Al club cerdà hi ha agricultors, metges, advocats, empresaris... Dels 25 membres la majoria es dediquen al turisme. El club de la Cerdanya està compost per homes i dones d'entre 25 i 80 anys. El seu objectiu és el servei al proïsme amb accions com ajudar a cecs, lluitar contra les drogues o contra determinades malalties, etc. Actua mitjançant “teletons¹⁵⁷” o altres activitats. Es fundà el 1996, però fins el moment hi havia

¹⁵⁶ Com he explicat en el capítol 5, sovint passa que es parla dels Cerdans espanyols amb el terme “catalans” i de la Cerdanya espanyola com a la Cerdanya catalana.

¹⁵⁷ Maratons televisives que, en el cas del Lions francès, no es projecten mai en cadenes televisives espanyoles.

hagut un altre club que tenia uns 25 anys (el Club de Font-romeu Cerdanya). Cinc persones de l'altre club van fundar el nou, al cap d'un any d'abandonar l'anterior, que després es va desfer. En aquest cas allò nacional es reproduïx, de nou, en una organització territorial basada en les divisions territorials Estatals. Així, l'Estat nació contribueix a delimitar les accions desenvolupades, i les condiona.

Recapitulant, tenim l'àmbit associatiu com un espai de reproducció de la frontera territorial de l'Estat nació, configurada de forma indirecta, en la definició del radi d'acció de les entitats. En aquest punt hi ha un element d'importància central pel que fa al pes de l'Estat nació: la mobilització col·lectiva. Societat civil i tercer sector són conceptes emprats per definir un espai polític relativament alternatiu, en contrast amb el de l'Estat, en el qual es produeixen les demandes dels individus consumidors, productors i ciutadans, en un nivell nacional, estatal, en contraposició a fidelitats particularistes (SARASA 1998:981-982). Quan es pensa en termes d'un Estat, es pensa també en una societat civil, configurada sobretot per associacions formals. Però què passa en una zona de frontera, quan hom pot identificar la possible transgressió d'una línia fronterera? Hi ha una o dues societats civils? L'anàlisi d'un cas de mobilització col·lectiva permetrà respondre a aquest interrogant.

Els cerdans francesos i espanyols s'han vist sotmesos, al llarg dels darrers anys, a diverses situacions problemàtiques. Un dels temes de reivindicació tradicionalment presents a la comarca ha estat el dels transports i comunicacions. Essent com és una comarca de muntanya, per la Cerdanya és important mantenir les connexions amb les terres baixes a on s'ubiquen ciutats com Barcelona, Perpinyà o Toulouse. El desenvolupament del sector terciari i de la construcció s'ha vist facilitat, precisament, per la connexió de la comarca amb aquells centres urbans amb infraestructures com els túnels del Cadí i del Pimorent. Però a més d'un lloc a comunicar amb altres, la Cerdanya pot ser també un lloc de pas. Amb aquesta filosofia es va definir, el 1993, el projecte Estel que mirava d'establir un traçat per unir amb una via ràpida les boques de tots dos túnels i així obrir un eix

de comunicació Toulouse-Barcelona. La proposta ha topat amb l'oposició de diversos sectors de la comarca, a la totalitat del projecte o a una part.

Des de les poblacions de la Vall de Querol, es defensava una proposta d'unió directa de les dues boques sense cap desviació cap a pobles de la Cerdanya francesa, situats a la plana. En canvi, des d'aquells pobles es demanava la desviació per tal que la carretera passés el més a prop possible dels seus nuclis de població. Per una banda es mirava d'aprofitar una possible afluença de visitants, i per l'altra es mesurava la necessitat de mantenir íntegre el paisatge i la major part possible de terres agrícoles d'una zona de la comarca.

La mobilització més potent es va endegar a finals de 1998, quan es va conèixer que l'enllaç entre els dos túnels prendria cos el 2006, en forma d'una autovia. Per tal d'aturar el projecte o, si més no, condicionar-lo, diverses entitats es van unir en una plataforma: la Coordinadora Salvem Cerdanya. El col·lectiu ecologista DEPANA, amb la col·laboració intensa del Lokal de Bellver (entitat de joves de Bellver), va endegar la mobilització, a la qual es van afegir, inicialment, diverses entitats (Grup d'Opinió, Institut d'Estudis Ceretans, Associació d'Hotels i Càmpings, Unió de Pagesos, Grup de Recerces Cerdanes [GREC], Podium ceretanum, Associació d'empresaris, Associació de Veïns d'Age-Vilallobent, Associació de Comerciants, DEPANA, i Association Intersyndical Cerdagne-Capcir [AICC]). Entre altres activitats, la Coordinadora va realitzar una recollida de signatures, una penjada de cartells i la col·locació d'una pancarta gegant en el campanar de l'antiga església de Santa Maria de Puigcerdà.

El nom de la plataforma (Salvem Cerdanya) evidencia que el referent col·lectiu és la comarca, però tot i que la voluntat dels organitzadors anava en aquesta línia, la mobilització no s'ha estès a tot el territori cerdà. Només una entitat de la Cerdanya francesa ha respost activament a la crida des del començament i, d'altra banda, en una de les reunions celebrades vaig comprovar com en algunes ocasions s'utilitzava "Cerdanya" per fer referència només a les poblacions de la banda espanyola. No és

que hi hagués una exclusió premeditada o voluntària de la Cerdanya francesa, sinó que en el discurs hi havia qui l'excloïa involuntàriament¹⁵⁸, i la poca presència de voluntaris d'aquella banda acabava de facilitar que la situació estigués d'alguna forma marcada per la frontera nacional. Probablement hi havia en joc interessos particulars, però els referents territorials nacionals hi van tenir el seu paper.

El cas de l'autovia d'enllaç dels túnels representa un exemple únic de plataforma de mobilització col·lectiva a tota la Cerdanya, pel que fa a les associacions formals. Un cas que, de moment, continua tenint la mateixa forma, amb una voluntat transfronterera, però amb una realitat afectada per la frontera, pel que representa el referent nacional i els interessos particulars, en aquest cas, no nacionalitzats, però que han obstaculitzat la mobilització a la banda francesa. Aquest exemple demostra la influència que té la presència de dues societats polítiques a la Cerdanya. Tot i que es mantenen, en el nivell local, elements que evidencien l'existència d'una continuïtat en les relacions socials informals, en la sociabilitat formal no hi ha una organització transfronterera. En l'esfera pública, les manifestacions col·lectives no tenen un caràcter unificat, sinó que es donen d'acord amb l'existència de la frontera territorial. En coherència amb això, les mobilitzacions col·lectives com la plataforma en contra de l'autovia no assoleixen un caràcter transfronterer. Hi ha elements que alguns cerdans tenen en comú (tercirització, caràcter de societat de muntanya, memòria històrica...), però de la recerca efectuada se'n despren una no traducció d'aquest fet en una mobilització col·lectiva conjunta que representi la veu de la totalitat de la comarca.

Però encara que es doni aquesta situació, de nou hi ha tendències de caràcter transfronterer. I és que les associacions són espais per la difusió d'idees i per compartir una identitat conjunta que pot arribar a transcendir fronteres. Aquest fet ha estat observat en el cas de les elits a la frontera EUA-Mèxic, a on individus d'un cantó i altre de la frontera participen en organismes i cambres de comerç i

¹⁵⁸ L'ús de noms en el discurs pot ajudar a la reproducció simbòlica de l'existència de fronteres territorials.

indústria. D'aquesta manera comparteixen idees i informacions i estableixen una línia de continuïtat que supera la frontera (UGALDE 1978:102).

Els contactes en el terreny associatiu, entre "francesos" i "espanyols", es donen, per exemple, per a l'organització d'actes culturals (cas del Festival de Vídeo Llivia-Estavar, de l'Institut d'Estudis Ceretans, del Dia de la Música o altres concerts musicals, o dels concursos de Gossos d'atura) o, en el nivell individual, en espais com el Poliesportiu de Puigcerdà. Les penyes esportives del Futbol Club Barcelona i de l'equip de Rugby de l'USSAP de Perpinyà, són també entitats a partir de les quals es donen contactes transfronterers.

Les associacions de caràcter cultural són especialment interessants per dos motius: són un espai d'afirmació d'una realitat transnacional (una realitat cultural catalana i cerdana, identificada sovint amb una tradició única) i una plataforma de reproducció simbòlica d'identitat transfronterera. Les associacions poden tenir un poder de transferència identitària, és dir que poden ser elements transmissors d'un sentiment de pertinença, d'identitat. Les associacions culturals se solen encaminar envers aquesta funció de transmissió d'identitat, però no només entre els seus membres, sinó també més enllà, ja que pretenen transcendir els límits de l'associació per expandir les seves idees i activitats amb l'objectiu de promoure el creixement d'un sentiment d'identitat més enllà de l'àmbit de l'associació mateixa (PIQUERAS 1996:65).

Aquest poder de transferència identitària és palès en aquelles associacions amb capacitat d'expansió, és a dir, aquelles que difonen i promouen una ideologia que es considera vincula el col·lectiu a un ens més gran que pot anar en una línia horitzontal (grup associacions d'un mateix tipus) o vertical (entitats comunitàries, des de la localitat o, més rarament, la regió o la nació) (CUCÓ 1991:93-95). A la Cerdanya, en entitats com els grups sardanistes d'Osseja i Puigcerdà, l'associació de Gossos d'atura i especialment l'Institut d'Estudis Ceretans, es promou una identificació més enllà de la frontera internacional. Les circumstàncies històriques

poden fer que, per mitjà de la simbologia i la tradició, es puguin promoure lleialtats primordials, sentiments que poden arribar a ser el fonament d'una religió cívica (CUCÓ 1991:98). Un exemple d'això és la festa de les falles valencianes, analitzada precisament en aquesta clau interpretativa per part d'Antoni Ariño (1990).

El desplegament de símbols a la Cerdanya no arriba al nivell d'una gran religió cívica, entre altres coses perquè la participació dels cerdans no és massiva, com ho seria en el cas de les falles. No hi ha tampoc un llenguatge plàstic que doni peu a l'expressió identitària, d'una forma similar. En actes com la Diada de la Cerdanya o el Cerdà de l'any, la transferència identitària es projecta envers una població concreta.

No són tots els cerdans els qui participen de les activitats. Això no treu sentit als símbols, sinó que és mesura del seu poder per dotar d'un mateix sentit la realitat de tota la Cerdanya. Una participació massiva evidenciaria l'adhesió a un col·lectiu tranfronterer (català i/o cerdà), que, des que es va fundar, el 1975 (sota el nom de Equip de Recerques Cerdanes) mira de promoure l'Institut d'Estudis Ceretans amb l'organització d'actes i l'edició de materials com la guia telefònica "Cerdanya a l'abast", l'única en la qual es poden trobar els telèfons dels habitants de tota la comarca¹⁵⁹. Es mira de promoure la idea d'unitat cerdana, amb una voluntat, doncs, de transferència identitària:

Home, jo crec que a base d'actuar com per exemple amb la Diada de la Cerdanya, cosa a la que se li dóna el qualificatiu de cultural, però no hi ha dubte que clar de mica en mica ha creat una consciència d'una certa unitat, no ho saps mai això (...). Tampoc és que participi molt en decisions de la gran cultura perquè no és el seu paper, però quan ha calgut i quan hi ha hagut, per exemple, el tema de la sèquia. Hi havia una sèquia que la van destrossar per fer-hi una canalització i nosaltres vem protestar, etc. Doncs en aquestos casos vem fer el que vem poder. No ens van fer cas, però

¹⁵⁹ Consta com a promotora de la publicació l'associació "Guifré el Pilós", formada per membres de l'Institut d'Estudis Ceretans.

bueno potser és la mala consciència, la veu de la mala consciència, no sabria dir-t'ho (E-2 [H-Pg-3-Cee])

Malgrat els esforços no ha quallat una dinàmica de gran apropiació col·lectiva de les produccions de l'Institut d'Estudis Ceretans. La consciència de pertànyer a un col·lectiu transfronterer no du a cap celebració cívica massiva. En aquest sentit, el poder de transferència identitària és relatiu. Sobre aquest aspecte, i tots els altres que he presentat per al cas del món associatiu, es pot concloure el següent:

1) L'existència de dos Estats ha significat el pes de polítiques i legislacions diferents pel que fa a les associacions. L'associacionisme francès ha mantingut pràcticament una mateixa línia de formalització i reconeixement per part de l'Estat, des de principis del segle XX. A Espanya, en canvi, el Franquisme va impossibilitar la formació d'un teixit associatiu democràtic i va relegar certs grups a la clandestinitat. A la Cerdanya espanyola, la fi del Franquisme i el restabliment de la Generalitat de Catalunya van facilitar un vigor associatiu desconegut a l'altra banda de la frontera, especialment en el terreny cultural;

2) En el terreny socioeconòmic, el sorgiment d'un moviment associatiu va lligat a processos d'industrialització i urbanització. En el cas de la Cerdanya, la urbanització ha estat molt relacionada amb un procés de terciarització. Tot i que no dispo de dades numèriques per mesurar un impacte quantitatiu d'aquesta urbanització, des del punt de vista qualitatiu s'observa la incorporació d'immigrants a associacions o la creació de noves associacions per part dels nouvinguts;

3) Hem vist, a partir d'un cas concret (una de les dues corals de Puigcerdà) com la relació informal afecta la dinàmica de funcionament d'una associació (fundació, liderat i presa de decisions). La presència de participants francesos en l'entitat, no s'ha traduït en l'establiment de vincles transfronterers intensos, ni en la incorporació dels esmentats participants al nucli d'individus del qual sorgeix bona part de les idees i propostes a desenvolupar. Hem vist com la llengua és un

element que dificulta la definició de situacions com a transfrontereres, des del punt de vista d'un participant francès integrant de la coral. Un fet que, d'altra banda, està relacionat amb la trajectòria vital de l'individu, i particularment en el fet que el seu cercle d'amics està format per immigrants francesos o fills d'immigrants de l'interior o del nord de França;

4) Les associacions de la comarca ofereixen, recursos per la cohesió, l'orientació, el canvi, el poder... però ho fan bàsicament a una banda de la frontera o a l'altra. Tant les associacions amb un fort caràcter local, com les associacions federades a nivell nacional, regional o internacional, tenen en comú la no superació de la línia fronterera en les seves activitats principals. Es tracta d'una situació generada de forma indirecta, a través de la definició d'un àmbit territorial d'actuació considerat com a propi. Les associacions creades amb un criteri explícitament vinculat a un Estat nació (com per exemple, les associacions d'antics combatents) tenen com a marc de referència un territori nacional, delimitat per fronteres polítiques, i un col·lectiu, també, nacional;

5) La frontera també té el seu pes en la mobilització col·lectiva, de forma que es pot arribar a parlar de dues societats civils (queda palès, per exemple, en el cas de la plataforma Salvem Cerdanya, en què el front no ha estat totalment transfronterer);

7) Hi ha associacions amb un alt nivell de transferència identitària, però que no reïxen en la difusió àmplia d'un sentiment col·lectiu d'identificació transfronterera. Aquestes associacions es troben a la banda espanyola de la comarca, d'acord amb la major presència d'un catalanisme polític i la forta legitimitat d'aquesta mena de nacionalisme.

6.2. Relacions i vincles personals, sociabilitat informal i fronteres

Més enllà de la seva manifestació formal en el món associatiu, les relacions de sociabilitat constitueixen el nucli potencial per excel·lència de contradicció aparent de l'ideal de divisió fronterera territorial generada per l'Estat nació. La relació amb gent "de l'altra banda" pot contradir la suposada impermeabilitat de "la ratlla", si bé és cert que la mateixa presència de la divisòria pot activar la relació, per la qual cosa es veu afirmada. De manera que es dona una situació paradoxal de negació i, a la vegada, afirmació de la frontera internacional. En aquest punt, m'interessa entrar en els vincles i la interacció: 1) com a nucli de contracció de l'ideal d'Estat nació, des del lloc i la seva lògica potencialment transnacional, en una zona de frontera; i 2) Com a espai de reafirmació de la divisió fronterera i de l'existència de l'Estat nació i la incursió del seu poder en la vida quotidiana, a través, per un cantó, de l'activació de vincles, donada precisament a conseqüència de la divisió i, per altre, de la reproducció de posicions de caire nacionalista. A la vegada tindrà en compte el context d'urbanització i de globalització en què s'emmarquen les relacions de sociabilitat.

Hi ha diversos factors que poden condicionar que hom tingui més o menys oportunitat de relacionar-se amb gent "de l'altra banda". Destaquen especialment l'activació de vincles transfronterers (bàsicament de parentiu o d'amistat), l'ocupació professional, el grau de seguiment dels ritmes quotidians, la possibilitat de parlar una determinada llengua, l'assistència a una o altra escola, la participació en associacions amb membres d'arreu de la comarca o l'assistència a centres de lleure amb clientela de tots dos cantons. L'exposició dels subjectes a relacions transfrontereres pot influir directament sobre els hàbits culturals adquirits, a la vegada que pot tenir repercussions indirectes sobre la seva xarxa de parents, amics i coneguts (SANCHEZ SOLER 1990:44). D'altra banda, la sociabilitat té un paper rellevant en l'organització social de l'adscripció col·lectiva i en la definició de fronteres simbòliques.

En l'anàlisi dels processos d'identificació col·lectiva en zones de frontera no compta un conjunt d'elements objectius a enumerar, sinó l'activació, en la vida social, de la cultura. Diverses cultures es poden superposar i desenvolupar en l'activitat quotidiana, de tal forma que hom pot demostrar tenir un cert domini en més d'un conjunt de codis, quan es veu en situacions diverses. Les formes de sociabilitat es veuen marcades per elements culturals com el comportament no verbal, l'entonació en el parlar, la llengua i les actituds que s'adopten amb les relacions amb altri.

A priori, en zones de frontera hi hauria com a mínim dues cultures hegemòniques. El seu domini tindria lloc, especialment, als territoris existents a banda i banda de la línia fronterera. Però ja hem vist que el territori no és el recipient de totes les relacions socials d'uns subjectes determinats, i que no circumscriu l'espai a on es dona una sola cultura. La interacció entre gent de totes dues bandes (sigui resident o procedent d'elles) és tan indefugible com el fet que sovint els subjectes han de demostrar una competència cultural que passa pel reconeixement d'elements com la llengua de l'altre, els seus gustos a l'hora de vestir i comportar-se o les preferències a l'hora de consumir productes determinats (la xocolata o el *pastís*, per exemple, en el cas dels francesos).

Els vincles i els espais de sociabilitat són un nucli bàsic de generació d'aquesta mena d'acord sobre una visió conjunta de la realitat que, per un costat, incorpora el contacte transfronterer, i per l'altre, referma la definició d'una frontera territorial i política per part de l'Estat nació. En aquest apartat em proposo analitzar suscintament alguns casos de relacions en les quals es dona aquesta situació.

De primer, si la lògica del context local contradiu aparentment la de l'Estat nació, és precisament a través dels vincles i les relacions socials que permeten arrelar els individus en un territori definit socialment, i que ultrapassa el que delimita la frontera internacional. L'ajuda entre parents, amics i coneguts serveix com a

exemple del que miro d'explicar. Es tracta d'un recurs basat en l'existència d'un capital social disponible pels individus, entès aquest darrer com un agregat de recursos actuals o potencials, lligats a la possessió de xarxes durables de relacions més o menys institucionalitzades de mutu coneixement i reconeixement (PORTES 1998:3; SMART 1993:392). El capital social exclou relacions que impliquen demandes explícites de reciprocitat i solidaritat a canvi de serveis o béns oferts (SMART 1993:394). No en formen part relacions purament comercials o de suborn, sinó aquelles basades en una concepció del do gratuït o, si més no, ofert a canvi de la possibilitat que hi hagi un retorn efectuat en un període de temps indefinit.

El capital social es materialitza en la relació entre persones i és font de control, de suport familiar i de beneficis materials i simbòlics (bàsicament, prestigi). Adopta diverses formes: obligacions, expectatives i confiabilitat d'estructures; canals d'informació; i normes i sancions efectives, que poden tenir actors individuals o corporatius (PORTES 1998:9; COLEMAN 1988:102-104;118). En tant que social, aquest capital no pot ser tancat per barreres territorials. És més, les barreres mateixes en poden activar l'ús. En certes situacions (enfrentaments bèl·lics o, en un altre nivell, necessitat material de productes o mà d'obra) l'activació dels vincles entre persones pot servir per cercar, en un costat de la frontera territorial, alguna cosa que no es pot trobar en l'altre. Quan hi ha relacions que transcendeixen la frontera, les obligacions i expectatives que hi tenen a veure també la superen. El següent cas n'és un exemple.

Un cerdà francès resident a Enveig va poder creuar la frontera des de la Cerdanya francesa en el temps de l'ocupació Nazi, gràcies a l'ajut d'uns parents als quals els seus pares havien acollit durant la Guerra Civil espanyola:

Me... això va ser aquella gent de Barcelona, que sempre havíem estat bé... de la mateixa manera que ells van haver de venir aquí per la Guerra Civil, doncs van fer la relació. Van dir: "aquell xicot ara tindrà vint anys" i segurament ja ho coneixien, van donar notícies a España que requisaven francesos per anar cap a Alemanya. I ja sabien que tenia vint anys i

allavons van dir en aquell: “si un dia ha de marxar, mira'l de recollir que nosatres no podem pas venir” (E-111 [H-Vq-2-Cef])

Els pares de l'informant citat mantenien contactes amb uns parents que vivien a Barcelona. La vinculació va facilitar l'ajuda a uns, durant la Guerra Civil, i als altres, en temps de la Segona Guerra Mundial. La persona entrevistada es va desplaçar a Espanya per anar després a Algèria per incorporar-se a les forces militars de De Gaulle. En altres ocasions, en canvi, no es creuava la frontera per combatre, sinó per desertar. A la Cerdanya francesa, es van refugiar cerdans espanyols després de la Guerra Civil, i d'una manera similar, hi va haver cerdans francesos que van cercar a la Cerdanya espanyola un lloc a on amagar-se durant la Segona Guerra Mundial. Alguns d'aquests darrers eren desertors. De nou els vincles van facilitar el creuament:

(...) desertors (...) a cada poble, a cada casa, n'hi havien perquè, primer, molts festejaven i tenien la núvia, altres que eren amics, altres que eren cosins, altres que eren parents, doncs clar, a cada casa n'hi havia de desertors francesos. (E-25 [H-Pg-2-Cee])

L'arrelament al context local (a la comunitat i fins a la comarca) facilitava que hom fos reconegut, la qual cosa feia que la nacionalitat quedés en segon pla a l'hora de jutjar si hom havia o no de ser castigat per no defensar l'Estat nació amb les armes. Un cerdà francès podia haver residit i nascut a la Cerdanya francesa, viure després a la Cerdanya espanyola, tenir la nacionalitat espanyola, i aconseguir evitar d'ésser incorporat a cap exèrcit. És el cas d'un arrendador de Santa Llocaia que justificava així la relativa facilitat amb què va aconseguir-ho:

(...) No n'era d'estranger, jo. No era estranger perquè ja tenia qui responia (E-95 [H-Gp-1-Cee])

Les desercions, com el contraban, no eren objecte de sanció negativa. Qui les protagonitzava es beneficiava del silenci o de la connivència de persones de pobles d'un costat i altre de la frontera. L'ajut podia venir dels mateixos cossos policials que havien de detenir els qui, des del punt de vista de l'Estat nació, eren delinqüents. Un exemple concret proporciona detalls interessants. En aquest cas,

es tracta de la deserció de dos germans de la Cerdanya francesa, també en temps de la Segona Guerra Mundial:

El meu germà s'estava a Alp i eren molt bé amb el tinent dels carrabiners allà que (...) feien la manilla cada dia plegats, i eren vuit o deu francesos que érem per allà i ell li va dir: "Tu, demà, espavileu-se, eh! Que demà passaran a agafar els francesos". Perquè els francesos els agafaven. I, cony!, el meu germà, érem set o vuit, diu: "Cony! cal mirar d'escapar, sembla que això no va per gaire temps. Ja s'aclarirà aviat". Sí, sí, se'n vam anar cap dalt a la muntanya un dia.

P: I es van escapar?

De la casa de pagès. I allavores, cony!, llavors ens vam enterar, diu "Coi, que és a la província de Girona". Com que estàvem allà a Alp, que de Prats avall hi ha la província de Lleida, i vem dir "això rai, irem a la província de Lleida!".

P: I això els ho va explicar el tinent?

Sí, diu "això que ha passat aquí és només els quins són a la província de Girona". I aquest tinent de guàrdies diu: "Mañana tengo que venir... ". I, cony!... anem més avall. Allavores tenia família a Sant Martí dels Castells i ens en vem anar cap avall a casa dels parents (E-97 [H-Gp-2-Cef])

Sobre la base d'una relació establerta entre vigilant i vigilat, es va donar un acord que contradeia les normes oficials. El costum de fer diàriament una partida de "manilla" (joc de cartes) amb un tinent de carrabiners va facilitar als dos germans l'oportunitat de fugir. Heus ací un exemple de com els vincles poden permetre la superació del control associat a la presència de la línia divisòria, i de fins a quin punt els espais de sociabilitat poden tenir un component transnacional. Això darrer no és només perquè els dos germans procedissin de la Cerdanya francesa, ni perquè tinguessin la nacionalitat francesa, sinó perquè, com a subjectes, un Estat nació –el francès– havia previst per a ells un paper determinat que van defugir gràcies a un acord amb algú que estava directament vinculat al control fronterer. És cert que el carrabiner treballava per l'Estat franquista, però en aquell cas les seves ordres coincidien amb les de l'Estat francès.

El component transnacional es troba present en tota situació que comporta formes d'organització d'activitats que no tenen pràcticament diferències a un i altre costat de

la frontera. Es tracta d'una mena de continuïtat cultural, en el sentit que es mantenen uns codis que permeten la comunicació entre gent d'una i altra banda. La mateixa partida de "manilla" o d'altres jocs com el "truc", formen part d'aquesta mena de manifestacions. Són jocs que coneixen els cerdans d'arreu de la comarca durant la primera meitat de segle XX i que avui juguen encara algunes persones. En bars com el Terminus de Puigcerdà o, fa uns anys, Le Catalan de Bourgmadame, cerdans d'un costat i altre de la frontera han jugat plegats partides de "truc".

El joc i les estones que es passen en alguns bars de pobles com Puigcerdà, Er o Osseja formen part d'un món compartit, d'una organització del lleure conjunta. També juguen a la "manilla" colles d'homes d'entre 25 i 80 anys reunits en cases particulars d'Er. No es tracta només de gent de la Cerdanya francesa, ja que en les partides participen també homes de Llivia. Junt amb el ball, les partides de cartes han esdevingut formes de sociabilitat que no han conegut fronteres:

Mireu... allavons hi havia els cafés pel poble i els homes anaven als cafés. Hi havia balls, també, allavons hi havia ball als pobles, i el jovent anaven a ballar a cada poble, i era la distracció. Que tot això s'ha perdut des de fa uns anys. I els cafés en cada poble n'hi havia un o dos, i la gent sortien i anaven a jugar a cartes als cafés (E-111 [H-Vq-2-Cef])

Els jocs infantils han jugat un paper similar al de les partides de naips. Fins els anys quaranta, tots els infants de la Cerdanya que havien de guardar vaques als prats coneixien, tant a un com a altre costat de la frontera la "gata", un joc d'habilitat que es practicava en els prats, abans dels anys quaranta:

A la gata hi jugàvem més que més quan nàvem a gordar les vaques.

P: Quan anaven a guardar les vaques?

Sí. Érem quatre o cinc joves, ens ajuntàvem i en un terreno planer fèiem un forat i teníem una pedra i amb el bastó la calia fer córrer i l'un i el altre es nava ficant dins. És un xic com ara això...com en diuen?...el golf (...) però que aquí és amb una bola i nosaltres era amb una pedra (...) Ens trobàvem, sí, perquè un guardava vaques aquí i l'altre allà i l'altre allà a fora i ens ajuntàvem (E-92 [H-Gp-2-Cef])

A continuació cito les paraules d'un informant que jugava a "gata" durant la seva infantesa, la dècada de 1910. S'explica el funcionament del joc, que era conegut pels nois de la Cerdanya francesa i espanyola:

Feies un forat amb els bastons aixís i rodàvem, tres o quatre vailets, anar rodant i arrencava la terra i feia com una olla. El forat era petit aixís, i a dins era tou. Feia una olla. I allavontes fèiem un bocí de fusta escapçada aixís, gruixut, una mica més que el dit, i curt. I allò era la gata. I un bastó cada un d'avellaner, uns bastons grans. I a garrotades al qui la podia ficar allà a dins. Ens fotíem unes garrotades a les cames! Mare de Déu! (...) L'avellaner d'habitude fa una planta molt drete, molt llisa, molt gopa. Molt llarga, i feien unes tocadores d'avellaner que feien tres metres.

P: Les tocadores?

Les tocadores per portar el bou, amb un punxó, amb una agulla al cap (E-95 [H-Gp-1-Cee])

Fer una mateixa tasca (guardar el bestiar) facilitava que una situació idèntica es desenvolupés arreu de la comarca, i més quan en el joc podien participar nois de pobles d'una banda i altra de la frontera. Hi havia una continuïtat en un seguit de pràctiques culturals pròpies del context local (els pobles, la comarca) i que res tenien a veure amb l'Estat nació. Jocs de pati d'escola o de carrer com el dels "cartrons" (a Cerdanya francesa "boite"), "bòlit-bèlit" o "quadrets" i també les "quitlles" o "bitlles" es donaven arreu de la Cerdanya, la primera meitat del segle XX. Eren jocs desenvolupats sobre la base del coneixement d'unes normes per part d'infants a una i altra banda de la frontera.

Ni els patis d'escola ni la muntanya¹⁶⁰ són avui dia escenari d'aquells jocs. Els han substituït esports i jocs relacionats amb col·leccions basades en sèries de televisió i films coneguts internacionalment. Amb tot això no vull dir que existeixin una època daurada de continuïtat transfronterera a partir d'activitats com els jocs de

¹⁶⁰ Com ja hem vist en el capítol 3, la socialització dels infants incloïa, abans dels anys quaranta, la vigilància del bestiar. Posteriorment es van llogar persones per a dedicar-se a aquesta tasca, a compte dels municipis. Des dels anys setanta, la proliferació del cable elèctric (o "vailet") ha fet que no es requereixi personal per aquesta tasca, si bé els darrers anys ha reaparegut la figura del vaquer, a la Cerdanya francesa, per una política estatal de promoció de llocs de treball per a joves.

cartes o els infantils, i una etapa posterior de separació irremissible entre una i altra banda. Es tracta d'una modificació de pràctiques i hàbits que beu de les fonts dels *mass media*. Els infants i joves poden tenir certs punts en comú entre ells, però que no són específics de les comunitats cerdanes, en tant que locals i pirinenques, sinó que es poden trobar en altres localitats de territori francès i espanyol.

Les festes i els balls han conformat un altre terreny de sociabilitat subjecte a codis culturals compartits. A tot Cerdanya, per exemple, es coneixien el "ball de toia" i el "ball de ram", fórmules que regien els torns de ball entre noi i noia:

Per la festa major (...) es feia el ball de rams i el ball de la toia. El ball de la toia el compraven al que en dava més (...) I allavorens aquell la comprava, i allavorens aquell tenia el dret de ballar la toia amb la mossa que li semblava. I després se n'anaven a menjar a la taverna o a l'hotel. Perquè d'habitude era un pastel, un ram de flors i un pastel per menjar. I aquest que pagava era un que se'n creia més que els altres, en tenia més. Es feia l'amo. I unes vegades eren tres o quatre, i s'ho triaven (...)i compraven la toia (...) Tant se feien aquí les festes com es feien a Espanya igol. El ball de ram o ball de la toia. El ball de ram, una pesseta el ram, a França un franc, dos francs, tres francs, havien pujat.

P: I qui l'organitzava la festa? Qui la muntava?

La festa, els joves del poble. D'habitude, normalment, els que entraven en quintes, i en deien els quintos (E-95 [H-Gp-1-Cee])

Els participants eren coneguts pel fet de pertànyer a una o altra casa i, també, per provenir d'un o altre poble. Els cerdans nascuts entre 1905 i 1945, aproximadament, han conegut l'organització de les Festes Majors, basada en les "quintes", grups de joves solters que es trobaven en edat de fer el servei militar i que s'integraven posteriorment en el grup de joves del poble, el qual regia la participació dels joves solters en la comunitat, de forma contraposada al dels casats. Aquest grup es formava espontàniament i voluntària, però a la vegada era reconegut i fins instituït per la comunitat. En aquest grup els joves afirmaven la seva individualitat davant els seus pares i la seva casa i davant el poble en

general. Els nois es reunien per a fer bromes, organitzar festes, passejar i també per exercir un control moral de la sexualitat¹⁶¹.

Les festes es desenvolupaven de manera similar a tota la comarca, amb una estructura preestablerta i un llenguatge específic reconegut arreu. Per entendre la festa i el ritual (el "ball de toia", el "ball de ram", el "ball de revenja"...) calia un llenguatge comú. Actualment les festes no tenen aquesta estructura preestablerta, idèntica en la majoria dels pobles cerdans. A la Cerdanya s'ha viscut un procés de canvi a nivell de festes semblant al descrit per Honorio Velasco (1999) per al cas de les localitats de l'interior de Castella, i que, segons explica l'autor, ha estat íntimament relacionat al procés d'urbanització amb tot el que representa a nivell demogràfic i d'univers simbòlic i, fonamentalment, de concepció del temps, l'espai i les relacions socials. En el terreny de la festa es dóna un menor pes de l'església i dels actes religiosos, i la concentració de les celebracions en cap de setmana o vacances, ajustant el calendari festiu a la disponibilitat de lleure per part dels oriünds del poble o dels estiuiejants que habiten la major part de l'any en grans ciutats allunyades de la comarca. A aquests canvis cal afegir la concepció del cap de setmana com un temps de festa per als joves, la qual s'organitza a partir de l'assistència a pubs i discoteques.

La festa esdevé important en tant que vehicle i escenari del que Antoni Ariño ha anomenat "producció de l'experiència de comunitat" (ARIÑO 1999:16), la qual es dóna especialment a través de rituals col·lectius. Es tracta d'una consideració prou interessant pel cas de la Cerdanya. La qüestió és reconèixer quina és la comunitat l'experiència de la qual pren cos en festes. A la Cerdanya el ball de festa major ha tingut un paper important. S'hi han establert i mantingut relacions, i ha servit perquè s'hi reconeguïn grups de cada poble. En les festes s'ha activat un sentit de comunitat local a partir, al menys, de dues línies: primer, amb les disputes per pagar la toia o el ram i les baralles entre nois de pobles diferents pel fet de ballar o

¹⁶¹ Una bona descripció i anàlisi d'aquestes formes d'organització en una altra comarca pirinenca es pot trobar a Estrada, Roigé i Beltran, 1993 (pp.53 i ss.).

poder fer-ho amb noies del poble a on es feia la festa o per altres motius; i segon, amb la preparació de la festa. Actualment la festa s'organitza a partir de comissions municipals i les baralles s'han traslladat a d'altres llocs des de finals dels anys seixanta¹⁶². L'assistència a Festes Majors se sol limitar al territori a una i altra banda de la frontera. Així ho explica, per exemple, un noi d'Alp, de 19 anys:

Jo, a les Festes de la Cerdanya, vaig a totes [es refereix a les de la banda espanyola]. Amb una festa major francesa no m'hi trobo...Ells en una festa espanyola crec que tampoc s'entendrien... no s'hi trobarien a gust. La gent de la Cerdanya es coneixen tots i van a les festes de tots els pobles [es refereix a la Cerdanya espanyola] (E-139 [H-Gc-5-Cee])

Una vegada més el territori sembla contornejar relacions. Però un cas com l'anterior es dona quan la socialització del subjecte, la seva construcció com a persona, s'ha desenvolupat pràcticament al marge de l'establiment i activació de vincles transfronterers. Val la pena aprofundir en els vincles interpersonals, per tal de trobar possibles espais transfronterers i seguir el fil no només de la negació de la frontera, sinó de la seva reafirmació per via de l'adopció de punts de vista nacionals fins i tot quan aparentment es donen situacions "transfrontereres".

Concretament esmentaré els tres nivells (no sempre independents) que he trobat a la Cerdanya: 1) Paisanatge; 2) Parentiu; 3) Amistat. El primer cas té dues vessants. La primera és la dels immigrants que, procedents d'altres indrets, es recolzen en una relació preexistent per tal de poder establir-se a la comarca. És el cas, per exemple, de Santiago.

Va arribar a la Cerdanya cap al 1974, des d'Alemanya, a on havia treballat dos anys. Un germà seu residia a la Cerdanya, fent de mosso de pagès, des de feia temps. Santiago va contactar amb ell al Bar Gallego de Puigcerdà i gràcies al seu germà, va trobar una feina com a mosso. La xarxa de relacions amb gent de Galícia li va facilitar d'anar-se movent per la comarca. En aquest cas el Bar Gallego esdevenia un nucli de sociabilitat distingit per un caràcter ètnic. Santiago va

¹⁶² Em refereixo als locals com *la Gatzara*.

organitzar el seu establiment a la Cerdanya a partir de l'existència de relacions de parentiu, però també gràcies al manteniment d'un vincle relacionat amb el seu origen gallec. Un vincle que comporta moviments més enllà de la frontera. Els gallecs es trobaven al Bar Gallego¹⁶³ però treballaven indistintament a la Cerdanya espanyola i francesa. Santiago, per exemple, ha treballat a una i altra banda de la frontera, de la mateixa manera que ho ha fet el seu germà. En el cas dels gallecs, els llaços d'origen es mantenen per sobre la frontera. I això sense que en alguns casos s'hagi deixat de donar un procés d'assimilació especialment patent en l'ús de la llengua:

Aquests immigrants, al costat francès, esdevingueren en força ocasions defensors acèrrims de França i punyents crítics d'Espanya en aquells moments en què el país gal tenia una economia forta. La seva parla familiar continuava sent el castellà o la seva variant, mentre fora d'aquest àmbit solia ser el francès, el qual, curiosament, el varen relativament aprendre abans que molts el català al costat espanyol (BOSOM 2000:30)

Ja he explicat abans que el terreny de la llengua serveix per parlar sobre el procés de reproducció de la frontera nacional. No només ho mostra el cas dels immigrants de què parla la cita, sinó la darrera frase de l'autor. Però encara hi ha una segona variant en relació a la qüestió dels orígens, relacionada, en aquest cas, amb els cerdans. Durant el primer quart del segle XX, a la Cerdanya estava molt estès el costum d'emigrar estacionalment o definitiva a Barcelona. Aquells qui ho feien solien especialitzar-se en l'ofici de "mantegaire", de "tossinaire" o de "vaquer". En el segon cas, la pràctica desaparició de les explotacions lleteres a la ciutat Comtal ha significat l'abandonament de l'ofici i l'adopció d'altres ocupacions per part dels descendents dels lleters. En canvi, els "mategaires" i els "tossinaires" s'han mantingut d'alguna forma en el sector, mitjançant establiments en els mercats de Barcelona. Els cerdans emigrats han procedit indistintament d'una o altra banda de la ratlla. Abans de la Guerra Civil espanyola, fins i tot van establir el seu nucli de sociabilitat relativament formalitzat.

¹⁶³ Bosom (2000) destaca com en aquest local s'empadronaven molts dels gallecs quan s'establien a la comarca. El mateix autor explica que en molts casos els nousvinguts s'ocupaven en el sector de la construcció.

Hi va haver intents de formar associacions de cerdans a Barcelona, el 1894 (*La Voz del Pirineo*, 11-03-1894) i el 1912 (*Ceretania*, 28-01-1912). En el primer cas, es tractava d'una associació recreativa; en el segon, d'una associació de suport als migrants cerdans residents a Barcelona:

“Sent la colonia cerdana una de les més nombroses, creyém que fora convenient fundar una societat ahont els cerdans y descendents de la Cerdanya, puguin agruparse y a la vegada que ab constant comunicació s'estranyarían els llassos de germanor entre'ls fils d'una mateixa terra, es socorrería al pobre que, emigrat de la casa paterna en vusca de treball, es troba desemperat, ó al qui, faltat de salut y recursos, no té una porta ahont anar á trucar“. No cal dir que aqueixes paraules foren rebudes ab entussiasstes aplaudiments. Tot seguit es procedi á nombrar una comissió organitzadora (...) Aquesta comissió s'encarregà de convoca á un delegat per cada un dels pobles de la Cerdanya, a una nova reunió (...) (*Ceretania*, 28-01-1912).

La manca de socis va fer que tots dos intents fracassessin. Només queda constància de l'existència d'una penya de Puigcerdanesos, des del 1919, que més tard s'anomenaria Rall cerdà (*Ceretania*, 12-10-1919; 30-11-1924; 11-01-1925). La penya era responsable d'una columna a la revista local de Puigcerdà, que se solia compondre d'una crònica d'actes socials que protagonitzaven cerdans residents a Barcelona, i/o personatges que estiuejaven a la Cerdanya. Un exemple és un ball de vaquers, que va tenir lloc el 1925:

Hem assistit al ball que amb motiu del seu patró, el gloriós Sant Antoni, els vaquers donen al espaiós i artístic local de la Bohemia Modernista. Hi hem assistit perquè (...) gairebé tots els vaquers son cerdans i tots els cerdans son vaquers (...) Més que un ball dels vaquers de Barcelona es un ball de cerdans. Gairebé tots els pobles d'ambdues Cerdanyes hi tenien la seva representació (...) (*Ceretania*, 25 de gener de 1925)

Aquestes formes de sociabilitat organitzades a Barcelona evidenciaven l'existència de relacions entre gent originària de tota la comarca, independentment de la presència de la frontera. Amb tot, val a dir que el Rall cerdà estava format bàsicament per homes de Puigcerdà, i que eren només ells els qui protagonitzaven activitats que anaven més enllà de l'objectiu estrictament recreatiu. No existia una

col·laboració basada estrictament en un origen comú transfronterer, si bé els esdeveniments de la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial evidenciarien l'existència de vincles entre cerdans residents a la comarca i a Barcelona, i els donarien un paper destacat. Llaços transfronterers van prendre sentit, aquells anys, justament perquè es feia necessari creuar la frontera.

La paral·legalitat, de què he parlat més amunt, va implicar ramaders, contrabandistes, comerciants, carrabiners (més tard guàrdies civils), algun duaner i alcaldes i secretaris d'ajuntament. Tots ells es posaven d'acord per treure mutu profit de l'organització de passar mercaderies i/o persones per la frontera. Però els acords es caracteritzaven, segons els hem definit, per la recerca d'un benefici mutu. En canvi no està clar a on es poden ubicar les transaccions que no implicaven formes de pagament. Els vincles de parentiu, per exemple, facilitaven l'accés a formes de paral·legalitat, i en aquest cas l'intercanvi no era necessàriament econòmic, sinó que es basava en el seguiment del comportament que s'esperava d'hom, en tant que parent. El parentiu era un vincle que facilitava la superació de la frontera:

Podien ser franquistes o ser...quan no coneixen re en una frontera, cerdans que l'un era un germà i treballava a França i l'altre a Puigcerdà... quantes famílies així hi ha hagut? I quan ets així coneixes tots els forats, coneixes tots els forats per passar la frontera, i passes, no? (E-88 [H-Gp-2-Cef])

Encara que les relacions no sempre estan exemptes de problemàtiques, el parentiu ha facilitat una mobilitat territorial que ha transcendit la frontera. La deserció, el refugi i/o la cerca de treball eren formes d'ajut en temps de crisi. Va ser així, per exemple, amb l'arribada de refugiats espanyols a la Cerdanya francesa, a les acaballes de la Guerra Civil espanyola:

Sí, en viem encabit, sí, també. Parents, també. De vegades quan n'hi havia un que se sabia que era al camp d'Argelers o un camp d'aquests, un pagès d'aquí deia "hem arramassat aquest xicot... ". I que era un cosí o era un parent, el llogaven per mosso i treballava a casa de pagès. I era ben content de sortir del camp, ell (...) Nosaltros... parents, sí, també n'hi havien vingut

(...) VÍem tingut que havien passat uns quants dies a casa i prou... (...) Sí treballaven a casa, sí, sí. Ajudaven a casa uns quants dies (E-97 [H-Gp-2-Cef])

Es facilitava un lloc de treball i un refugi als qui fugien de la situació existent a l'altra banda de la frontera. Un altre exemple en què els llaços han facilitat una mobilitat transfronterera és l'emigració a Barcelona:

Quan jo era petit al menos totes o casi totes les vaqueries, que venien la llet tenien les vaques dintre de Barcelona, eren d'aquí dalt. I els tossinaires eren tots des de la Seu d'Urgell, més o menos, fins (...) aquí Cerdanya. Els uns feien venir els altres, els feien baixar els altres. Un nen, un parent per ajuda'ls i després quan eren allà ja grandets els vells a lo millor plegaven i aquests nens ja es havien fet grans i a lo millor es casaven allà mateix o amb una seva parenta o alguna del seu poble, i resulta que aquella vaqueria i aquella tossineria en ves de ser d'aquell home vell ja era d'un altre que també era de la Cerdanya. O sigui, que van ser molts anys de la Cerdanya. I llavors nosatres també n'hi teníem i hi baixàvem de vegades (E-56 [H-Gp-2-Cee])

El parentiu segueix essent un recurs, si més no, latent. Darrerament no s'han donat circumstàncies de crisi generalitzada que requereixin de la seva activació. D'altra banda, el paper de la casa ha variat força. L'emigració estacional i el moviment de mà d'obra entre banda i banda no només han estat lligats a determinades condicions sinó que també han format part d'estratègies domèstiques encaminades a una major possibilitat de reproducció del grup i que podien aportar ingressos a la unitat domèstica. Actualment les estades a Barcelona solen respondre més al fet que els fills estudiïn carreres superiors i no tant a que desenvolupin un treball en cases de cerdans.

Si bé els "cerdans de soca" són reconeguts en molts pobles per la seva pertinença a una casa, el cas de la Cerdanya, sense ser el d'una gran ciutat, és el d'una societat urbanitzada. Per una banda, s'hi troben individus vinguts de fora que han trobat en altres vincles socials una matriu de relacions intensa en la qual recolzar-se. Altrament, persones nascudes a la comarca poden trobar aquest recolzament també en relacions que no són de parentiu, donat el canvi significatiu que s'ha

donat en el nivell de l'organització social, pel que fa a les relacions. En un marc urbanitzat, es dona una gran complexitat d'alternatives a nivell de processos de socialització (PUJADAS 1993:48).

A la Cerdanya la urbanització ha implicat un moviment de persones que no necessàriament han partit de la visió de la comarca com a indret urbà, i això ha implicat que de vegades s'associés el nou lloc de residència amb una noció diferent de les relacions socials, i particularment de les relacions familiars. Això és el que passa en el següent exemple. Es tracta de l'experiència d'un empresari del sector de la informàtica i les telecomunicacions. Residia en una població de l'àrea metropolitana de Barcelona, a on tenia també l'empresa, i en un moment donat va decidir traslladar la seva residència a la Cerdanya. Els seus motius els explica així:

I un bon dia estant a casa amb la meva filla ella li va preguntar a la meva dona: qui és aquest senyor? És clar, aquest senyor era jo, el seu pare que no el veia mai. Aquest va ser un dels primers plantejaments que vaig fer (...) I em vaig donar compte que (...) jo em passava el dia anant a dinar, parlant amb els clients però que la meva feina, que en el fons és tècnica i fins i tot creativa (...) l'havia adormit totalment. (...) Llavors vaig intentar analitzar el per què (...) I sí, també vaig arribar a la conclusió del per què. Només per anar del meu lloc de treball fins a casa passava una hora. Multiplicat per tres cops al dia, tres hores. El dia que no trobava aparcament... perdia quatre hores al dia. Estem parlant de quatre hores! que són el cinquanta per cent de la jornada laboral de qualsevol persona, que ja era un problema (...) Va arribar un punt que no em trobava bé a la ciutat (...). No m'agradava (...) per la manera de ser de la gent (...) Tenia un cercle d'amics, lògicament, però tot era molt més fred (...) En principi, la utopia era dir: home, a Estats Units hi havia una vall, que es diu Silicon Valley, que és una zona on s'hi dedica gent a fer investigació i desenvolupar projectes. I resulta que allà la gent inclús pot treballar des de casa (...) I em vaig trobar en aquell moment de dir: Cap a on? Hi havia un poble, que és Puigcerdà, pel que el meu pare va estar lluitant durant tres anys de la seva vida. Es va estar aquí defensant La Vila! Va estar en èpoques de la postguerra (...) (E-63 [H-Pg-4-Cae])

El referent de l'empresari en qüestió era Silicon Valley, l'indret a on es considera es va gestar internet fa trenta anys. A la Cerdanya va cercar un lloc a on poder

desenvolupar a la vegada el seu treball creatiu i les seves relacions familiars. Se li feia més fàcil assolir ambdós objectius en un indret petit, a on les distàncies a recórrer fossin escasses. En definitiva, va cercar un àmbit “rural”. Posteriorment la tria ha presentat inconvenients com la manca de serveis culturals o les dificultats de trobar mà d'obra formada i motivada per a treballar en una empresa de caràcter innovador com és la seva. L'informant s'ha trobat gent que ell considera tancada per a les relacions socials amb gent nova i per a la recerca de solucions innovadores al futur econòmic i empresarial de la comarca.

Del cas presentat es desprèn que la Cerdanya es mostra com un indret menys urbanitzat que altres a ulls de qui els compara com a lloc de residència. Un indret que està experimentant un procés de creixement que en alguns aspectes (bàsicament en les infraestructures i serveis), es considera insuficient. Amb l'augment d'heterogeneïtat i quantitat de població (augment periòdicament espectacular pel que fa a una població fluctuant, i lent pel que fa a la població fixa), amb la presa de relleu dels fluxos i els moviments, es podria pensar que, com va formular fa més de seixanta anys el sociòleg Louis Wirth (1988[1938]), existeix una forma de vida urbana, un urbanisme, caracteritzat per una pèrdua de cohesió o una despersonalització. Aparentment s'ha individualitzat l'experiència de forma creixent, i front una forma de vida comunal (identificada a voltes amb la rural), sembla que ha esdevingut predominant una altra basada en el moviment, la inestabilitat, el “no-lloc”, els fluxos continus, l'anonimat, el desordre (o l'ordre en procés de construcció), la solitud i la laxitud del control. Així ho formula, per exemple, Manuel Delgado:

Lo urbano está constituido por todo lo que se opone a cualquier cristalización estructural, puesto que es fluctuante, aleatorio, fortuito..., es decir reuniendo lo que hace posible la vida social, pero antes de que haya cerrado del todo tal tarea, como si hubiéramos sorprendido a la materia prima societaria en estado ya no crudo, sino en un proceso de cocción que nunca nos será dado ver concluido (DELGADO 1999:25)

Però aquest tipus de plantejament amaga l'existència d'escenaris de cohesió i personalització vinculats a relacions socials entre subjectes, que coexisteixen amb

les situacions d'anonimat. Però la urbanització no implica únicament i necessària un trencament de relacions personals i crisi d'identitat, sinó també, i de manera substancial, l'ampliació de la xarxa de possibles relacions socials de cada individu més enllà de la comunitat local, cap a d'altres comunitats, i en un context regional, nacional i en alguns casos fins i tot internacional (KATZ 1966:204). En aquestes relacions hom pot trobar espais d'interacció i de reconeixement, d'identificació.

Encara que allò urbà podria ser contraposat a allò rural/comunal i que es podria seguir mantenint un plantejament marcat per la dicotomia "societas" "comunitas", tot plegat esdevé simplista. Una societat rural absolutament comunal i tancada en ella mateixa només pot existir si es troba aïllada, fet que a la Cerdanya no només no es dona en l'actualitat sinó que tampoc es donava a principis de segle. Els mitjans de comunicació i el moviment de persones fan que circulin i es comparteixin alguns elements culturals, sobretot en el nivell del consum (marques i productes de menjar, beure o vestir, per exemple, o referents culturals cinematogràfics, musicals o esportius¹⁶⁴). Per altra banda, en l'àmbit urbà hi ha forts lligams basats en la cohesió de xarxes de parentiu i de contactes familiars cara a cara que faciliten la integració dels subjectes i la seva inclusió en comunitats més específiques (HARPER 1989:169). La pertinença a grups o associacions pot proporcionar també un sentit de comunitat en un àmbit urbà, encara, és clar, que no es pugui parlar d'una comunitat urbana. Com explica Bott:

Pocas áreas locales urbanas pueden recibir el nombre de comunidad, en el sentido de formar grupos sociales integrados. Es más correcto considerar que el entorno social inmediato de las familias urbanas está formado por la red de relaciones sociales reales que aquéllos mantienen, y no por el área local en la que viven (...) (BOTT 1990:139).

L'interès està en l'estudi de les relacions socials en tant que configuradores d'aquest entorn social immediat, més que no pas en la investigació centrada en una comunitat entesa com a definida i tancada en un espai territorial determinat.

¹⁶⁴ Això, és clar, sense que hi deixi d'haver particularitats nacionals, locals o regionals.

Bott parlava de famílies urbanes i les distingia, doncs, de les que serien les famílies rurals. A la Cerdanya ens trobem amb una situació en què es donen patrons prou similars. La quantitat de població total de cada localitat durant la majoria de dies de l'any és –en uns casos més que en altres– reduïda, però la comarca està relacionada amb Barcelona i Perpinyà, de manera que molts cerdans mantenen contactes més o menys freqüents amb gent d'aquestes ciutats. Les seves xarxes, doncs, poden esdevenir amples. La dimensió de les poblacions cerdanes no és molt gran, però la seva població manté contactes amb gent de fora la comarca, especialment si es dedica al sector serveis, a la construcció o si es tracta d'algú que ha cursat estudis fora de la Cerdanya (un fet força freqüent, especialment quan es tracta d'estudiar a Barcelona).

Amb tot, els contactes a nivell local poden ser, per algunes persones, repetits, un fet propi del que seria un àmbit de tipus "rural" o "comunal". De la mateixa manera, com va plantejar Barnes (1954) i com han subscrit posteriorment autors com Cohen (1984) i Sommier (1996), la idea de constituir un poble, des del punt de vista *emic*, va lligada a una imatge de cohesió. Sommier afegeix, a més, la importància de la imatge de conèixer tots els membres de la comunitat, com a fet característic de la idea de "poble" (SOMMIER 1996:479). Operativament, doncs, hi ha uns vincles comunitaris de caràcter rural, però a la vegada existeixen contactes d'abast regional i nacional i un moviment considerable entre la Cerdanya i Barcelona, Perpinyà i Toulouse. Socialment, cultural i econòmica, la comarca està inserida en un àmbit urbà.

En el nivell de les relacions socials, la urbanització de la Cerdanya té a veure amb una ampliació de la xarxa potencial de relacions, un eixamplament de l'entorn social immediat, pel que fa al radi d'espai físic que abasta. Amb tot, aquest fet es combina amb una major individualització dels subjectes i un procés de nuclearització en el nivell familiar. D'alguna manera passa el que ha descrit Sommier (1996) pel cas d'un poble de Jaén. La família estesa (en el nostre cas, troncal), unitat de producció, és reemplaçada com a model predominant per la

família nuclear i la unitat sentimental, i a la vegada l'amistat pren rellevància com a vincle relacionat amb la lliure elecció i l'exercici de la confiança i el sentiment. L'Estat ha jugat un paper en tot aquest procés d'individualització¹⁶⁵, en facilitar i difondre la identificació dels individus més per un número en una documentació i per un nom personal, que per un nom de casa o família. Hom esdevé, aleshores, un individu classificat per separat, abans que el germà o el parent d'algú (ELIAS 1990:208). Amb tot, encara que la identificació per nom personal està passant davant la identificació per renom de casa o personal, molts cerdans coneixen els noms de les cases del seu poble i en alguns casos es creen malnoms per referir-se a determinades persones.

L'individu i la idea de l'elecció individual¹⁶⁶ com a element clau de la vida quotidiana prenen una rellevància considerable. Això es reflecteix d'alguna forma en una preeminència de l'individu front la casa i la família i en la consegüent consolidació del model d'unitat domèstica nuclear i d'herència divisa com a principis d'importància creixent. En aquest context, algunes formes de socialització prenen protagonisme. Com ha destacat Josepa Cucó (1995), allà a on hi ha un major pes de la família nuclear (fet associat a la urbanització), les relacions d'amistat guanyen importància com a àmbit d'expressió de la llibertat d'elecció. Tot plegat té molt a veure amb la importància de l'elecció en les societats contemporànies i complexes actuals, i amb el fet que l'amistat representa un tipus de relació preconcebuda com a igualitària i simètrica. D'altra banda, en absència d'una proximitat de familiars i parents, la d'una colla o grup d'amics pot ser important. Ricardo Sanmartín explica de la següent manera les possibilitats que ofereixen les relacions d'amistat:

Compartir juegos y aficiones, la periódica comensalidad o salir juntos al menos una vez a la semana, supone que el tiempo que ocupa la interacción

¹⁶⁵ L'individualisme en les relacions socials i fins i tot una tendència al principi psíquic del narcissisme són elements que la mateixa Béatrice Sommier (1996:486) atribueix, glossant Sennet, a l'adveniment del capitalisme.

¹⁶⁶ Idea "emic" que no pren en consideració les constriccions delimitades per les variables estructurals de gènere, classe i ètnia.

en la “cuadrilla” es tiempo de ocio. Pero esa especialización lúdica de su sociabilidad no vuelve ociosa la actividad en su seno. En ella se ejercen amplias funciones de control social, se fragua en gran medida la identidad de cada cual, se aprenden pautas culturales y se intercambia información. Las mismas cuadrillas aportan material básico para la creación de otros muchos tipos de asociación festiva, ritual, económica o política (SANMARTÍN 1993:174)

Queda clara la funció socialitzadora del grup d'amics, i el seu paper potencial en la construcció d'una societat civil, elements que també ha destacat Cucó (1990) per al cas de les “cuadrilles” al País Valencià. Abans de la urbanització de la comarca, l'amistat de colla es donava pràcticament en grups d'un sol sexe i a partir d'ella s'organitzava el lleure fonamentalment dels diumenges i dels dies de festa. Es feia sota control social, en activitats com balls i passeigs. Les relacions de gènere estaven fortament formalitzades en pràctiques com per exemple el fet de treure a ballar la noia o convidar-la a consumir una beguda. Aquesta concepció va tenir una continuïtat, a finals dels anys seixanta, en el costum que les noies tinguessin accés gratuït a les discoteques.

Una colla podia tenir entre cinc i vint membres. Posteriorment les colles d'amics són mixtes i es troben de forma més assídua (no només diumenges i festius) en bars i pubs, si bé continuen mantenint-se tradicions puntuals com l'assistència a la festa major del propi poble o de pobles veïns. Un espai de trobada freqüent són els bars. A voltes la colla se sol trobar en els mateixos locals, de forma que els seus membres segueixen un mapa cognitiu configurat per uns moviments que en el cas de la Cerdanya poden superar la frontera territorial, encara que, com veurem ben aviat, això no vol dir necessàriament que es pugui parlar de relacions transfrontereres.

El bar és escenari a on s'alimenten formes de reciprocitat, a on es va consensuant i reproduint una visió del món, a partir de bromes i temes de conversa. Esdevé l'espai a on se celebren esdeveniments més o menys significatius en el cicle vital dels membres de la colla, i en el qual es van seguint esdeveniments específics de la

biografia de cada individu (per exemple, els viatges, els canvis de feina...). “Fer un beure” implica entrar en la roda de rondes, tot un ritual social d’afirmació grupal i de renovació del sentiment de pertinença al grup, i una forma simbòlica de reafirmar l’existència d’una relació de reciprocitat entre els que hi participen. D’altra banda, en el bar es pot concretar el suport ofert per les amistats, a partir d’ofertes de col·laboració, de treball o també de negocis¹⁶⁷.

Però hi ha un element més a tenir en compte: la connexió entre les relacions d’amistat i la reproducció de la identitat nacional. Quin és el paper d’aquest tipus d’identificació envers l’existència i manteniment de vincles i, particularment, la inclusió en colles d’amics? Quina importància té la identificació de caràcter nacional? L’interrogant és d’allò més important, si es té en compte el paper de les fronteres simbòliques en la reproducció del pes de l’Estat nació. L’aparició d’indicadors de l’existència d’un punt de vista nacional, pot ser l’arrel de l’existència d’un nacionalisme quotidià, entès no només com aquell que Billig (1995) ha vinculat amb l’exhibició pública de símbols i estandarts, sinó com el que es dona amb l’ús d’un llenguatge replet de components que traspuen l’assumpció de l’existència de l’Estat nació, i que es posa de manifest no només en l’autoadscripció o identificació nacional, sinó també en el procés de categorització social de l’altre, en termes nacionals. Processos que, com suggereix Jenkins (1996), estan profundament interrelacionats.

Segons ha estudiat l’historiador Enric Ucelay da cal, les colles d’amics al Principat han tingut un paper significatiu, en relació al nacionalisme, sobretot a partir del Franquisme. Anteriorment havien tingut un pes bàsic les “penyes”. Es tractava d’un cercle d’homes amb lloc i hora de trobada. *A priori* tothom hi podia entrar, sempre i quant sintonitzés amb codis d’accés més o menys explícits com, per exemple, la llengua. Les penyes eren la matriu a partir de la qual sovint es creaven

¹⁶⁷ Tots aquests i altres elements han estat destacats en altres casos (LOMNITZ 1994; DRIESSEN 1983; FEIXA/PALLARÈS 1999:100; HANSEN 1975:50). Pel cas espanyol, destaca també el treball de Gilmore (1985), si bé tant el context d’estudi com l’enfocament de l’autor difereixen prou dels d’aquesta investigació.

associacions formals (cercles, ateneus, corals...). Per la seva banda la colla era un cercle més o menys tancat, compostat per un grup d'amics amb lligams fonamentalment afectius. Les penyes solien tenir lloc i hora de reunió fix, com els tenien les tertúlies, mentre la colla tenia uns itineraris però no hora i lloc de reunió fixs (UCELAY DA CAL 1996:27).

El nacionalisme com a moviment polític es pot mobilitzar tot usant formes sociabilitat diverses. Així, per exemple, Alfonso Pérez Agote ha destacat la relació entre el nacionalisme basc i les colles (*cuadrillas*) d'amics (PÉREZ AGOTE 1984), mentre que Enric Ucelay da Cal ha subratllat la importància de les penyes al Principat com a forma de sociabilitat preexistent al nacionalisme, i que aquest moviment va utilitzar. El mateix autor ha distingit la importància de les tertúlies en el cas castellà. A finals del segle XIX es donaria la proliferació de les penyes, distingides de les colles com a agrupacions més formalitzades (amb un lloc i horari de trobada més delimitats) (UCELAY DA CAL 1996:29). Aquells anys la colla era una forma d'agrupació masculina formada en la joventut, però que es mantenia fins la vellesa. Al Principat de Catalunya la colla es va subsumir en la penya, atorgant a aquesta darrera un contingut afectiu i una força. La penya facilitaria el sorgiment d'associacions (casinos, cercles...) amb funcions socials recreatives, educatives, mutualistes, i també de partits polítics. El Franquisme trenca aquesta dinàmica. En un context d'individualització la colla pren embranzida i substitueix la penya en el seu paper d'organitzadora. La comercialització de l'oci i els mitjans de comunicació no participatius faciliten que predominin les colles (UCELAY DA CAL 1996:36-40).

Així doncs, les colles tenen, al Principat, un paper relacionat amb l'organització de la participació social i la socialització en relació al nacionalisme. Però en el cas de la Cerdanya, el nacionalisme catalanista és pràcticament inexistent a la banda francesa. D'altra banda, tot i que s'ha constatat l'emergència de nuclis nacionalistes a la zona de Perpinyà, no s'ha estudiat la seva relació amb les formes de sociabilitat. Valdrien les observacions d'Ucelay pel cas de Catalunya nord? La

resposta ens duria més enllà dels objectius d'aquesta investigació. Pel que fa a la Cerdanya, el cas d'una colla d'amics pot servir per veure la relació entre aquesta forma de sociabilitat i l'emergència de posicions nacionalistes. Ja avanço, no obstant, que no utilitzaré "nacionalisme" associat a la defensa conscient de l'adhesió a un col·lectiu nacional (relacionat, o no, amb l'existència d'un Estat), sinó com una posició que pot ser adoptada inconscientment, i que facilita la reproducció d'una idea de nació que pot, o no, estar associada amb un Estat nació. Vegem, doncs, el cas concret.

La història comença cap al 1990, a un pub de Puigcerdà. Dues germanes el van obrir en aquella època. Entre la clientela fixa hi havia dos grupets, l'un d'Er i l'altre de Bolquera, amb una rivalitat entre ells, que es reflectia simbòlicament amb una discussió sobre la condició de "cerdanyols" d'uns (els d'Er) i el fet que els altres no fossin de la Cerdanya (els de Bolquera)¹⁶⁸:

I els d'Er els hi deien "tu no ets de la Cerdanya"... en aquells de Bolquera... I com si no haguessin dit res. I els altres "Maria porta una botella de Whisky, però en aquets no els hi posis que no aguanten, eh!, que són de la Cerdanya i no aguanten, eh! I sempre amb aquest pique... I després ens vam fer tots amics i acabàvem tots els diumenges a Bolquera... Era genial! I aixís ens vem conèixer i amb els d'aquí vam continuar molt bé. I sempre que hi ha hagut algo sempre ho hem fet (E-145 [D-Lv-4-Cee])

Poc o a poc es va anar consolidant un grup de gent que incloïa persones d'una i altra banda de la frontera, que anaven assíduament al Slam¹⁶⁹. Quan es tancava el local, feien cap tots junts a un altre local de Puigcerdà (la Gatzara) i de vegades també a Font-romeu i a Vilanova de les Escaldes, a locals com el Papagayo, Pyrénées o La Cucaracha. Sortien els diumenges i els dimecres. Aquest darrer dia

¹⁶⁸ Bolquera és una població a la vora del Coll de la Perxa, un dels que es consideren límits naturals de la comarca. Per la seva posició no tots els cerdans la consideren una població de la Cerdanya. La denominació "cerdanyols", sinònim de "muntanyols", és utilitzada a la zona del Rosselló per parlar despectivament de la gent de muntanya.

¹⁶⁹ Amb l'objectiu de conservar l'anonimat dels informants, utilitzaré un nom inventat per a referir-me a aquest local.

perquè no hi havia classe als col·legis francesos, i als joves de la Cerdanya francesa els havia quedat el costum de fer festa.

A la festa nocturna s'hi van afegir celebracions d'aniversari, caps d'any, festes de casament, sortides de trial... La colla ha anat resseguint el cicle vital de cadascun dels seus membres i s'han marcat els canvis d'estadi a través de ritus de pas. Una trobada especialment interessant és la costellada del primer de maig. Representa una cita anual que té un caràcter simbòlic des del seu origen mateix:

Va començar per una cosa trista però s'ha continuat seguint. Va ser el dia que hi va haver l'accident... I em van dir "Maria, a partir d'aquest any és sagrat... ens trobarem... L'accident va ser el trenta d'abril i després ja va ser... Aquest any no s'ha fet perquè no s'ha pogut, però sí... I tothom t'apoiarà per lo que et fagi falta (E-145 [D-Lv-4-Cee])

En l'accident a què es fa referència va perdre la vida el pare d'un dels membres de la colla. Des d'aleshores la trobada simbolitza el recolzament mutu entre els amics. Com va explicar Eric Wolf, l'amistat té una vessant emocional o expressiva i una d'instrumental (WOLF 1993:28). Per distingir les manifestacions de l'una i de l'altra cal partir del reconeixement o la interpretació de les intencions dels actors socials. Dit d'una altra manera, només es pot afirmar el caràcter estrictament instrumental d'una relació si hom interpreta que altri se n'ha servit per arribar a uns fins o si un mateix subjecte manifesta que n'ha fet ús. Més enllà d'aquestes dues possibilitats, el que hi ha és una relació d'amistat amb components expressius i instrumentals. La vessant expressiva, del sentiment, es llegeix en les següents paraules d'una component de la colla:

Jo el cor el tinc partit en tres. El primer pis, el segon pis i el tercer pis. I ells estan... amunt (...) Ens veiem, i si no, ens truquem. Si passen quinze o vint dies amb el Jean ens truquem: "ara vinc a fer l'aperitiu..." (E-145 [D-Lv-4-Cee])

Pel que fa al cantó instrumental de la relació, es pot trobar, per exemple, en estratègies com el canvi de francs per pessetes, en l'establiment comercial de Puigcerdà en què treballa una de les persones del grup. Gràcies a la vinculació

d'amistat, es canvien els diners sense cobrar cap mena de comissió. El fet de cercar els serveis professionals de cadascun dels membres, projecta sobre una relació comercial l'atribució de confiança pròpia d'un altre tipus de relació, i significa la inserció de vincles d'amistat –de caràcter informal- en una transacció que en altres condicions seria més formal. Però és que, a més, aquestes relacions poden ser transfrontereres, perquè la colla està composta per persones de tota la Cerdanya. Concretament, hi ha una noia de Bellver (perruquera), una treballadora d'un centre comercial originària de Llivia, un impressor, de Puigcerdà, un mecànic de Sallagosa, i uns quants homes de Bolquera i d'Er (el director d'una estació d'esquí, un enginyer, un majorista de fruita i verdura, un electricista...).

Des que fa uns anys va tancar el Slam, el primer punt de trobada és el bar d'Er. Allà es troben per "fer un beure" i xerrar sobre coses que els han passat o que faran junts. En el diari de camp vaig reflectir una d'aquestes trobades. Era un divendres, a 2/4 de nou del vespre. A més de gent de la colla, al bar hi havia dones i, sobretot, homes del poble. Es bevia cervesa, *pastís*, Martini, i, en dos casos, grosella i coca-cola. No es pagava la consumició immediatament, sinó que s'anaven fent rondes generalitzades que pagava per tots, cada cop una persona diferent.

Jo havia quedat amb un dels membres de la colla, a qui havia fet anteriorment una entrevista, i amb una noia de Llivia que no coneixia. Primer va arribar ella, amb el seu xicot. Ens vam reconèixer de seguida (probablement jo no passava desapercbut, i pel que fa a ella vaig poder veure com baixava del seu cotxe, de matrícula espanyola). Més tard va arribar l'altre membre de la colla, junt amb un amic. Venien d'un viatge a Cuba, i van ser rebuts efusivament per tots els presents. Els dos arribats van intercanviar dos petons amb tots (la qual cosa em va sorprendre, perquè la ronda incloïa homes) excepte amb mi i amb el xicot de la noia de Llivia (es van limitar a donar-nos la mà). Aquell diferent comportament evidenciava que ser "francès" o "espanyol" no ens era indiferents als presents.

Durant tota l'estona es va sentir parlar en francès, a excepció de les meves converses en català amb la parella de cerdans espanyols, i les que mantenien entre ells. Quan el noi que jo havia entrevistat s'afegia a les converses també xerràvem en català. Al local es podien sentir alguns "Com vas?", "t'ho deixi aquí", "Me cago'n Déu!" o "Adéu", intercalats en el discurs en francès. En Joseph, l'home de la barra, va treure dues paneretes, una amb patates, l'altra amb cacahuets. Tothom anava menjant i bevent. Cada persona anava pagant rondes una darrera l'altra, indicant amb un gest discret, amb el braç estès, els gots buits que calia omplir. Era la meva primera trobada amb Maria, i quasi tot el temps vam estar parlant ella, jo i el seu xicot. Amb tot, es va fer alguna cosa més que xerrar i beure. Maria va jugar una partida de "futbolin" amb un dels amics de la colla (director d'una estació d'esquí). Després de la partida, i de la victòria de Maria, es va donar una conversa significativa:

Maria: Catalunya ha guanyat a França!!

Rival: Oui, mais nous sommes les champions du monde! [sí, però nosaltres som els camps del món] (DIARI DE CAMP, Divendres, 25.05.01).

Em trobava en una situació d'interacció entre gent de la Cerdanya espanyola i la Cerdanya francesa, una manifestació de sociabilitat compartida, d'amistat de colla, i vaig topar així amb la qüestió nacional. Aquella partida de "futbolin" representava alguna cosa més que un joc innocent. Com a pràctica reproduí simbòlicament l'existència d'una frontera nacional. Va servir per deixar clar que existeixen França i Catalunya, i va posar de manifest l'adhesió de cadascun dels dos contendents a aquestes respectives identitats nacionals. Ambdós eren originaris de la Cerdanya i, per tant, podrien ser considerats com a catalans, però la seva definició en termes nacionals va ser completament diferent i exclussiva.

Ara bé, la consciència d'una diferència nacional no implica cap inconvenient pel manteniment de les relacions d'amistat:

Clar, és que et coneixes de sempre... I mai he tingut cap problema, eh!, perquè siguin ells francesos o no, eh! Al contrari. Tinc unes parelles que

vénen cada estiu i són de Narbona i ens trobem igual...(E-145 [D-Lv-4-Cee])

Maria afirma que els cerdans francesos són catalans (tot i que en la partida de "futbolín" s'excloïa simbòlicament aquesta possibilitat), però tant ella com el seu xicot veuen clar que mentre a un costat de la frontera hi ha força independentistes, a l'altra banda és diferent: "nosaltres no som espanyols i en canvi ells sí que són francesos". En qualsevol cas, tots dos creuen que no hi ha frontera a la Cerdanya, perquè poden creuar "la ratlla" tantes vegades com volen. L'única frontera és la dels preus (diferents a una i altra banda). Maria considera que la situació de la seva colla és excepcional:

Jo no conec a ningú més... Me'n vaig a fer l'aperitiu a Er i em diuen: "a Er tia?...". Però bueno... No, és inconscient, me'n vaig a Er com podria anar a un altre lloc... (...) I quan vénen al Supeco diuen: "els teus amics francesos"... i quan són els alemanys "els teus amics alemanys" [pilots de vol de Santa Llocaia] (E-145 [D-Lv-4-Cee])

Aquesta excepcionalitat pot tenir a veure amb diversos factors. De primer, els pares de Maria tenen un bar a Llivia, amb clientela francesa, sobretot de la localitat veïna d'Estavar (a tocar de Llivia). Per això també ella ha conegut la llengua francesa prou bé, la qual cosa li ha permès adaptar-se al canvi de registres, freqüent en la colla. Per Maria, la particularitat de la colla rau també en el fet que trenca el costum dels "francesos" d'anar molt en grupets tancats (un fet que ha estat explicat, també, per altres informants). En tot plegat hi ha una qüestió d'adaptació. Maria reconeix haver-se habituat a comportaments que a la Cerdanya espanyola no serien normals, i que ella atribueix als cerdans francesos. Això queda palès, per exemple, en la següent anècdota:

Una vegada van pujar unes amigues meves [a Font-romeu]... i es van quedar allí apalancades. I clar, jo els conec a tots, i a part de que els conec tu t'integres... intentes integrar-te una mica i seguir el pastel que segueixen ells. Un dia em vai tindre que menjar no sé si era cèrvol o alguna cosa que havien matat. I bueno, ho menges. I jo què sé. Intentes, ficar-t'hi, no? Pues no. Pujaven, s'apalancaven: "Joder qué rollo", "Joder qué mal rollo. Aquí

no se entiende nadie". Pero, a ver. Estan bebiendo botellas de vodka... Perquè allà compres l'ampolla, com aquí no funciona. Compres l'ampolla i l'ampolla de Sweppes. Quatre gots, i l'ampolla de vodka, quan s'acabi aquesta ja te'n demanaré una altra. Clar, és que et sortia l'ampolla a cincmil peles. I clar... et tens que integrar. Pues no, fora. I jo m'ho passava molt bé, perquè ademés el Serge m'agafava: "vine a servir tu"... I jo m'integrava una passada... (E-145 [D-Lv-4-Cee]).

Però el contacte de Maria amb cerdans francesos no es limita als darrers deu anys, ni tampoc al tracte comercial al bar dels seus pares. En la memòria guarda records de la seva infantesa, que serveixen per a veure fins a quin punt està arrelada la definició de l'altre en termes nacionals. Destacaré dos episodis: la participació del seu germà en l'equip de futbol de Sallagosa (Cerdanya francesa) i la relació entre els infants i adolescents de Llívía i els d'Estavar. Del primer episodi, diu Maria:

Els francesos són més patriotes que nosaltres, i érem els espanyols. Jo ho sé molt per mon germà. El meu germà jugava molt bé a futbol i el Sallagosa li va dir "nen, vine"... I cap a Sallagosa. I el meu pare, cada dia. I jo sempre anava amb el meu pare. Sempre que anaven en algun puesto jo hi anava amb ells. Tenien un partit el diumenge (...) i era sempre "españolito, pasa, españolito, pasa". Dins del camp de futbol sí, quan estaven entrenant. Però sempre era l'españolito (E-145 [D-Lv-4-Cee])

La denominació del germà de Maria ("españolito") fa palesa la presència, en el llenguatge, d'elements de tipus nacionalista. El seu ús reiterat representa una reproducció de l'existència d'una frontera simbòlica que té a veure amb "la ratlla". El segon cas que explica Maria il·lustra també el mateix fet. En aquest cas, es tracta de la identificació dels nens del poble veí com a "francesos" i "gavatxos", que es traduïa a més amb una rivalitat, per exemple, la festa de Sant Joan:

Els gavatxos... eren dolents (...) estàvem picats. Era un rebot que hi havia entre els de Llívía i els d'Estavar (...) Pel Sant Joan. Els hi fotíem la llenya.

P: Sí, com anava això?

Per Sant Joan, a Llívía. A Llívía és molt curios perquè es feien quatre focs. Cada barri feia el seu foc. I durant el dia ens cardàvem entre nosaltres. Barri a barri ens anàvem cardant. Jo li fotia un tall de fusta i l'altre em venia i ens la fotia a nosaltres (...) Devíem tenir quinze anys. I uns corríem per dalt i els altres corrien per baix... [els barris eren el Raval, Frederic

Bernades, la Plaça, la guàrdia civil i el “Barri xino”]... I després pues cap allà a les set o les vuit dèiem “ara ja ens hem cardat nosaltres, anem a cardar a Estavar”. I cap a Estavar. I tots junts. (...) Ells anaven pel carrer vell i els altres baixàvem per la carretera. Ja sabíem que vindrien per allà i nosaltres per aquí... I allavors quan venia el foc pues anaves a veure el foc i els petardos que tenies més grans els tiraves al foc (E-145 [D-Lv-4-Cee])

La rivalitat entre els nens i adolescents de Llúvia i Estavar no tindria res de peculiar comparada amb situacions similars que es podrien donar entre veïns de pobles propers entre ells, en un mateix territori estatal. La particularitat es troba en la denominació nacional. Se celebrava una mateixa festa (Sant Joan) i d'una forma similar (es feia un foc) però la celebració servia, al mateix temps, per expressar la rivalitat local i per reproduir, en la terminologia nacional, l'existència de la partió fronterera.

Aquesta reproducció, com tot el que hem estat veient fins aquí, es produeix en el context local, en el que es pot anomenar “espai dels llocs”, un espai definit a nivell local en recorreguts cerimonials o quotidians pels carrers de qualsevol població cerdana, converses sobre la xarxa d'amics, veïns, parents i coneguts del poble o de les seves proximitats. També les festivitats, processons, fires i altres cerimònies locals són àmbits de manifestació d'un “espai dels llocs”, un espai delimitat ritualment pel recorregut realitzat i per la forma en què es dona. Un cas seria, per exemple, un funeral. S'hi poden trobar tota una xarxa de persones que refermen la seva relació amb el difunt i la seva família, i que d'alguna manera posen de manifest la seva vinculació a un lloc, una població en la qual reposarà eternament el mort. En força pobles cerdans (fonamentalment els que tenen menys habitants) s'acompanya el difunt en una processó que recorre el poble des de l'església al cementiri. També són formes de definició pública de l'espai local les processons religioses, el passeig del jovent per carrers i places o la seva ubicació freqüent en determinades cantonades o llocs. En uns casos els recorreguts són més llargs que en altres, però en qualsevol cas el transcurs de les comitives és una manifestació d'un vinculació fonamentalment local no gens virtual, sinó, per dir-ho d'alguna manera, real i física.

El Diari de camp que he anat completant des que vaig començar la investigació, el 1996, pot aportar una imatge gràfica de la relació entre l'espai local i les relacions socials. La següent cita literal correspon a les impressions que vaig recollir després d'una fira ramadera que es va celebrar a la localitat cerdana espanyola de Bellver, el novembre de 1996:

El bestiar (...) provenia de diferents indrets, Bolvir, Bellver i altres...La seva aparició anava acompanyada dels comentaris d'un home que dalt d'una tarima parlava micro en mà. D'entre les moltes coses que ha comentat l'individu, m'ha quedat una frase interessant: «Si a Puigcerdà tenen la fira dels cavalls, a Bellver tenim la de les vaques».

Em vaig fixar, de les converses de la gent, en diferents comentaris: «Els amics, si no els veus en aquests llocs, ja no els veus»; «Anem a veure si veiem el...»; «En tal encara es viu, no?»; «Saps qui s'ha casat?». Tothom qui més, qui menys, xerrava d'esdeveniments locals, en companyia de familiars i amics (Diari de camp, 11-10-1996)

Dos elements de la cita són especialment interessants: la comparació entre Bellver i Puigcerdà, per un cantó, i les converses entre els assistents, per un altre. El primer element evidencia una competència entre localitats diferents –Bellver i Puigcerdà- i una afirmació, des de la tarima, d'identitat bellverenca, és a dir, d'identificació amb un lloc. En el segon punt, les converses dels homes i dones que presenciaven l'exhibició de bestiar es referien a l'àmbit de les relacions locals, i servien per controlar la informació sobre esdeveniments i persones ubicats específicament a l'entorn de la comunitat i del lloc, Bellver i, a tot estirar, les seves rodalies. En aquest sentit, l'espai del lloc es reproduceix en discursos i en relacions que es donen en indrets específics, i que giren al voltant de la localitat mateixa.

En el procés de globalització l'espai es concep com un tot indissoluble, lligat a una major mobilitat i contacte entre subjectes, informacions i discursos. En paraules de Castells (1998c), l'espai dels llocs –arrelat en la història de l'experiència comuna dels subjectes- ha deixat de ser l'únic dominant per passar a tenir una relació dialèctica amb un espai dels fluxos, format a partir de relacions virtuals i de corrents d'informació entre indrets inconnexes. Aquesta concepció de l'espai dels fluxos és pròpia d'una època que l'autor anomena “era de la informació”.

En aquesta era han sorgit tota una sèrie d'elements encaminats a la major comoditat i autonomia de l'individu, especialment a l'hora d'accedir personalment o a distància a indrets, objectes i persones que es troben en un espai no definit per la continuïtat amb el lloc a on hom es troba. Aquest és un fet que es dona a la Cerdanya com es pot donar, per exemple, a Barcelona i que d'alguna manera posa de manifest l'extensió arreu d'elements que formen part d'un estil de vida comú a subjectes que habiten quotidianament indrets ben allunyats.

L'espai lloc –espai real- coexisteix en relació amb l'espai dels fluxos, un espai mòbil, canviant i fonamentalment virtual, que és molt present en les noves tecnologies de la comunicació. A través d'elles els individus poden comunicar-se entre ells en una relació de negació de lloc i temps, en un espai dels fluxos. L'anomenat “xat” és un exemple de com s'estableixen relacions socials en l'espai dels fluxos, a través d'internet. D'entrada, els subjectes són individus més o menys anònims (que poden ser cerdans reals o ficticis), amb o sense intenció de saber-ne l'origen i identitat, i cercant o no un contacte posterior més enllà de la xarxa. L'anonimat, l'elecció individual i, en general, la situació de comunicació bàsicament entre individus que es defineixen com a tals, fan d'aquesta forma de comunicació un exponent de les relacions socials pròpies d'un context urbanitzat.

Malgrat tot, és important tenir en compte que els mitjans de comunicació no existeixen independentment d'aquells subjectes que els utilitzen per comunicar-se. Així, les relacions entre cerdans es poden donar a través de telèfons cel·lulars o per correu electrònic sense que això impliqui un canvi substancial en el contingut de la relació. Es pot dir que les relacions entre cerdans i individus d'indrets allunyats són més fàcils, i que l'establiment d'una relació entre individus es pot donar, també, amb més facilitat, però aquestes relacions segueixen essent qualificades amb conceptes utilitzats en la vida real, i bàsicament com “amistat”. Es dona la possibilitat de mantenir relacions amb gent distanciada en l'espai físic o real i accessible en l'espai dels fluxos o espai virtual, però no representa la

completa substitució del contingut dels tipus de relació social ni la desaparició del lloc “real” i de les fronteres.

El xat es concep com una forma de conversa entre persones, en temps real, a través de la xarxa. Cada individu en interacció utilitza nom inventat per ell per ser identificat (el nick) i que generalment no coincideix amb el nom real de la persona. Existeixen múltiples servidors de xat, i cadascun d’ells té diversos canals de connexió, que corresponen amb temes específics (informàtica, esports, amistat, sexe, negocis) o també amb llocs, i, en el cas d’alguns servidors espanyols, es pot triar la llengua de les converses, entre més d’una opció (espanyol, català, gallec, castellà), que en algunes ocasions també es barregen (es donen converses entre gent que escriu en castellà i gent que ho fa en català, per exemple). Es poden crear canals particulars d’una persona o sobre alguna qüestió en particular. D’altra banda existeix la possibilitat de parlar amb una sola persona, a través del que s’anomena un “privat”, o de fer-ho amb diverses persones al mateix temps.

El “xat” esdevé una forma peculiar d’establir i mantenir relacions de sociabilitat, i de reproduir l’existència tant de fronteres com de contextos locals, tot i manifestar-se a través de fluxos i d’un espai virtual. Alguns casos serveixen per il·lustrar això. El primer cas és una entrevista a través d’un xat, feta a una persona amb qui prèviament s’havia contactat. La conversa es va donar a les sis de la tarda, en un canal del servidor IRC Hispano, de nom “Puigcerdà”, i la persona en qüestió era un noi de 18 anys, alumne del centre d’ensenyament secundari de Puigcerdà. El denominaré amb el *nick* “syxt”.

Syxt entra a diversos canals, “per xerrar amb gent”. En alguns casos no coneix els interlocutors, però no sempre és així. Als canals “Puigcerdà” i “Cerdanya” coneix la majoria de persones que s’hi connecten. La connexió a uns canals o altres respon a motivacions diferents:

Si vols conèixer gent, canals amb molta gent, i si el que vols es xerrar una estona amb els amics o parlar de treballs de l'Institut pos el #puigcerdà mateix o altres.

Aquests "altres", poden ser els canals "Cerdanya", "Puigcerdà" o "Bellver", que corresponen amb la comarca o amb poblacions concretes. En aquest sentit, s'associa la trobada amb amics i persones conegudes, a l'entrada en aquests canals que s'identifiquen pels noms i per la seva concepció, amb llocs específics. Llocs que en tots els casos es troben a una banda de la frontera. No existeix cap canal sobre la Cerdanya francesa, ni sobre cap de les seves poblacions específiques. I, com reconeix el mateix Syxt, no ha entrat mai cap francès als canals de la Cerdanya espanyola i, de fet, ell no n'ha conegut cap (almenys virtualment):

P: I gent de la Cerdanya francesa, se'n coneix?

Doncs jo no en conec cap pero conectanse a un servidor frances suposo que si¹⁷⁰.

Així, les fronteres internacionals també es reproduïxen en l'espai virtual amb la ubicació de les relacions entre internautes en canals que es troben en un espai nacional i que corresponen a llocs, entent per "llocs", tal com ho he representat anteriorment, el context local configurat sobretot per les relacions socials entre subjectes coneguts, en indrets coneguts, noció vinculada a una concepció del territori com a real, i no merament virtual. La referència a llocs específics es produeix a través del mateix nom d'aquests canals cerdans, o per les converses. En el mateix canal, per exemple, mentre esperava l'entrada de Syxt, vaig presenciar un xat entre diverses persones. Entre altres coses, van fer referència al final de curs del "cole", i una persona va proposar als interlocutors que anessin al camp de futbol d'Alp (poble de la Cerdanya espanyola), a on es feia una arrossada

¹⁷⁰ L'escriptura sense accents respon a l'argot i forma d'expressió dels xàters que inclou, a més, signes que representen el llenguatge no verbal (per exemple "XD" o ":)") per expressar un somriure o ":((" un disgust. Aquesta mena de lèxic respon a un criteri d'economia del llenguatge, que fa que s'escurcin paraules o que es deixin de teclejar signes. Això no treu que en alguns casos es produeixin faltes d'ortografia i no se sap quan es produeixen per facilitar la immediasa de la resposta o perquè són pròpies de la forma d'escriptura de l'interlocutor.

per celebrar l'acabament del curs escolar. La realitat virtual i la real es troben, doncs, profundament relacionades. De fet, en ocasions entra gent de fora als xats que conversa amb els cerdans i que, posteriorment, els coneix a la Cerdanya, perquè "queden" amb ells. Aleshores passen a la dinàmica de trobades reals en locals, principalment, de Puigcerdà.

Per tant, els llocs reals es reproduïxen en la xarxa i hi mantenen relació, de manera que l'atemporalitat, la immediatesa dels fluxos, l'anonimat pressuposat de les trobades, no són les úniques característiques del mitjà virtual. En les trobades es pot "fer amics" o es pot "lligar", però les trobades "reals" i "virtuals" són diferents. Syxt, per exemple, explica que:

El xat permet que et deixis anar mes costa menys parlar amb una noia si tens vergonya a la vida real.

P: Ja. I escolta, a on has fet més amics, al xat o en persona?

Per irc bastants pero a la vida real tb

P: Hi ha alguna diferència entre uns i altres?

Doncs si els del xat son mes obert... expliquen mes els seus problemes

En la xarxa, la relació es vesteix de cert anonimat i distància, que curiosament faciliten, a més de la desinhibició, la confiança. D'entrada, sempre hi ha la possibilitat d'emascarar la relació. Això fa que hi hagi qui considera el xat com un mitjà per la impostura. Per exemple, una noia colombiana de 29 anys, resident a Puigcerdà, em va comentar que "el chat es una sarta de mentiras", fent referència a la facilitat per amagar la pròpia identitat i característiques reals. Una facilitat que, per altres persones, és un avantatge del xat. Una altra noia, per exemple, valorava positivament que "en el chat et pots fer el teu món i que no sigui veritat".

Amb tot, es pot fer xat a través de programes que permeten identificar la "màquina" (ordinador) des del qual es connecta l'interlocutor, de manera que, en part, se'l pot reconèixer. D'altra banda, quan no es coneix la persona, un dels primers objectius de la interacció és intentar saber de qui es tracta, la qual cosa de

vegades s'aconsegueix, i pot ser el primer pas per iniciar una relació que pot comportar el contacte real. Altres vegades no interessa aquest contacte, i la relació es deixa sortint del xat privat en què se sol desenvolupar. Una cosa que es pot fer amb gran facilitat, i que alguns xàters valoren com una virtut del mitjà.

No obstant, el contacte real també pot ser previ i fins i tot el *nick* pot ser el mateix nom real, o tenir-hi una relació molt directa. És el cas de "Arse", un bolivià de 26 anys, que fa xat amb amics i familiars del seu país a través de la xarxa i la utilitza, doncs, com a mitjà de comunicació amb persones amb qui prèviament mantenia una relació. Una cosa semblant passa amb una dona, també boliviana, de 28 anys, que utilitza el seu nom real com a *nick* per fer xat amb el seu marit, que està a Bolívia.

Per tant, els xats serveixen per a mantenir relacions puntuals i esporàdiques, en alguns casos per divertir-se una estona amb una relació basada en l'anonimat real, i camuflada de tot d'elements ficticis (bàsicament l'edat, el gènere o el lloc de residència), però al mateix temps serveixen per a establir i/o mantenir relacions caracteritzades com a "profundes", de confiança, d'amistat i parentiu. A més, internet facilita la trobada a persones amb aficions i interessos comuns, i el contacte entre individus a milers de quilòmetres de distància.

Tots aquests casos (excepte el de Syxt), els vaig conèixer a través de breus entrevistes a un total de 15 usuaris del servei d'internet de la biblioteca pública de Puigcerdà. Em va cridar l'atenció que en alguns casos eren persones molt joves, i que la gran majoria d'elles duien telèfon mòbil. En un cas, confluien diverses formes de comunicació. Una noia de Guils (Cerdanya espanyola), de 13 anys, m'explicava com, a través del xat i l'e-mail, contactava amb el seu pare (resident a Granada), amb el seu tiet (que està passant uns mesos a Colòmbia) i amb amics de Barcelona (estiuiejants) o de l'escola, que ja coneixia prèviament. També ha conegut llatinoamericans i espanyols a través del xat, amb qui manté correspondència postal escrita. Mentre li estava fent les preguntes, el seu mòbil va

sonar fins a tres vegades. I després va seguir teclejant, mentre de tant en tant, contestava alguna trucada telefònica. És clar l'ús creixent de les noves tecnologies de la comunicació, per part de gent que resideix a la Cerdanya, i que l'aprenentatge del seu ús, és relativament prematur.

Quan vaig iniciar el treball de camp a la Cerdanya, el 1997, i encara poc temps després (fins el 1998 o el 1999), a la Biblioteca Comptat de la Cerdanya no hi havia més que un ordinador connectat a internet. Es podia reservar hora i generalment no es pagava la connexió. Era bastant fàcil utilitzar el terminal. Actualment hi ha fins a cinc terminals i es paga la connexió (unes dues-centes pessetes l'hora). Els ordinadors s'utilitzen bastant i sovint per part de gent vinguda de tot Cerdanya i, pels cerdans francesos, representa una connexió a un preu molt més barat que el que poden trobar a *la Poste*, a casa seva o en un cibercafè que hi ha a Font-romeu. Particularment interessant és el fet que molts dels usuaris són procedents de fora d'Europa. En aquests casos s'utilitza el mitjà per comunicar-se amb indrets foranis, reproduïnt d'alguna manera una relació existent, mantenint llaços i relacions per sobre les fronteres. Coincideix un augment de l'ús de noves tecnologies, amb l'arribada de població forana (interior de França o Amèrica Llatina), que troben en internet un recurs per conèixer les notícies que es produeixen al seu país, i per mantenir el lligam amb la seva xarxa personal.

En definitiva, l'espai dels fluxos i l'espai dels llocs conflueixen a través de les relacions socials, i mitjançant les noves tecnologies de la informació i la comunicació. En la virtualitat es troben referents al context local i al context nacional, que continuen, doncs, essent elements importants en la identificació, la categorització i les relacions socials. De manera que, sigui per canals virtuals o reals, la sociabilitat té un paper molt important en la reproducció de les identifications nacionals i de les fronteres simbòliques.

Recapitulant, es poden establir els següents punts com a síntesi d'aquest apartat:

1) Els vincles i els espais de sociabilitat poden comportar a la vegada l'afirmació i la negació de la frontera. En un sentit, perquè suposen l'activació de vincles precisament arrel de situacions generades per l'existència de la frontera (possibilitat de desertar, de fer contraban...), i perquè poden afavorir contactes i interaccions en els quals els actors implicats adopten posicions nacionalistes. En l'altre sentit, els vincles i relacions poden negar la frontera pel que fa al desenvolupament d'una lògica local que comporta un contacte transfronterer que supera les expectatives teòriques de l'Estat nació, pel que fa a la impermeabilitat de "la ratlla";

2) En els espais de sociabilitat i l'activació de vincles es pot reproduir una visió conjunta de la realitat que incorpora la lògica del contacte transfronterer. L'existència d'un capital social transfronterer pot servir per cercar més enllà de la divisòria el que no es troba en un determinat cantó de la mateixa. L'arrelament al context local (reproduït a partir de vincles i espais de sociabilitat) facilita un coneixement transfronterer que pot dur al desenvolupament de pràctiques paral·legals. D'altra banda, tot i que es contradiu un principi fonamental del control de frontera (la concepció del territori com a perfectament impermeabilitzat) no es nega que la frontera i el control segueixin existint;

3) Tot un conjunt de situacions transfrontereres són possibles per l'existència de codis vigents a una i altra banda de "la ratlla". Jocs de naips com el "truc" o la "manilla" i, de manera similar, la pràctica de jocs infantils com la "gata", que s'han donat a un i altre cantó de la frontera, han possibilitat la interacció entre gent de totes dues bandes i, en el cas dels jocs de cartes, han format part d'espais de sociabilitat que han obert vies de paral·legalitat i mobilitat transfronterera. En l'actualitat poca gent de les generacions més joves coneix aquests jocs (especialment els infantils) alguns dels quals han desaparegut amb els canvis en les formes de socialització i amb el descens de l'activitat agroramadera i les noves formes d'organització del treball adoptades pels qui treballen en el sector;

4) Les festes han estat també formes de sociabilitat organitzades de manera similar a una i altra banda de la frontera, i exponent de la preeminència d'una concepció local de l'espai configurat per les relacions socials i la consideració dels nivells d'identificació de la casa i el poble. El procés d'urbanització no ha eliminat aquests espais, però n'ha modificat el desenvolupament i organització. Noves formes de festa centren l'interès dels joves i els recorreguts entre pobles cerdans en alguns casos no superen la línia fronterera, en un reconeixement de la divisió territorial de la comarca i de la socialització diferenciada a cada cantó de la frontera;

5) Vincles de parentiu, amistat i patronatge han comportat un moviment transfronterer, en bona mesura perquè les obligacions i expectatives que van lligades a la seva concepció, superen "la ratlla". A partir del procés d'urbanització, i especialment per als membres de les generacions més joves, han pres embranzida els vincles d'amistat. La colla d'amics n'és una expressió i, a la vegada, esdevé un element central de socialització. Quan es dóna el cas d'una colla transfronterera, en la interacció es reproduïx la frontera a través del llenguatge (per exemple, amb les bromes). Malgrat tot, la colla pot ser font de capital social transfronterer;

6) Les colles d'amics de la Cerdanya es mouen seguint mapes cognitius que inclouen locals de lleure sobretot de Puigcerdà i que, en principi, poden ser transfronterers. Aquest fet, no obstant, no implica que s'oblidi que existeix una frontera, ni tan sols avui, quan pràcticament no hi ha controls. El bar és espai de trobada a on es reproduïx, entre els membres de la colla, una visió conjunta del món, i es reforça i concreta la reciprocitat a través d'acords establerts. En relació a la frontera, en el bar es poden adoptar posicions nacionalistes que la reproduïxen. Un element especialment present en totes les generacions entrevistades, però molt especialment en les més joves.

7) Les noves tecnologies de la comunicació, i particularment internet, promouen una diferent concepció del temps i de l'espai, i traslladen les relacions socials a un

escenari virtual propi del que seria un espai dels fluxos, caracteritzat per la interconnexió i la relació simultània entre persones molt allunyades en l'espai físic, i per la mobilitat de discursos i d'informacions. En contraposició, l'espai dels llocs es definiria en contactes físics en indrets localitzats, i es caracteritzaria per la proximitat entre els subjectes que interactuen. Ara bé, espai dels llocs i espai dels fluxos estan interrelacionats, i en tots dos casos es reproduïxen fronteres i delimitacions territorials nacionals, o locals. Les fronteres del món real, reapareixen en l'espai virtual.

En conclusió, la sociabilitat informal esdevé un terreny de socialització que incorpora com a element l'existència d'una frontera simbòlica nacional. Dos Estats nació han dissenyat una divisió fronterera territorial, que en el terreny de les relacions socials hauria de significar una compartimentació a una i altra banda de la frontera. Però la mobilitat dels habitants de la Cerdanya i l'existència de vincles i espais de sociabilitat compartits, contradiuen inicialment l'ideal. La frontera territorial acaba tenint una incidència en cap cas absoluta. Però la frontera nacional, en termes simbòlics, relacionada amb el procés de construcció de dos Estats nació ben diferents, es reproduïx en la sociabilitat informal a partir de l'ús d'un llenguatge "nacionalitzat", l'adhesió a una determinada "comunitat imaginada", l'adopció de certs registres lingüístics, el desenvolupament d'hàbits culturals específics i fins la utilització de l'existència de la frontera territorial com a recurs (cerca de recursos materials, refugi o guanys econòmics).

Malgrat tot, es podria creure que hi ha casos individuals molt diversos. De fet, és així fins a cert punt. En un apartat posterior faré una reflexió sobre la varietat de posicions de subjectes cerdans, en relació a la frontera. Per això em remetré a l'esmentada classificació d'Oscar Martínez, entre subjectes nacionals i subjectes transnacionals. Lluny d'invalidar tot el que he explicat fins ara, la presentació de casos servirà per reforçar-ho en algun punt i, això sí, per explicitar la complexitat de l'objecte d'estudi i de la zona investigada, i la importància de tenir en compte els matisos que pot aportar cada cas concret. Abans, però, em sembla interessant

entrar en un aspecte específic de la sociabilitat, per l'interès que té en la reproducció de fronteres i identitats nacionals, i perquè en algun aspecte fins i tot esdevé un símbol d'identitat transnacional.

6.3. "La qüestió és que eren francesos i espanyols": el lleure dels joves i la Gatzara

El lleure juvenil és un aspecte directament relacionat amb la definició dels espais d'interacció i dels actors involucrats en termes nacionals o locals. Em centraré en aquest element específic de sociabilitat perquè és un nucli de situacions i interpretacions molt interessants per al meu estudi sobre la frontera i la identitat col·lectiva. Concretament m'interessa el que gira al voltant de l'assistència a locals destinats a que persones, generalment considerades adolescents o joves, cerquin esbarjo en el ball, el consum compartit de determinades substàncies i la relació amb altres persones. Elements que formen part del que actualment configura la concepció de la "festa juvenil" (FEIXA/PALLARÈS 1999).

Els joves de la Cerdanya s'han trobat en locals de diversos pobles (Bellver, Queixans, Llivia, Alp, Font-romeu, Angostrina, la Tor de Querol o Montlluís), però el centre de lleure per antonomàsia és Puigcerdà, que avui dia acull la major concentració de pubs i discoteques de la comarca. Ha estat per als habitants de la Cerdanya la principal població de referència i el centre de serveis: "la vila". És el nucli urbà per excel·lència de tota la Cerdanya, a on es poden trobar coses difícils de localitzar a pobles més petits:

No... no és el fet d'Espanya o França, en tot cas, no. És el fet d'una possibilitat econòmica diferent d'una banda i de l'altra. Aquí només eren pobles petits, i no podia ser, en un poble petit, de fer certes coses. Era el fet de la Vila i del poble (E-115 [D-Gp-4-Cae])

Tenim la impressió que aquí podem estar tranquils entre nosaltres, vés. Arribem a estar tranquils com podem fer a Perpinyà, Tolouse o no importa a on. Però quan estem a un cafè, per exemple, a Osseja o a Font-romeu, no estem tranquils. I quan estem a Puigcerdà sí que hi estem, ens hi sentim. Jo

sé que als cafès d'Osseja no és el mateix, perquè no estic tranquil. A Puigcerdà, en canvi, això va bé (...). És veritat que tenim el costum de venir sovint a Puigcerdà i també que evitem anar als cafès de Cerdanya francesa, vés! Però quasi tots els vespres venim aquí a fer una cervesa, i és a Puigcerdà i no pas a Font-romeu¹⁷¹ (E-125 [H-Gp-4-Cef])

“La vila” ha estat especialment un centre de lleure. S'hi ha anat al cinema a veure pel·lícules en castellà i en francès, a espectacles al teatre del Casino de Dalt i, sobretot, a ballar. Una altra informant, per exemple, recorda d'aquesta manera com hi anava a ballar els diumenges dels anys trenta, des de Bourgmadame:

Ballar i baixar corrents de Puigcerdà perquè era massa tard. Per poguer ballar un ball de més baixàvem... de vegades ens despexavem i tot les sabates per anar més de pressa, perquè vies d'arribar d'hora abantes. Ara es surt de nits, allavonses només era de dies [riu]. I a casa encara tenies feina quan arribaves, sí (...) Hi havia el Casino de Baix, el Casino de Dalt i hi havia el Sigle, que era a Cal Sala. I de vegades els fèiem tots tres (...). La Cerdanya francesa anava tota cap a Puigcerdà, el diumenge. El que se sortia de tota la setmana, passat que fossin festes dels pobles, tothom anava a Puigcerdà. I emprés tothom anava per ballar. Al cine hi anava molt poca gent, aixís, de joves. Era més aviat els grans que anaven al cine (E-118 [D-G-2-Cee])

A locals com Cal Sala, El Sigle i el Casino de Dalt i el Casino de Baix anaven a ballar els joves cerdans abans dels tèrbols anys de la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial. Posteriorment el Casino de Dalt i sobretot el Salón Rosa concentrarien gran part de l'atenció fins l'arribada del Club Trenta-dos, la Gatzara i altres locals oberts a partir dels anys setanta. Aquests establiments acollien habitants d'una i altra banda de la frontera.

¹⁷¹ “On a l'impression qu'ici on peut être tranquille entre nous, quoi! On arrive à être tranquille comme on peut le faire à Perpignan ou à Toulouse ou n'importe où. Mais quand on est dans un café par exemple à Osséja ou à Font-romeu on est pas tranquille. Et quand on est à Puigcerdà on est tranquille, on se sent tranquille. Moi je sais que dans les cafés d'Osséja n'est pas la même chose, parce que je suis pas tranquille. Et à Puigcerdà ça va (...) C'est vrai qu'on a l'habitude de venir à Puigcerdà souvent et c'est vrai aussi on évite d'aller à les cafés de Cerdagne française, quoi! Mais quasiment tous les soirs on est ici boire une bière et c'est à Puigcerdà, c'est pas à Puigcerdà, c'est pas à Font-romeu”.

Fotografia 12. La Gatzara (2001)

Fotografia 13. El Club 32 (2001)

Des dels anys trenta i pràcticament fins els anys setanta, van quedar pocs locals a on anar. Aquells anys el passeig era una de les pràctiques més freqüents a “la vila”. Quan es tenia parella, el lloc triat era l'estany, però quan la situació era una altra s'anava a passejar pel Carrer Major:

P: Què feia la joventut abans d'obrir-se la Gatzara?

Abans de venir nosaltres a Puigcerdà? Passejar carrer Major amunt i avall, això és el que feien! (E-133 [H-Pg-3-Cae])

Mira, passejar carrer amunt i carrer avall, i anar al cinema de tant en tant. Allavons van començar a sortir els clubs. Van obrir el Trenta-dos i algun que altre anava al Trenta-dos. Però jo encara no hi vaig arribar. Jo quan al Trenta-dos ja va ser molt gran. Però lo que es feia allavorens pràcticament era això, passejar carrer amunt i carrer avall. Anar a fer alguna que altra copa. I el cine. No hi havia res més, eh! Llavons quan ja tenies divuit anys podies anar al Salón Rosa (E-41 [D-Pg-3-Cee])

És un cas semblant al passeig pel carrer Major de Lleida que Carles Feixa (1991) ha analitzat com una forma de ritual i de definició d'un espai social ordenat i controlat¹⁷². Un dels terrenys d'aquest control eren les relacions entre nois i noies, un fet que també trobem en el cas de Puigcerdà:

Quan vaig venir aquí el primer any em va costar una miqueta fer amics. Després vaig fer amics i la diversió nostra era passejar carrer Major amunt, carrer Major avall anant mirant les nenes que passaven per l'altra vora. Al final potser t'animaves i els hi anaves a dir: "hola, voleu que us acompanyem una miqueta?" Llavorens, vam fer un grupet; començàvem a sortir. Allò d'anar a fer una costellada (E-21 [H-Lv-2-Cae])

El passeig marcava les normes culturals per la interacció entre nois i noies, configurava la forma i moment en què es podien superar unes fronteres que en aquest cas eren de gènere. Amb tot, aquesta era una forma de relació circumscrita als puigcerdanesos. Els cerdans dels pobles veïns no solien incorporar-se al recorregut que era, doncs, un element arrelat en la identificació local dels vilatans. En un nivell més ampli, els passeigs per l'estany, els berenars en pastisseries i salons de tè, l'assistència a festes i el seguiment d'activitats esportives, junt amb el ball, configuraven el conjunt d'activitats desenvolupades a la vila com a lloc de lleure per cerdans d'una i altra banda de la frontera. Els anys setanta també s'anava a indrets fora del nucli urbà, com l'anomenada "Font del Cucuru":

Pujàvem a peu de Bourgmadame, cinquanta vegades a Puigcerdà, a comprar, a veure el padrí, a veure la tieta o el que fos i anava sempre a peu (...). Hi havia la Font del Cucuru, i es feien moltes festes. També anàvem a

¹⁷² La similitud d'aquest passeig de Puigcerdà amb el cas de Lleida té l'origen en una comunicació oral de Carles Feixa. Ell mateix i Carme Martínez van realitzar una de les entrevistes citades. A tots dos, gràcies per la possibilitat d'incorporar aquests elements a la tesi.

menjar així a la Font del Cucuru (...) Amb els amics. Que hi via com un centro a Puigcerdà que eren... com ara de l'edat dels quinze i disset anys, com no podies entrar sempre a les discoteques i ballar sempre m'ha agradat, pues llavors també ens deixaven lo que és ara... com te diré jo? On hi ha la biblioteca de Puigcerdà, ara, a baix els joves hi nàvem a ballar, eh!, per allí. Sí, i es nava molt a baix a l'estació, perquè tenien botigues (...) Al gimnàs, també anaven molts, molts nois nàvem al gimnàs a Puigcerdà, perquè aquí, a la Cerdanya francesa encara no n'hi havia. Jo no hi hai nat mai, però molts nois pujaven al gimnàs (E-123 [D-Gp-4-Cee])

Els viatges des de Bourgmadame se solien fer a peu, passant pel pont internacional, però els anys seixanta es podien fer en un taxi que recollia els viatgers a la duana. El trajecte costava un franc i es feia especialment en dies de pluja o neu. Amb tot, no sempre es creuava la ratlla per la duana. Fins el 1969, i des que la frontera es va obrir al pas controlat, el 1948, es va prohibir creuar "la ratlla" a la nit. Quan es van obrir el Club Trenta-dos i la Gatzara va fer falta trobar vies de passar la frontera en horari de prohibició. Per fer-ho s'utilitzava "el torniquet". Era el recorregut pel camí de Rigolisa, que comunicava Puigcerdà amb Ur:

Quan vam inaugurar la Gatzara [la frontera] encara no estava oberta (...) lo que passa que van tardar molt poc en obrir-la. Potser va ser al cap d'un mes o una cosa així. Ara, llavors venien pel Torniquet que n'hi deien (...) que és el camí aquest de Rigolisa [que comunica amb Ur] (...) Per lo que he sentit explicar les dones passaven per aquesta zona casi bé cada dia per anar a comprar a França i això, eh! Vull dir que tothom el coneixia el camí . Estava tancada la frontera però (...) la van obrir de seguida, potser al cap d'un mes o dos (...). En cotxe, venien. Clar, que tampoc no és que n'hi haguessin molts però bueno, era l'època que s'hi fotien sis o set en un sis-cents (E-133 [H-Pg-3-Cae])

El "Torniquet" era la via per creuar la frontera per anar al que avui és el local més emblemàtic de la Cerdanya: la Gatzara. Un cas que val la pena estudiar amb deteniment. El local va obrir el 1969, el mateix any que es va aixecar la prohibició de passar "la ratlla" a la nit. El seu fundador (i propietari de la discoteca fins l'actualitat) era fill d'una família de pagesos que havien canviat de feina en obrir, uns anys abans, un restaurant a Puigcerdà. La intenció era crear un nou local per

al lleure del jovent en un moment en què pràcticament només hi havia un indret amb cert èxit (el Club Trenta-dos). La família del fundador va llogar els baixos del Casino de Puigcerdà per instal·lar-hi la que seria la primera “boite” de la comarca. Li van posar de nom “gatzara”, sinònim de xivarri. Al cap dels anys s'ha convertit en un dels principals elements per mantenir un discurs sobre la unitat de la comarca. Informants de totes les generacions coincideixen a accentuar la importància que ha tingut la Gatzara com a punt de relació entre persones de la Cerdanya espanyola i la Cerdanya francesa. Es destaquen dos tipus de relacions, en funció de dues variables: gènere i procedència. Es diu que bona part dels qui van (i anaven) a la discoteca ho fan (i ho feien) per barallar-se o per “lligar”.

La Gatzara sorgeix amb freqüència en les entrevistes, quan els informants argumenten la unitat de la Cerdanya. En aquest sentit esdevé una mena de mite amb dues vessants. En primer lloc, nois i noies de totes dues bandes han mantingut relacions i en alguns casos s'han acabat casant. Segonament, els nois procedents de la Cerdanya espanyola i Cerdanya francesa s'han barallat entre ells per diversos motius, en una mena de joc simbòlic a la vegada nacional i transnacional. Així ho explica, per exemple, una dona nascuda el 1965 a Puigcerdà, i resident al mateix poble:

Bueno, els francesos sempre han vingut a la Gatzara, eh! (...) Per això moltes noies d'aquí o molts nois d'aquí s'han casat amb francesos perquè es coneixia a la Gatzara tothom. I també d'aquí venien les baralles dels francesos amb els espanyols i tot això. Els piques que hi havia a la nit! Ui, sí i tant! (...) la Gatzara, pues bueno, sempre serà la Gatzara. Jo havia anat a la Gatzara. Els meus tiets que em portaven no sé quants anys havien anat a la Gatzara, fa vint-i-cinc anys (...) Els meus germans van a la Gatzara, o sigui que imagina't. I segur que la meva filla d'aquí a un temps anirà a la Gatzara! (E-42 [D-Pg-4-Cee])

La cita conté els dos components del mite (baralles i matrimonis) i suggereix que la identitat nacional ha tingut un paper en la definició dels espais de sociabilitat nocturna dels joves. Les persones de les tres primeres generacions d'entrevistats (nascuts, doncs, entre 1905 i 1959) no destaquen l'existència de locals als quals

anessin principalment francesos o espanyols. Cal Sala i altres locals, com ara els dos casinos de Puigcerdà, eren escenari d'una sociabilitat en la qual ser francès o espanyol no tenia un pes específic. Es considerava que certs individus es movien per uns locals o uns altres, però aquests moviments posaven de manifest un diferenciació social basada en criteris que res tenien a veure amb la nacionalitat:

Al Casino d'aquí dalt, el Casino Ceretà, era potser el senyor del poble, per dir-ho d'alguna manera. I l'altre era el casino dels pagesos. De la gent de fora (...) Hi havia el Casino de baix, menos categoria i hi havia Can Sala ja per la gent treballadora, la gent de fàbrica (E-17 [H-Pg-1-Cee])

Cal Sala era un ball ordinari.

P: Sí? Com?

En deien el ball de les raspes i de... cagon dena!

P: Les raspes?

Les raspes era les criades. I les fabricantes, que allavons hi havia fàbriques aquí... com ne deien...? Les chinchas.

P: I per què els deien així?

Perquè era gent ordinària. Les dones que s'estimaven una mica allà no hi anaven. Ara no es miraria prim, ara. I era un ball de piano, que allavorens no hi havia tocadiscos ni hi havia tot aquestes coses, eh! Havia de ser orquestra o piano (E-72 (H-Pg-1-Cee))

“Raspes”, “pagesos”, “fabricantes”, “criades”, “senyors” eren categories de classificació utilitzades per distingir els locals en funció d'una percepció de l'estratificació social i del lloc que es creia que hi ocupaven els qui hi assistien. Com es veu en el cas dels casinos, es podia també tenir present si les persones eren “de fora” o de “la colònia” (estiuiejants). Tant el Casino Ceretà com el Círculo Agrícola Mercantil tenien tendències contrastades des de la seva fundació, a finals del segle XIX, l'un de la mà d'un conegut apotecari puigcerdanès (Josep Maria Martí), l'altre per iniciativa d'un pagès benestant (Joan Puigbó) (BRAGULAT 1969). Però pel que fa a la frontera política, l'assistència als locals de Puigcerdà tenia més un reconegut caràcter local i comarca, que no pas nacional. No vol dir això que s'ignorés absolutament si la clientela procedia d'una o altra banda de la frontera, sinó que en aquest àmbit específic no era rellevant. Parlant del Sigle, explicaven una parella del llogarret de Quers (Cerdanya Francesa):

Era bar, restaurant i ball. I es guanyaven la vida bé. Hi havia una sala...com d'aquí a la Iglesi. I la escala al mig i la porta al mig. Però allò els diumenges era aixís.

B: Perquè començaven d'hora el ball, i a nosaltros llavons nos deixaven plegar tard.

De les quatre fins a les sis que a vegades ja es feia fosc, la gent era aixís, i emprés s'anava anant aclarint i ja no anava tanta gent. Perquè hi anava els francesos i els espanyols.

B: Llavors no hi havia frontera (E-98 [H-Vq-1-Cef] [D-Vq-1-Cee] [B])

Són els cerdans nascuts a partir de mitjans dels anys cinquanta (membres de la tercera a cinquena cohorts generacionals) els qui comencen a classificar els locals d'acord amb la variable nacional. Hom podria sostenir que aquest fet és només una aparença provocada per una investigació que hagués pres com a punt de partida l'existència de contrastos entre França i Espanya, però fins i tot si hagués tingut lloc aquest error metodològic, es veuria negat per la riquesa de la informació obtinguda a partir de les entrevistes efectuades.

Tornant al cas concret de la Gatzara, el seu propietari considera que actualment van al local més francesos que espanyols:

Actualment vénen més francesos que espanyols (...) Potser és que han sorgit molts locals. I la gent, clar, ha tendit a repartir-se. I et trobes, doncs, que podent triar, però no sé per què aquí actualment vénen més francesos. En principi, doncs els francesos no han deixat mai de venir, i espero que continuï així (E-133 [H-Pg-3-Cae])

No obstant, els clients procedents de la Cerdanya francesa no es limiten a anar a la Gatzara. La discoteca forma part d'un recorregut que pot començar prenent unes cerveses en un bar del mateix poble (en el cas de Sallagosa, per exemple, el cafè de l'Hotel Planes). De vegades es passa primer per Font-romeu, en locals com La Cucaracha¹⁷³, Les Pyrénées o Le Liberty's a beure i ballar. Si es fa, s'hi va abans de

¹⁷³ Local que actualment està tancat.

les onze i, si no hi ha gent, s'acaba baixant a Puigcerdà. Amb tot, de vegades Font-romeu és l'última parada.

En altres casos el punt d'inici està en locals de Puigcerdà com el Refugi o el Charlie Pato a on es consumeix la darrera beguda abans d'anar a la Gatzara. Altres locals visitats abans de desplaçar-se a la discoteca són la Grapa, el Miami 2, el Blau, el Clochard o el Cafè de la Plaça. La coincidència és especialment gran quan es parla de el Refugi, el Charlie Pato, el Club Trenta-dos i la Gatzara. Tot i que a Font-romeu (el segon centre de la comarca en quantitat de població) hi ha una oferta d'establiments, el preu de les begudes alcohòliques i de l'accés als locals sempre ha estat més barat a la Cerdanya espanyola, raó suficient com perquè els cerdans francesos hagin acudit als locals puigcerdanesos amb certa freqüència:

Sí, sí, jo hi tinc bons companys allà. Gent que vaig conèixer a la Gatzara i quan ens vàiem: "ui, què fas?". Me... bueno, sobretot quan sortíem anàvem a Espanya perquè nos sortia molt més barato, perquè amb cent francs es venia a Font-romeu, perquè els puestos per fer juerga eren Font-romeu i Puigcerdà. I amb cent francs venies a Font-romeu, bevies un cop i ja era acabat i a Puigcerdà tenies per beure quatre o cinc. I això també hi comptava.

P: Perquè tu quin any ets nascut?

El seixanta-u.

P: O sigui que quan... a partir de quin any vas anar a la Gatzara?

Dels disset anys, disset, divuit anys (E-132 [H-Fr-2-Cef])

No està molt clar quan i com comença l'afluència de francesos a aquests locals. En el cas del Refugi, el propietari era conegut a la Cerdanya francesa, ja que havia treballat de cuiner a l'Hotel Planes, a Sallagosa. Els altres casos coincideixen en ser dels locals més antics de Puigcerdà, amb una decoració que ha patit poques reformes en els darrers deu anys (en el cas del Charlie Pato, mai des que es va obrir, el 1979). En algun cas fins i tot ha coincidit el propietari (Club Trenta-dos i Charlie Pato). No he comprovat estadísticament si aquests quatre locals són efectivament més visitats per francesos que per espanyols. De fet, no és una dada que m'interessi més que la classificació d'aquests i altres establiments seguint criteris nacionals. En aquest punt crec que es troba una frontera simbòlica que es

tradueix en la percepció de l'existència de diversos territoris “nacionals” o “ètnics” a Puigcerdà, pel que fa a locals nocturns, i en l'ús d'un llenguatge en bona part nacionalista per parlar dels locals i la seva clientela, d'acord amb el seu origen:

Trànsit és territori català. És diferent, eh! (...) Hi ha territoris, sí, sí. I el Trànsit no és territori espanyol. És català (...) I la Gatzara sempre ha sigut més afrancesat. Hi van potser més els francesos i els gallegos, no? Hi ha un ambient una mica que si no hi ets ficat no hi vaiguis. No ho sé. No ho sé, eh! És que això és molt personal. Jo ja no hi aniria.

P: El que està molt clar és que tots els locals estan per aquella zona: la Gatzara, el Trànsit, Linx i l'atre que hi ha al costat, el Clochard...

El Clochard és territori de Bellver.

P: El Clochard és territori de Bellver?

Ara sí. Ara es veu que sí perquè pel que em comenten hi van molt (...) Són la gent més jove que comença a sortir i tot això (...) Em sembla que n'hi ha un que no sé com es diu... Tiffany's, abans es deia Tiffany's que hi anàvem gallegos només. I hi han molts bars de gallegos (...) Al radera del Trànsit. Bueno allà hi havia gent aixins... Bueno aixins, gent immigrant o com li vulguis dir. I, no sé què més hi ha (E-64 [D-Bv-4-Cee])

“Gallego”, “francès”, “català”, “afrancesat”, són termes amb connotacions ètniques i, en alguns casos, nacionals. La informant citada, originària de la Seu d'Urgell i resident a Bellver, afegeix a aquests termes de classificació el fet de ser “de Bellver”. Cadascun dels mots emprats té una valoració i representa estar més enllà d'una frontera que en el cas de ser “francès” es troba clarament en el terreny de la identificació i la categorització nacionals. La inclusió dels subjectes en un o altre col·lectiu pot revestir d'una sèrie d'atributs, tant les persones com els locals que freqüenten. Així ho explica, per exemple, una noia de Puigcerdà:

Mira, els meus germans em diuen: “eres una carca. Ya no vayas a la Gatzara que está todo lleno de franceses y de galleguiños. De rapas”, els meus germans els diuen rapas [riu] (...) I mira que el meu pare és gallego eh! [riu]

P: Els hi diuen rapas?

Rapas, rapaciños, rapas. Està ple de rapas i de francesos. És un asco. “No vayas, no vayas”. I després el diumenge ja és diferent, no hi han aquests temes... (E-42 [D-Pg-4-Cee])

En la cita, ser “rapa” o “gallego” i ser “francès” és quelcom susceptible de generar rebuig. En la mateixa línia, un jove cerdà espanyol de divuit anys m'explicava que la Gatzara “és un local de quillos i francesos” i que “hi ha molta merda”. Un altre informant aporta nous termes per classificar els francesos que van a la Gatzara. En aquest cas és una persona que no parla de la seva experiència directa, però que fa una classificació dels locals que freqüenten o podrien freqüentar els seus fills:

Els meus fills no van a la Gatzara ara, que també tenen crisis, per l'ambient francès que hi ha, eh! Sempre hi ha baralles, sempre hi ha francesos... Hi ha un ambient xavacà, jo m'imagino que deu ser això. Jo no hi vaig ara a la Gatzara però això és el que es diu ara (...) Per lo que parlen els meus fills és això. Mama, només hi ha franxutis. I no els hi agrada l'ambient. Els hi agrada més el Trànsit (E-16 [D-Pg-3-Cae]).

Les baralles i l'ambient ordinari acompanyen la presència de francesos, en aquest cas anomenats “franxutis”. Aquesta caracterització s'estén a altres locals, a més de la Gatzara. Una altra persona parla del Trenta-dos i del Charlie Pato, i fa una referència, en el cas del primer local, a la presència de francesos i també a la d'espanyols “drogatas”:

Jo havia anat al Trenta-dos, que llavors era aquí al Swing-nit (...) Allavons era molt de moda anar al “Trenta-dos” (...) Abans al Trenta-dos només hi anava la gent més aviat francesa. També hi anaven els espanyols, alguns, però ja una gent molt classificada, molt... molt drogata, bueno, anava aquesta gent aixís que anaven al seu rotllo al Trenta-dos, que sempre havia sentit molt bona música, perquè era un lloc on posaven molt bona música. Feien música de Bob Marley i tot allò, era música per escoltar i ballar bé com al Charlie Pato (E-42 [D-Pg-2-Cae])

Hi ha hagut relacions transfrontereres mediades per la interiorització de la frontera, per la imatge “nacionalitzada” de l'altre. Els francesos desperten certa aversió (encara que també indiferència), i alguns locals són classificats perquè són ells els qui més hi van, i no deixa de passar el mateix amb el cas dels espanyols. Un noi de vint-i-cinc anys, cerdà francès, em va explicar que quan sortia, a principis dels anys noranta, solia fer-ho a la Gatzara perquè “tots els francesos anaven a la Gatzara”. També va anar algun cop al Refugi, però no solia anar mai

al De Nit ni al No ho sé perquè “era molt espanyol”. No vaig arribar a aclarir què suposava per a ell que un local fos espanyol. En canvi, la seva parella em va dir que els locals espanyols tenien mala reputació, com de lloc brut, amb gent ordinària. Per a ella era molt millor anar a Font-romeu, a on es podia trobar gent de més categoria social (per exemple, fills de banquers). En aquesta ocasió es relaciona la condició nacional amb la categoria socioprofessional.

Tant els locals com les persones, pel fet de ser “espanyoles” o “franceses”, poden ser caracteritzades amb atributs que entren dintre el terreny dels estereotips, que he analitzat ja en el punt 6.4 com un element de reproducció de fronteres nacionals. En el cas de la Gatzara, malgrat la fama de ser un local “de francesos”, els cerdans espanyols hi continuen anant. Una altra cosa faria impossible qualsevol possibilitat de contacte:

Tothom va a la Gatzara a donar un vol. Perquè tu surts i abans d’anar-te’n a casa encara que hakis anat al Trànsit (...) no passa un diumenge que surts i no passes a donar una volta a la Gatzara (...) la Gatzara sempre serà la Gatzara sempre estarà al mig del poble i sempre hi haurà gent que hi entrarà a treure el nas (...) Pel jovent que no tenen cotxe doncs a les tardes sempre és ple (...) Mira, l’altre dia mateix em va dir el meu jefe, ayer hi havia el teu germà a la Gatzara. El vaig veure a la Gatzara. Li vaig dir a ell, què vas anar a la Gatzara? Sí, i era un asco. Sí, però hi va passar. Sempre entres i surts, sempre tens que mirar qui hi ha a la Gatzara. Sempre et trobes algú que coneixes. Es que la tenim aquí (E-42 [D-Pg-2-Cae])

Però no hi ha una gran intensitat de relacions entre francesos i espanyols. El fet que no tothom parli la mateixa llengua dificulta la relació:

A pesar de que el jovent d’aquí va sovint a Puigcerdà, al Club, a la Gatzara o tot això, quan són allà no es barregen els dos deixò... (...) Matrimonis i tot això, que n’hi ha, sempre n’hi ha, però vull dir...i és sempre per la llengua. Perquè tornem sempre al mateix, eh!, el quinze per cent dels cerdans autèntics, no vol dir que els nostres fills parlin cerdà i que siguin tots aquí, tots els altres vénen de fora, i el català no el parlen gens, i a llavors hi ha una barreja, i no fan cap esforç. Van a la Gatzara per exemple, i s’estan a part. (E-81 [H-Gp-2-Cee])

La imatge del “cerdà autèntic” invalidaria la frontera com a element de divisió, a partir d'una idea de vinculació històrica, d'origen compartit, lligat a la terra i al parentiu. Però aquesta idea d'autenticitat, desenvolupada precisament per algú que es considera cerdà autèntic, es veuria trencada per la barreja amb població forana. La llengua en seria un indicador. Aquesta “autenticitat” és una imatge que no té molta relació amb la realitat, ja que la “barreja” sol ser un element més comú del que molts dels membres d'un col·lectiu poden suposar. És cert, però, que la llengua pot ser un obstacle per a les relacions entre habitants d'una i altra banda de la frontera. Un cerdà francès explica, per exemple, la sensació que li produeix la dificultat de parlar català amb els veïns de l'altra banda. Un fet que, segons ell, indica que, efectivament, existeix una frontera:

Per mi avui es pot passar gairebé lliurement d'un costat a l'altre, però les fronteres comencen a arribar amb les fronteres mentals. És a dir que ets tu mateix qui et poses una frontera. I, bé, l'altre sigui català o espanyol tu no li pots parlar, de manera que no potser pas fer coses amb ell. Això és una cosa que refuso absolutament. Jo estic precisament interessat pel contrari (...). Conec França, i bé, és bona, però... és curiós, és veritablement curiós, el que passa aquí quotidianament, en les vivències. I és així que hi ha gent... jo penso que és més per la por (...) de fer l'esforç. Perquè és veritat que quan s'arriba, quan no es practica la llengua i quan no s'hi està acostumat, segur que la primera vegada pot semblar difícil. Un es troba a un lloc amb costums diferents i sobretot si hi ha una gran diferència i si a un se'l considera com un estranger. Però hi ha una història a fer. És una història de por.

P: I llavors, tu penses que hi ha aquesta voluntat?

Si hi ha aquesta voluntat, per mi, personalment és veritablement una cosa interessant, però crec que si hi ha aquesta voluntat, és reprimida per la por.

En fi, és la por d'anar als altres. Tinc la tentació d'anar-hi sense anar-hi mai, perquè que hi ha la por (E-125 [H-Gp-4-Cef])¹⁷⁴

¹⁷⁴ “Pour moi aujourd'hui on peut passer quasiment librement d'un côté et de l'autre, mais les frontières ils commencent à arriver avec les frontières mentales. C'est à dire c'est toi même qui as te posé une frontière. Et bon, l'autre soit un catalan ou soit un espagnol donc tu peux pas lui parler, donc tu peux pas faire des choses avec lui. Donc ça c'est une chose que je refuse absolument. Je suis même plutôt intéressé par le contraire (...) Moi, la France je la connais, et bon, c'est bonne, mais... c'est curieux, c'est vraiment curieux dans le vivant, dans le vécu, ce qui se passe ici, par le quotidienne. Et c'est ça qu'il y a un peu des gens que... je pense que c'est plus de la peur (...) de faire l'effort. Parce que c'est vrai que quand on arrive, qu'on pratique pas la langue et quand on s'est pas habitué c'est sure que une première fois ça peut

Amb tot, hi ha hagut relacions entre francesos/es i espanyols/es. En el cas de nois i noies francesos i espanyols han estat destacades per una atracció o rebuig i han dut a alguns matrimonis transfronterers (especialment els anys setanta i vuitanta).

Més amunt caracteritzava la Gatzara com a mite amb dues vessants: les baralles i els matrimonis entre cerdans francesos i espanyols. Pel que fa a les parelles transfrontereres, el mite sosté que hi ha una gran quantitat de matrimonis que s'han donat entre persones de totes dues bandes, arrel de la seva coneixença a la Gatzara, els anys setanta. No he fet un estudi sistemàtic de caràcter quantitatiu sobre la matèria, però poden ser útils les aportacions fetes per Helen Macbeth i Jordi Bertranpetit (1995) des de l'Antropologia Biològica. Aquests autors han mostrat que la proporció de matrimonis transfronterers a la Cerdanya és especialment alta en el període 1920-1934, just abans del tancament de la frontera. No arriben a donar una explicació d'aquest fet, però aquells anys dos factors podrien haver facilitat un major augment d'espanyols a la Cerdanya francesa i, per tant, un increment dels contactes potencials. En primer lloc, l'arribada de la línia fèrria a Puigcerdà i els treballs per acabar l'accés del ferrocarril internacional a la Tour de Carol (conclòs el 1929); i en segon lloc la construcció de cases de salut a la Cerdanya francesa.

D'altra banda, els anys vint i trenta són caracteritzats pels cerdans d'un i altre costat de la frontera com una època de força contactes. No crec que sigui una imatge falsa de la realitat, com, segons Macbeth i Bertranpetit, ha afirmat Assier Andrieu. En realitat hi havia una relativa continuïtat socioeconòmica a la qual he fet referència en el capítol quart d'aquesta tesi. Però les dades que més m'interessa destacar del treball dels dos antropòlegs són dos: el descens progressiu de matrimonis transfronterers a la Cerdanya francesa i el lleuger increment numèric d'aliances entre

paraître difficile. On se trouve dans un endroit on a pas les habitudes qu'il y a et surtout s'il y a une grand différence et si on est considéré comme un étranger. Mais il'y a que une peur à faire, c'est une histoire de peur.

P: Et alors, tu penses qu'il y a cette volonté?

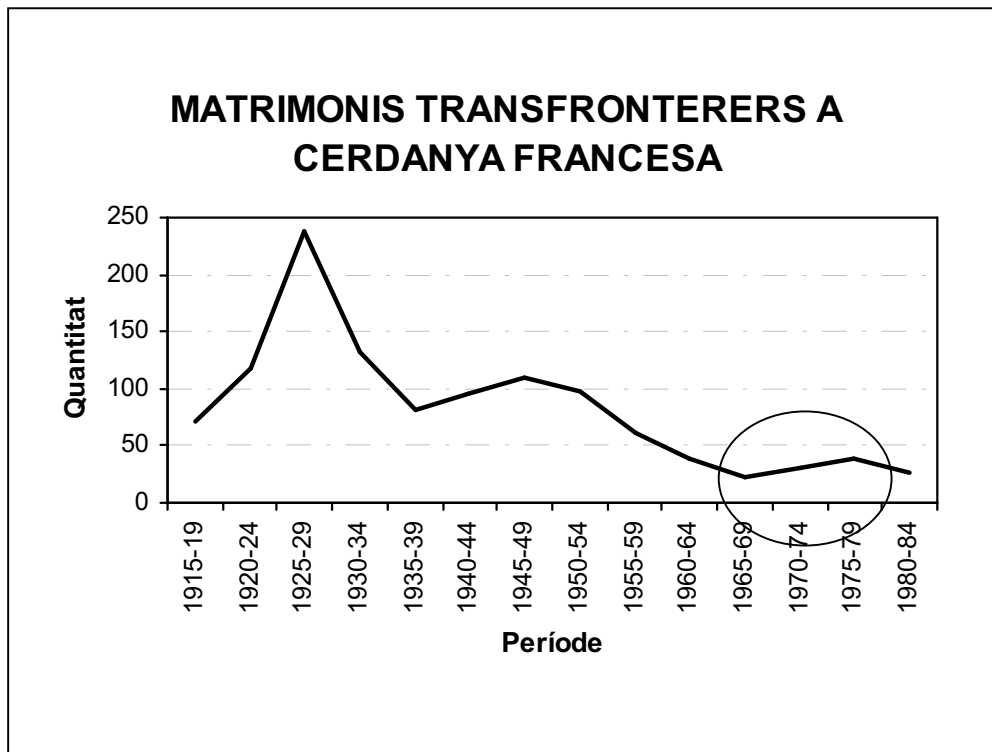
S'il y a cette volonté, pour moi, personnellement c'est vraiment quelque chose intéressante, mais je crois que s'il y a cette volonté là elle est réprimée par la peur. En fin, c'est la peur d'aller à les autres. J'ai eu la tentation d'y aller sans jamais y aller, parce que j'avait le peur”.

1969 i 1980. La taula 7 i la gràfica 6 mostren les dades obtingudes per Macbeth i Bertranpetit.

ANYS	NOMBRE	PERCENTATGE	INCREMENT ANUAL
1915-19	72	6%	0
1920-24	118	10%	46
1925-29	237	20%	119
1930-34	132	11%	-105
1935-39	82	7%	-50
1940-44	95	8%	13
1945-49	110	9%	15
1950-54	98	8%	-12
1955-59	60	5%	-38
1960-64	38	3%	-22
1965-69	22	2%	-16
1970-74	31	3%	9
1975-79	38	3%	7
1980-84	26	2%	-12
TOTALS	1159	100%	

Taula 7: Matrimonis transfronterers a la Cerdanya francesa
(Font: Macbeth i Bertranpetit [1995])

Val a dir que tant les dades presentades com el treball de Macbeth i Bertranpetit tenen alguns problemes. En primer lloc, haurien de tenir en compte més variables, a banda de la procedència dels cònjuges, perquè l'anàlisi aportés informació més enllà de la mera constatació de l'existència de contactes. El lloc de naixement, la residència i l'ocupació dels progenitors, serien molt rellevants. En segon lloc, hi pot haver una proporció de parelles de fet no comptabilitzades, i la font utilitzada pels autors són els registres parroquials, de forma que són obviats els matrimonis civils. Aquestes omissions fan dubtar sobre la consideració dels matrimonis com un element que permeti parlar de més o menys contactes transfronterers. No sabem fins a quin punt intervé un descens en la celebració de casaments catòlics en la minva d'enllaços transfronterers constatada a partir de les dades. En qualsevol cas, el significatiu no és que hi hagi més o menys matrimonis, sinó que se'n reconegui l'existència i se'n interpreti el sentit.

Gràfica 6. Matrimonis transfronterers a la Cerdanya francesa (font: McBETH BERTRANPETIT[1995])

El matrimoni transfronterer és considerat sinònim de contacte. En la següent cita es pot veure la complexitat d'opcions que s'amaguen darrera aquest tipus d'enllaç, particularment lligades a la imatge de la nacionalitat, i als possibles contactes i coneixences precedents. En les paraules que segueixen es ressalta la importància dels matrimonis transfronterers, els anys setanta:

Si fessis tu aquí una estadística, què et diré, jo?, dels anys setanta als anys vuitanta-cinc, dels casaments que hi ha hagut, jo estic segura que més d'un cinquanta per cent són francesos amb espanyoles o espanyoles amb francesos... molt, molt, molt. El meu cunyat mateix, el germà del meu marit, està casat amb una francesa, però ademés una francesa, francesa, no de papers com jo, és una francesa nascuda aquí amb els pares francesos i tot. Però molts, molts, molts, l'atre dia mirava... tota la generació del meu cunyat, que ja tenen quaranta-vuit anys... entre quaranta-cinc i cinquanta anys, molts, molts, molts. Tampoc es nava tan lluny com ara. Tots ens coneixíem, aquí. Per un del barri que ja tingués cotxe, o un de Sallagosa, pues ja s'emportava quatre o cinc persones a dintre el cotxe, i llavons se n'anaven tots cap a la Gatzara (E-123 [D-Gp-4-Cee])

“Francesa de papers” no és el mateix que “francesa, francesa”. La informant citada és nascuda a Puigcerdà, però adoptà la nacionalitat francesa després de residir més de quinze anys a la Cerdanya francesa, amb l’objectiu de poder cursar estudis a França amb més facilitat. Després de treballar uns quants anys a Font-romeu, es va casar amb un noi “espanyol” resident a Puigcerdà. Així doncs, en l'estadística, el seu matrimoni seria comptabilitzat com a transfronterer, però els “papers” representen una manera de ser francès diferent a una altra que se suposaria relacionada estrictament amb un origen i residència a la Cerdanya francesa. És clar, doncs, que la situació resulta més complexa del que les xifres indicarien. En qualsevol cas, la informant citada va conèixer el seu marit a la Gatzara:

P: El teu home tu el vas conèixer a la Gatzara?

Sí, perquè era el puesto on te trobaves (...) Ell feia la mili a la Creu Roja, i ens vèiem... i les meves cosines quan nàvem amb la colla del que és ara el meu marit, pues ens vem ficar aixís amb colla i ale!, aixís. I ens vem nar fent aixís amics, después vem començar a anar a sopar, después ens passejàvem amb el cotxe perquè les meves cosines tenien cotxe, i aixís vem nar fent amistat (E-123 [D-Gp-4-Cee])

Però els nuclis d'amics no sempre es feien allí: es podien relacionar fora, abans. És el cas d’una colla de cerdans francesos, constituïda bàsicament per joves de Sallagosa i d’Er. Un d’ells m’explicà que va anar per primer cop a la Gatzara quan tenia 14 o 15 anys, amb altres joves del poble, més grans que ell. Eren amics del propietari, a qui coneixien de fer trial amb ell. Com que ell els coneixia, els deixaven entrar tot i no ser majors d’edat. Algun cop van anar al Trenta-dos, però hi havia més droga i era menys reputat. Pels cerdans és fàcil trobar gent coneguda en un o altre local:

Sí, sí. És que aquí tothom es coneix, eh! I fins i tot jo conec molta gent de Puigcerdà i gent de l’altra banda de la frontera, no? Vull dir de vista coneixes casi tothom. Jo si vaig aquesta nit tot sol a la Gatzara, a Puigcerdà, segur que em trobaré a dos o tres tios que conec, m’entens?

P: Però d’on?

Gent d’aquí, de la Cerdanya.

P: De Font-romeu?

De tot arreu. O catalans o francesos o lo que sigui. Quan sortim cinc o sis amics, al final, ens trobem que hem vist molta més gent, entens? (E-128 [H-Gp-4-F])

La trobada a la Gatzara pot originar amistats o, com hem vist, parelles transfrontereres. Tot i que es parla dels anys setanta i principis dels vuitanta com un moment d'apogeu d'aquestes últimes, en l'actualitat també se'n produeixen. Una parella em va contar el seu cas¹⁷⁵. Filla de pares espanyols, la noia és nascuda a Palau i és de nacionalitat francesa. Ell és nascut i resident a la Cerdanya espanyola, com els seus pares i avis. Segons el noi, la Gatzara:

Ha sigut més que res un centre d'unió de la Baixa Cerdanya i de l'Alta Cerdanya. Va fer de que realment molts, molts parents que inclús no es coneixien s'hagin conegut per la Gatzara, així de clar. Ara potser no tant, però al principi que només hi havia la Gatzara i que hi havia el Trenta-dos doncs sí que va ser una manera de trencar aquell gel que hi havia doncs entre les dugues parts, eh!, de la Cerdanya. La Cerdanya de domini espanyol i la Cerdanya de domini francès (...), però de fet és la Cerdanya catalana i res més, però bueno, és aixís (...) La gent que venia a Gatzara eren la gent de la Cerdanya. La gent de la Cerdanya, els autèntics. Venien de la part francesa, de la part espanyola i tots. Hi havia la frontera i molta gent es van conèixer en aquí (...). Era un lloc on hi havia agermanament, no sé tothom venia a parar aquí. Hi ha molts joves que s'han conegut aquí i arrel d'això s'han casat (E-142 [H-Pc-4-Cee])

Es van conèixer precisament a la Gatzara. Ella ara treballa a la Cerdanya espanyola i ha après català. Es considera més francesa que catalana. Ell no es considera espanyol i tampoc considera que la Cerdanya francesa o l'espanyola siguin part de "França" o "Espanya". D'altra banda, tant ell com ella quadren en la definició de cerdans "autèntics" o "cerdans de soca", que inclou aquelles persones nascudes a la comarca, amb una indeterminada però suposadament accentuada profunditat en l'ascendència generacional. La memòria situa l'existència de parents, els pobles de procedència i, en alguns casos, el nom de casa de les persones, però sovint no es va més enllà de tres generacions. Com

¹⁷⁵ Per preservar l'anonimat de les persones he modificat algunes dades del cas, sense variar en cap sentit els elements que són essencials per a l'anàlisi.

comentava més amunt, la idea d'autenticitat comporta que es realci l'existència de vincles de parentiu transfronterers. Un fet que no serà aliè a l'exemple que ens ocupa. En qualsevol cas, direm ara que ser d'una i altra banda no origina cap problema en especial als protagonistes del cas, encara que sí alguna situació concreta:

Quan estem a casa meva o a casa seva surt la rivalitat de que els vins de l'altra banda són més bons que els d'aquesta, o la xocolata [riuen] (E-142 [H-Pc-4-Cee])

Aquesta mena de disputa, arrelada en una percepció de dos territoris diferents, es va donar en la mateixa entrevista que vam mantenir, quan es va endegar una discussió sobre el futur de la parella quant a residència i educació dels fills que podrien tenir. Pel que fa a la primera qüestió, ella afirmava que volia viure a França o, en tot cas, a Puigcerdà:

A França les cases són més barates. Els impostos són més alts, però això no és problema. No sé... El pitjor són els interessos dels crèdits i les hipotèques (...) Molts espanyols han comprat casa a França i els han trobat car (...) Però la protecció social és millor [a França] (E-142 [D-Gp-4-Cef] [B])

Segons ella, a Puigcerdà "hi ha més vida", la qual cosa en fa un lloc millor que Bourgmadame, a on "els locals i els comerços tanquen". Ell no veu clara cap de les dues opcions, car voldria residir en un poble de la Cerdanya lleidatana. El noi, doncs, manifesta una preferència en termes locals més que nacionals. La noia, en canvi, té en compte el criteri nacional a l'hora de reflexionar sobre avantatges i inconvenients de residir a una o altra banda de la frontera. Les posicions adoptades són diferents no només per tenir més o menys en compte el fet d'estar a una o altra banda de la frontera nacional territorial, sinó per emfasitzar més o menys una actitud primordial -de sentiment- o instrumental -d'estratègia racional.

El segon tema de controvèrsia va sorgir arrel d'una pregunta sobre a quina escola durien un/a fill/a si en tinguessin. La noia va respondre que preferiria dur-lo/a a l'escola francesa, mentre ell va dir que preferia que fos a l'escola espanyola. Si en

altres casos, no necessàriament a la Cerdanya, es pot donar la necessitat d'optar per una ciutat o una altra, una escola o un altra, la condició transfronterera de la parella afegeix la variable nacional a la caracterització de les opcions possibles. Arribat el moment, la parella haurà de prendre una opció que podrà passar, o no, per l'estratègia racional, d'acord amb la consideració d'avantatges o inconvenients de dur un infant a escola a un o altre cantó de la frontera. En el nivell del discurs, però, apareixen elements primordialistes, que palesen l'existència de posicions nacionalistes, que no són determinants, però que poden condicionar les pràctiques.

Hi ha encara una dada interessant sobre el mateix cas. La parella acostuma a fer sortides per la Cerdanya els diumenges. En una de les excursions van trobar un conegut d'Enveig (Cerdanya francesa) i parlant es van adonar que era parent de tots dos. Després van saber que les seves respectives mares eren cosines segones. El cas presentat mostra fins a quin punt el moviment transfronterer pot ser una constant. Els pares de la noia van anar a residir a la Cerdanya francesa, i ara ella podria tornar a la Cerdanya espanyola. Un fet destacat per tots els informants és que qui més qui menys tothom té un parent a la comarca. Aquest és un dels arguments que, junt amb altres, serveixen per mantenir un discurs coherent sobre la unitat de la comarca, i la negació el pes de la frontera¹⁷⁶.

Però la formació de parelles transfrontereres només és una part del cas de la Gatzara. La memòria més o menys llunyana dels cerdans remet a una altra tipus de relació: les baralles:

Sí, bueno, el meu home ja et dic té cinquanta-dos anys i s'ha barallat sempre amb els francesos, això és claríssim. Però (...) no pas picabaralles,

¹⁷⁶ El conjunt d'elements està format per: 1) Una cultura caracteritzada, entre altres coses, per les activitats "tradicionals", el contraban i el pes central de "la vila"; 2) Una vall unida naturalment per sobre la divisió política; 3) L'existència de parents a una i altra banda de la frontera; 4) El Tractat dels Pirineus com a element comú en la història, que recorda l'existència d'una unitat anterior; 5) El mite de la Gatzara; i 6) Les possibilitats que pot oferir la Unificació Europea (MONCUSÍ e.p.).

baralles grosses (...) Això no vol dir que no hi hagi molta gent del poble que s'hagi casat amb franceses, però de problemes n'hi ha hagut sempre (...) Les baralles a les Gatzares i els clubs i això hi hagut sempre. I (...) hi continuen siguent, eh! (...) Jo ho veig perquè m'ho expliquen els meus. El nen més que res, ui! "Aquesta nit hi ha hagut un jaleo allà a la Gatzara". No fa ni quinze dies que hi va haver un follon bastant gros amb uns francesos (E-41 [D-Pg-3-Cee])

Els rivals són definits pel criteri nacional, refermant d'aquesta forma un cop més l'existència de la frontera:

A la Gatzara hi ha hagut forces baralles. I jo diria que ha estat gairebé sempre entre francesos i espanyols.

P: I aquests espanyols, que dius tu, eren d'aquí o eren gent de fora que puguen els caps de setmana?

No, normalment són gent de la comarca, eh! (E-36 [H-Pg-3-Cee])

Molts informants reconeixen l'existència de baralles, i en alguns casos (especialment en els dels informants de la tercera i quarta generació) es destaquen les que es donaven els anys setanta, entre colles diferents. Començaven amb un pretext, però sovint eren buscades com una forma més de diversió:

Sempre hi havien parelles que es feien, però aquelles parelles estaven integrades en una colla una mica més ampla (...) I... era una manera de divertir-se (...) de provocar... Es provocaven els uns als altres, es barallaven.

P: Això a dintre mateix?

No, a fora (...) Era un joc (...) entre gent, o sigui, espanyols i francesos (...) Es repetia cada setmana o de tant en tant. Eren bandes (...) que en veies un parell d'anys unes i després al cap d'un parell d'anys ja en sortien unes altres (...) Era la mateixa colla que després era substituïda per una altra colla que pujava, eh! (...) Les colles no eren forçosament totes d'un mateix poble (...) Quan un tenia un problema amb l'altre, algun d'una colla tenia un problema amb un altre d'una altra colla, els altres (...) feien pinya i... au!, i mira. Però... això era, no sé si pas ara, però era un divertiment molt apreciat a l'època (...) Això sempre... entre nois les pinyes eren (...) L'excusa podia ser mínima, eh! "Aquest m'ha dit això" o qüestions de noies, a vegades... Que l'un molestava a l'altre... Les excuses eren realment excuses. És a dir, aquell dia ja s'anava per clavar canya (...).

Els enfrontaments eren entre gent de pobles diferents, però en el cas de la Cerdanya es revestien del component nacional en ser definits els contendents com “francesos” i “espanyols”. Actualment, més que un objectiu en elles mateixes, les baralles esdevenen la conseqüència de fets concrets, però se segueix emprant la terminologia nacionalista per fer referència als rivals. Un noi de divuit anys, que havia participat en escaramusses recents, m'explicà com va anar el darrer cop:

Era a l'agost. Uns tios francesos atabalaven unes nenes de Barcelona... Van venir dos o tres francesos i parlaven amb les ties aquestes... es ficaven amb elles i tal i qual... I allavons les ties aquestes es van venir a queixar... I vam anar allà i els hi vam dir que tal i qual i ja està!. Vam sortir a fora, i ja està (E-139 [H-Gc-5-Cee])

Havia anat quinze cops a la Gatzara, des que tenia 14 anys, i en total havia viscut (participant o espectant) set baralles. El seu pare (nascut els anys cinquanta) li havia explicat que quan ell sortia a la Gatzara les baralles eren una forma de diversió. Ara, en canvi, les baralles tenen un motiu que no és simplement una excusa. Com en l'època del seu pare, s'entra a la discoteca sense tenir l'edat pertinent. El truc consisteix a fer veure que hom s'ha descuidat el carnet d'identitat o mostrar el document d'una altra persona i l'han posat també en pràctica cerdans francesos. Tant si es venia d'una banda de la frontera com de l'altra, es controlava l'accés. Quant a les baralles, sovint s'acaben, i s'acabaven, amb l'arribada de la policia. Els anys setanta la guàrdia civil podia arribar a actuar amb mà dura:

Aquí tothom es coneixia, o sigui que ja coneixíem els policies, també. Sabíem com es deien, els trobàvem en els bars... alguns de la colla (...) els havien agafat els papers i després hi havien de tornar al cap de vuit dies a buscar-los o els hi clavaven una pallissa que els deixaven blaus, sí, sí... Era... era una mena de joc entre les bandes d'un costat, de l'altre, i la policia, la policia espanyola, és clar (...), la guàrdia civil (...) Sempre n'hi havien un parell que es barallaven, els altres només hi eren (...). I clar, el que agafaven (...) li agafaven els papers i després havia d'anar a la comissaria (...) Aquí devia ser igual que altres llocs, perquè m'imagino que en qualsevol altra ciutat a on hi hagin discoteques la cosa devia ser aproximadament igual, eh! Potser no eren francesos i espanyols, però era entre... entre joves de tal o tal lloc (E-115 [D-Gp-4-Cae])

Els enfrontaments tenien molt a veure amb la frontera. La discoteca té l'al·licient del perill, l'atracció de la presència de l'altre, ambivalent, però en qualsevol cas, capaç de despertar contactes. Anar-hi suposa creuar la frontera, abandonar un territori a on impera el control dels subjectes, per anar a un altre a on pot haver-hi desordre, descontrol i transgressió. Com ha destacat José María Valcuende en el cas de la frontera hispanoportuguesa, l'alcohol contribueix a aquestes situacions i facilita que es desencadenin baralles (VALCUENDE 1997:140). A la Gatzara dels anys setanta, el risc afegia incentius a les nits dels caps de setmana, o dels dimarts o els dimecres al vespre, dies en què els cerdans francesos han freqüentat el local¹⁷⁷. Esdevé, doncs, una situació nacional:

Aquí la qüestió és que eren francesos i espanyols, que hi havia una frontera i que hi havia una policia i que... que això feia la cosa una mica especial. Perquè... a més no es podia bromejar amb la guàrdia civil, eh! A la frontera passant ja et deien: “*hable usted en cristiano*” i coses així, eh! Però sempre amb la policia espanyola (E-115 [D-Gp-4-Cae])

En definitiva, les relacions entre joves cerdans d'una i altra banda de la frontera han estat caracteritzades en termes nacionals pels informants nascuts a partir de 1955, any amunt, any avall. El lleure dels joves en locals com la Gatzara (i específicament en aquest local) ha resultat espai de reproducció local de la frontera nacional, a partir d'interaccions concretes.

Però la qüestió no està mancada d'elements transnacionals. En primer lloc, les baralles esdevenen una mena de contacte transfronterer. Els anys setanta i vuitanta, formaven part de la transgressió conscient i desitjada de la frontera. Els enfrontaments es donaven entre espanyols i francesos com a tals. Al cap dels anys, però, no queda el record d'un antagonisme, sinó el d'un element comú en la seva biografia:

Els francesos contra els espanyols, eh!, o els espanyols contra els francesos (...). És una tradició em fa l'efecte, més que tot (...) I ara la gràcia d'aquesta

¹⁷⁷ Els dimecres i els dijous han estat dies no lectius a la Cerdanya francesa, en diverses èpoques, per la qual cosa el jovent escolaritzat tenia dia lliure.

gent, si vols tu, que clar, tots són grans i són casats i tots tenen mainada gran, i llavors lo bo és que es troben aquests homes i aquestes dones, de vegades ens trobem, no sé, en un camp de fútbol perquè la mainada fan un enfrontament contra els d'Osseja o contra els de Sallagosa o contra els de Puigcerdà, i es veuen aquells nois que es barallaven i juguen junts, i es parlen. I diuen: "Ui, te'n recordes la pallissa que et via fotut?". Però ara no, ara no ho fan.

P: I el motiu de la baralla quin era?

Qualsevol, re. El fet de ser uns d'una banda i els altres de l'altra banda, tu (E-123 [D-Gp-4-Cee])

La situació no es caracteritza únicament per una oposició. Es donen tendències de "fusió" i "fisió"¹⁷⁸. Mentre cerdans espanyols i cerdans francesos es barallen entre ells, s'uneixen per fer front a membres identificats com a integrants d'un altre col·lectiu que, al seu temps, pot incloure una part dels cerdans definit des d'un punt de vista més ampli. Les següents cites, d'un cerdà francès i d'un cerdà espanyol, respectivament, il·lustren el que miro d'explicar:

(...) Sempre hi ha hagut, amb França i Espanya... que els espanyols eren els espanyols, però això passa sempre a tot arreu, me... anàvem a Espanya una colla, i sempre ens anàvem a barallar amb els espanyols, i a vegades ens trobàvem i érem companys. Quan era algú que no era de la Cerdanya o que no era, que venia contra nosaltres, gent de Barcelona, ens trobàvem els espanyols i els francesos contra la gent de Barcelona (E-132 [H-Fr-2-Cef]).

Quan vénen gent de l'exterior, per exemple gent de Barcelona, llavors aquells sí que són estrangers. Llavors si hi ha algun problema o el que sigui, francesos i espanyols es posen junts. Sempre ha sigut curiós (E-130 [D-Fr-4-Cee])

Els "estrangers" són els de fora. En tots dos casos, joves de Barcelona amb qui s'enfronten els cerdans. La coalició posa de manifest que les baralles no indiquen una hostilitat oberta i absoluta. De fet, entre "espanyols" i "francesos" han existit i existeixen contactes i relacions que han perdurat amb el temps. La residència pot marcar la classificació com a "francès" o "espanyol", però, com veurem en el

¹⁷⁸ L'ús dels termes l'he pres d'Evans-Pritchard (1992), si bé el cas dels Nuer és molt diferent del que ens ocupa, especialment pel que fa a la seva peculiar organització segmentària.

proper apartat, no deixen d'existir personatges ambigus difícilment classificables en termes nacionals, més enllà de bromes i comentaris entre línies. Per altra part, crec que ha quedat de manifest que la Gatzara ha estat l'escenari a on s'han endegat coneixences i relacions interpersonals que han perdurat amb el temps.

Hi ha encara un aspecte més a tenir en compte, pel que fa al lleure juvenil. El consum, que supera, també, fronteres. Fins i tot quan es tracta de productes que se solen trobar específicament a una o altra banda de la frontera (el *pastís*, a la Cerdanya francesa, per exemple), es dóna el cas que hi ha algunes persones de l'altra cantó que els consumeixen i sobretot moltes que els venen. Pel que fa a la música, a la Gatzara s'ha contribuït, com en altres locals, a difondre autors i grups internacionalment coneguts. Durant el Franquisme el local va ser un lloc d'avantguarda, en aquest aspecte, i fins i tot va patir certa repressió policial per aquest motiu:

Venia la gent de Barcelona, i allí la gent que li preocupava una mica la música, hòstia! I et venien allà i et deien (...) "hòstia aquest disco! Això és l'últim de Simon i Garfunkel!", me'n recordo, no?, "osti, això encara no ha vingut a Barcelona". Ja el teníem.

B: El que passa és que els arribaven discos d'Anglaterra, no?

Qualsevol tio d'aquí que anava allà te'n portava i li compraves, no? (...)

Però allavors hi va haver una denúncia, no sé per part de qui, de que teníem discos estrangers i que no pagàvem a la societat d'autors per aquells discos. Ojo, eh! Ens van fer una inspecció i va venir, saps el típic funcionari, amb les ulleres allò grassonet, l'abric llarg, com una pel·lícula, no? "Vengo a hacer la inspección". Es mirava el disco, allà amb la caràtula "*sociedad de autores...*", i els anava posant en un paquet (...) I clar, els discos pesen, eh! i se'n va carregar l'hòstia. Però en vés de carregar's-hi els fotíem a les escales de pujar dalt, al carrer, eh! Amagats a darrera una columna (...) i quan treïem el paquet ja els vam treure i els vem fotre a part.

I és clar, per això vam conservar discos molt bons (E-90 [H-Vq-3-Cee])

En definitiva, la Gatzara i, més en general, el lleure dels joves cerdans ha estat espai de relació i interacció entre "francesos" i "espanyols", i escenari de contactes transnacionals entre gent de localitats diferents, però revestits tot sovint de l'element nacional. Com hem vist, això té diverses vessants:

1) la Gatzara és un dels elements principals per parlar sobre la unitat de la comarca. Tot un mite transfronterer amb una doble vessant definida en termes nacionals. Es diu: primer, que la discoteca ha estat escenari de contactes entre nois i noies d'un cantó i l'altre arrel dels quals s'han format parelles "mixtes" (entre francès/a i espanyol/a). Segon, que hi ha hagut baralles entre "francesos" i "espanyols". Però el mite té, a més, un fonament en contactes realment existents;

2) Bars, pubs i discoteques de Puigcerdà són classificats en funció de si es considera que la seva clientela procedeix majoritàriament d'un cantó o altre de la frontera. Aleshores es diu que és un local "de francesos" o "d'espanyols". Aquest és un fet que no es produïa amb els locals existents abans dels anys seixanta. Tant en l'ús del terme "francesos" o "espanyols" per referir-se als altres com en la classificació dels locals de Puigcerdà, es troba el traçat d'una frontera simbòlica que coincideix amb la frontera política. Això es reflecteix en el desplegament d'imatges i definicions en funció del criteri nacional, i indica la interiorització de la frontera internacional per part dels cerdans nascuts després de 1959. Aquesta definició nacional de l'altre es reflecteix en una bipolaritat atracció/rebuig que lluny d'impedir radicalment les relacions, en alguns casos les ha facilitat. Ací rau el punt de partida del mite abans citat: les relacions noies/noies i nois/nois. En el cas d'aquestes últimes hi ha un tema d'especial interès: les baralles. Es donen entre gent de pobles diferents, però en el cas de la Cerdanya es revesteixen del component nacional en ser definits com un enfrontament entre francesos i espanyols. D'altra banda, existeix una fusió i fisió de grups que comporta que cerdans francesos i espanyols puguin estar del mateix bàndol;

3) Avui, tot i que es diu que la Gatzara és un local "de francesos", hi continuen anant cerdans espanyols i per tant se segueixen generant contactes transfronterers, si bé la comunicació és menor quan no es parla la mateixa llengua. En alguns casos el consum de productes és transnacional, en el sentit que són els mateixos per gent d'una i altra banda de la frontera.

6.4. Subjectes nacionals i subjectes transnacionals

Tot el que fins aquí hem vist sembla encaminar les conclusions envers la tesi d'un reforçament de les distincions nacionals, i de la identificació entre fronteres culturals i frontera nacional territorial, arrel del procés d'unificació europea, i la percepció i la contrucció de la realitat en base al sedàs nacional. Però a la vegada he apuntat diversos aspectes transnacionals, transfronterers, i he parlat de casos de subjectes molt diferents. Em sembla interessant entrar, ara, en aquesta diversitat de casos per establir-ne certa taxonomia, a partir de la proposta de model d'Oscar Martínez (1990;1994).

Segons aquest autor, hi ha subjectes més o menys susceptibles de viure, de forma central, l'experiència de frontera. En primer lloc hi hauria els subjectes nacionals. Sota aquest epígraf l'autor inclou: immigrants en trànsit, immigrants nouvinguts, nacionalistes i uniculturalistes (ho podrien ser tots els anteriors). Per aquestes persones només dos elements podrien representar una influència transfronterera: consum i cultura popular (productes a consumir, menjar, formes d'entreteniment, imatges i missatges transmesos a través dels mitjans de comunicació). La situació dels subjectes es mesuraria d'acord amb la seva posició respecte del territori estatal i la nació identificada amb un o altre Estat nació. A la Cerdanya es poden trobar tots aquests casos, si bé el terme "nacional" es pot aplicar no només a subjectes, sinó també a situacions.

En el cas dels immigrants en trànsit i dels immigrants nouvinguts, hi ha dues variables significatives a tenir en compte: el fet d'haver-se desplaçat des d'un territori i la consideració de la zona fronterera com un lloc de pas. En canvi, nacionalistes i endoculturats polaritzats es defineixen més per una posició en relació a unes idees i uns continguts simbòlics que per variables, per dir-ho d'alguna manera, objectives. Els exemples que posa l'autor són, en el cas dels nacionalistes, residents a Mèxic o Estats Units que refusen tot el que representa la nació veïna: símbols, elements culturals i contactes que puguin involucrar una

pèrdua d'identitat nacional i d'elements culturals o un perjudici econòmic o d'altre tipus, per a la pròpia nació. En alguns casos es tracta d'activistes antimexicans o antiamericans. Pel que fa als uniculturalistes són els immigrants i residents impermeables a les influències culturals de la nació veïna per pròpia elecció (nacionalistes, que aquí anomenaré nacionalistes polaritzats¹⁷⁹) o de forma involuntària (immigrants en trànsit, nouvinguts i alguns residents que han tingut poca oportunitat d'experimentar contactes transculturals). Des d'ara adoptaré el terme "endoculturats polaritzats" enlloc de "uniculturalistes", per destacar millor la impermeabilitat a la diversitat cultural a la zona fronterera, i la tendència a reduir-ne la realitat a dues variants nacionals (francesa/espanyola).

En relació als immigrants en trànsit, és pertinent l'exemple de dos individus que vaig conèixer, quan intentaven entrar a Espanya des de França. El contacte amb ells va ser casual i no va comportar cap entrevista, sinó una conversa puntual, especialment amb l'home. Em va demanar, en anglès, com ho podia fer per anar a Espanya. Li vaig indicar que per un carrer de Bourgmadame arribaria fàcilment a la duana. Em va explicar que no duia papers i que la policia francesa l'havia registrat en una ocasió. Tenia por de creuar la frontera sense documentació, així que va comentar que esperaria que el sol baixés per creuar a l'altra banda. No en vaig saber res més fins el vespre, quan el vaig poder veure a la duana francesa xerrant amb dos duaners. Probablement no arribà a creuar la frontera aquella nit.

Pocs minuts després de parlar amb aquell home vaig conèixer una algeriana. Passava pel seu costat, quan vaig sentir que discutia amb l'home amb qui jo havia parlat abans. Li deia, en francès, que volia anar a la Tor de Querol. Semblava que l'altre home no l'entenia, així que em vaig entremetre en la conversa per explicar a la dona a on podia prendre un taxi per anar a la Tor, però com que no hi havia cap taxi disponible prop d'allí, vaig decidir acompanyar-la. Em va explicar que era

¹⁷⁹ El canvi en la terminologia serveix per ressaltar la rellevància absolutament preponderant que el nivell d'identificació nacional té per aquests subjectes, fins el punt d'ignorar i desconèixer altres nivells que, en algun cas, superen la divisió territorial.

algeriana, casada amb un francès, i em va mostrar una documentació que ho acreditava. Havia viatjat en tren amb l'home amb qui jo havia parlat, fins a la Tor de Querol, però dos gendarmes els havien fet baixar del tren a l'estació, els dugueren a Bourgmadame i els van dir que des d'allí havien de tornar França en dins. Va dir que l'home no duia papers, i que per això tenia por de tornar a agafar el tren per anar a Espanya, però que ella, amb els seus papers, podia viatjar tranquil·lament. Li vaig preguntar si el que volia era anar a Barcelona i ella va aclarir que no, que només havia de tornar cap a França, que a Espanya no hi podia anar amb aquells papers.

Durant la conversa, la dona va repetir dos o tres cops que no tenia cap problema amb la policia, que només l'havien dut a Bourgmadame perquè tornés a França. La vaig deixar a l'estació sense haver aclarit per què havia vingut a la Cerdanya, si no era per continuar el viatge en tren, més enllà de la frontera. El poc que vaig conèixer dels dos casos presentats és suficient per advertir la naturalesa profundament transitòria de l'experiència d'aquests subjectes a la Cerdanya. Potser acabarien passant la frontera, però no era per a ells més que un lloc de pas i el que en tenien era una imatge de barrera vigilada per policies de dues nacions. El seu coneixement del territori no era prou com per saber quin era el traçat de la frontera, però estaven segurs que efectivament existia. Com a immigrants en trànsit, eren aliens a l'experiència de la zona fronterera i impermeables a influències transfrontereres per part de residents a la Cerdanya. Mantenien, doncs, una situació nacional. Una posició que té alguna similitud amb la dels turistes, que es podrien incloure en aquesta categoria de persones en trànsit.

Un altre cas és el dels immigrants nouvinguts, procedents de països de fora de la Comunitat Europea, encara que també es fa notar la presència de persones vingudes d'arreu d'Espanya i França per treballs eventuais en empreses de construcció o en indrets com el Forn Solar d'Odelló o les cases de salut. Pel seu caràcter de capital, Puigcerdà acull bona part dels immigrants que treballen a la Cerdanya espanyola. Un d'ells és Joseph.

Va arribar a Espanya procedent de Camerun fa deu mesos i treballa com a fuster en empreses de construcció. Ha fet cap a la comarca procedent de Barcelona, després que un amic li trobés feina a Puigcerdà. Les seves relacions socials se centren en els companys de la feina, en algun cas estrangers com ell, i alguns amics camerunesos, nigerians i de Ghana que visita als seus pisos, a la zona centre de Puigcerdà, i amb qui surt a passejar, alguns dies al vespre.

Un cop a la setmana va a classes d'espanyol que s'organitzen a la Parròquia del poble i que imparteixen persones d'Amèrica Llatina. Desconeix què és la Cerdanya (com a comarca). Ell ha anat a una població concreta. Sap que es troba a molt pocs quilòmetres de la frontera amb França, però el seu contacte amb gent que resideix a la Cerdanya francesa és nul i, de fet, no ha passat mai a l'altra banda. Sempre que pot menja productes del seu país que compra ell o algun amic, a Barcelona. Du un telèfon mòbil que utilitza per estar en contacte amb amics, familiars i coneguts. Manté una condició de subjecte marginal respecte l'experiència de frontera. Tot i tenir una experiència transnacional, no és com la que tenen altres persones que viuen a la Cerdanya, en virtut d'ésser en una zona fronterera. És un subjecte nacional en relació a l'altra banda de la frontera administrativa, mancat de contactes amb els qui hi viuen.

Pel que fa a nacionalistes polaritzats i endoculturats polaritzats, dels primers n'he estat parlant abastament més amunt. N'era un exemple el cerdà catalanista participant en el projecte de CDRom sobre la Cerdanya, que criticava la inclusió d'informació de la Cerdanya francesa argumentant la manca de voluntat dels seus habitants de ser catalans o francesos. Un altre cas és el militant de Joventuts Nacionalistes de Catalunya que manifestava el seu desig que “els francesos” candidats al guardó de Cerdà de l'any no se l'endugessin. I encara un tercer exemple és Laura.

Laura ha nascut a la Cerdanya espanyola i és filla d'immigrants andalusos. Viu i treballa a la Cerdanya francesa. Es considera francesa i n'està molt orgullosa. Veu

tot el que és espanyol com a inferior i desconfia dels serveis sanitaris o d'altre tipus que li puguin oferir a la Cerdanya espanyola. Tot i que el seu pare és espanyol, creu que el seu cognom (comú al país veí) procedeix d'Itàlia. Creua la frontera tot sovint, parla francès, català i castellà, i aquest fet l'habilita per creuar la frontera més que altres persones. La seva xarxa de relacions és també transfronterera (té familiars i coneguts a la Cerdanya espanyola) però els seus vincles més intensos són amb els qui estan a la Cerdanya francesa. En tots aquests casos i en altres que serien de nacionalisme català, espanyol o francès, hi ha certa impermeabilitat a les influències transfrontereres i fins en algun d'ells una voluntat de mantenir incorrupta la pròpia cultura i identitat. El nacionalisme pot formar part de la condició de subjecte tranfronterer o caracteritzar determinades situacions que he anat analitzant, com a "nacionals".

Endoculturats polaritzats ho serien els immigrants nouvinguts, però també algunes persones que han nascut a la Cerdanya o que hi resideixen des de fa anys. Per exemple, hi ha el cas de Pierre i Marie, que van arribar a la Cerdanya el 1973 procedents del nord de França. Pierre va ser traslladat a Osseja per treballar en una de les cases de salut que hi ha. Quan van arribar a la Cerdanya es van trobar desplaçats, en un indret aïllat i sense la vida a què estaven acostumats. A més hi havia la vigilància policial a la frontera, que en aquells anys (el final del franquisme) incomodava, especialment en contraposició a la situació tranquil·la que havien viscut a la frontera franco-belga. Pierre es va dedicar al seu treball en la casa de salut, mentre Marie va deixar de treballar per tenir cura dels seus dos primers fills. Des del començament van tenir la sensació que la població local els considerava estrangers. Bona part d'aquella població només podia treballar en el centre a on estava Pierre ocupant llocs de poca qualificació. Fins que la seva filla gran no va entrar a escola, no van començar a teixir una xarxa social que els permetés sentir-se integrats a la Cerdanya. Posteriorment han entrat en associacions com una coral, la Creu Roja, un grup religiós i l'associació de pares. En tots aquests llocs s'han relacionat fonamentalment amb persones vingudes, com ells, de l'interior de França.

Pierre i Marie senten que existeix una frontera, sobretot per la llengua, i també per la diferent legislació en matèria de treball. Pierre ha participat activament en política local i ha arribat a la conclusió que una candidatura política no pot arribar a la *mairie* si no conté entre els seus components gent nascuda a la localitat en qüestió. Cap dels dos creua la frontera amb assiduïtat per cap raó que no sigui comprar en el supermercat o en els comerços del centre de Puigcerdà. En aquest sentit, la seva experiència de frontera és escassa, i el contacte amb cerdans espanyols es limita a la situació formal de venedor i comprador. Els vincles de Pierre i Marie i la seva xarxa social estan profundament arrelats a la banda francesa. Per tot això és clar que es tracta de subjectes fonamentalment nacionals.

Els casos explicats serien exemples de subjectes nacionals. Cada habitant de la Cerdanya es pot ubicar en el continuum nacional-transnacional, en els extrems o bé en un punt més o menys intermig. De tota manera recordo un cop més que val la pena tenir presents les situacions, especialment pel que fa al nacionalisme. No es tracta d'etiquetar els subjectes, sinó més aviat de reconèixer la construcció i reproducció de fronteres simbòliques en la seva interacció quotidiana, en els espais i els vincles de sociabilitat, en el territori definit, o no, com a nacional. Hem vist que a la Cerdanya hi ha tot un seguit de situacions que impliquen la definició de "l'altre" en termes nacionals; una definició vinculada al territori i a l'empremta política dels Estats nació i les seves circumstàncies. Els espais d'acció i moviment esdevenen nacionals en la mesura que els subjectes assumeixen allò nacional pagant amb francs o amb pessetes, anant a l'altra banda a cercar quelcom, essent conscients del límit, reproduint-lo físicament o simbòlica amb el creuament o amb la indiferència o el desconeixement davant "l'altre". Fins i tot quan es nega el límit, quan es diu que es vol superar, hi ha la necessitat de reconèixer que existeix.

L'Estat nació pot veure reproduïdes les seves fronteres a través de l'experiència local de molts subjectes, però aquesta no és l'única possibilitat. Els fets poden contradir el disseny ideal projectat pel poder estatal. A la Cerdanya, en tant que zona fronterera, frontera simbòlica (cultural) i frontera nacional no sempre

coincideixen. La dinàmica de la interacció quotidiana pot generar espais que es presten a la superació de fronteres nacionals, situacions transnacionals basades en vincles i espais que escapen a la definició nacional de la realitat, i que fan les coses molt complexes. És en aquests espais i en aquests vincles a on sovint recau l'interès fonamental de l'estudi de zones de frontera tot i que em sembla absurd centrar-se en una sola cara de la moneda que constitueix la realitat estudiada, i per això he parlat del pol nacional. Em resta, per acabar aquest apartat, reflexionar sobre l'altra cara de la moneda, pel que fa a la tipologia de subjectes: els "subjectes transnacionals".

En la terminologia d'Oscar Martínez, consumidors binacionals, immigrants establerts, treballadors fronterers, biculturalistes i binacionalistes constituïrien el conjunt del que l'autor ha denominat "subjectes transnacionals". La condició de consumidor binacional i de treballador fronterer va molt vinculada al fet de creuar la frontera quotidianament per qüestions de treball o per consumir productes "de l'altra banda". Els immigrants establerts poden ser qualsevol de les dues coses anteriors, però es defineixen principalment per haver-se establert "a l'altra banda" de la frontera. Biculturalistes i binacionalistes són els qui tenen contactes profunds en tots els nivells als dos costats de la divisòria (més forts en el cas dels binacionalistes) que duen a una participació social activa als dos cantons (MARTINEZ 1994:70 i ss). La classificació sembla molt clara, però val la pena recordar que "transnacionalisme" no es pot entendre sense "nacionalisme". I cal, a més, entrar en casos concrets.

La tipologia que diferencia subjectes nacionals i transnacionals no encaixa plenament en el cas cerdà, si es considera cada tipus un calaix tancat. El cas dels anomenats consumidors binacionals n'és un exemple. Tots els qui consumeixen assíduament béns o serveis a una banda de la frontera, mentre resideixen a l'altra, estarien inclosos en aquesta categoria. És clar, però, que casos que hem vist abans s'hi poden incloure. Per exemple, Pierre i Marie compren amb certa freqüència conserves i vi a la Cerdanya espanyola, però això no exclou la seva condició de subjectes nacionals.

Només indica que tenen una capacitat transfronterera en el terreny del consum. En aquest sentit, considero que la condició de consumidor binacional no implica anar més enllà de la constitució nacional del subjecte, i de la definició d'espais nacionals.

Pel que fa als subjectes biculturalistes, es tractaria d'aquells amb una elevada participació social a una i altra banda de la frontera, que tinguessin un coneixement profund de dues cultures i dues llengües i els quals, en definitiva, poguessin moure's per tota la zona de frontera i no tinguessin cap inconvenient per bellugar-se per l'interior dels dos països limítrofs. En podria ser exemple Henry, mestre de primària actualment jubilat, que parla perfectament francès, català i castellà, i que es mou per tota la comarca amb naturalitat. Participa en actes culturals a tots dos cantons de la frontera, com a reconegut historiador local, si bé se'l considera especialista en la Cerdanya francesa i en la Guerra Civil espanyola. Forma part del Patronat del Museu Cerdà de Puigcerdà i col·labora en activitats promogudes des de la Cerdanya espanyola. A més, segueix els mitjans de comunicació francesos i espanyols, coneix els esdeveniments d'un cantó i altre de la frontera, i no amaga certa admiració pel coneixement del folklore, la literatura i la història espanyola i catalana. És difícil trobar un personatge semblant a la Cerdanya espanyola, encara que a tota la comarca es dóna l'existència de subjectes amb la peculiaritat de moure's perfectament per àmbits que el mateix personatge desconeix.

Dins la tipologia que seguim, serien binacionalistes individus com Pere. Un "cerdà de soca" (o "cerdà autèntic"), casat amb una dona del Rosselló i que ha tingut moltes feines diferents. Des de paleta a pintor, passant per disc-jockey i locutor de ràdio, fins ramader especialitzat en cavalls. Ha viscut a Puigcerdà i actualment resideix a la Cerdanya francesa. Els seus fills han estudiat a la Cerdanya francesa però van a la universitat a Barcelona. Tota la família domina perfectament castellà, francès i català, i ell particularment té moltes coneixences a la comarca, pel territori de la qual es mou perfectament sense que per a ell existeixi avui dia cap frontera. El seu discurs té un to marcadament catalanista, però no amaga una admiració per elements francesos com tot el que es relaciona amb l'administració i els serveis públics.

Malgrat tot, aquest sentiment no s'estén a tot allò que tingui a veure amb una nació espanyola. I és que un element específic a la Cerdanya és que el sentiment nacional no es dóna només en dues formes (francesa/espanyola), sinó en tres (francesa/espanyola/catalana) que tenen una presència considerable en el discurs. El cas dels “cerdans de soca” és molt interessant perquè es tracta de subjectes amb una important experiència de frontera a partir de la participació en activitats a una banda i altra. Van més enllà del biculturalisme, perquè la seva experiència implica un contacte quotidià a totes dues bandes de la frontera, més enllà de l'admiració i del terreny de la producció literària o denominada “cultural”.

Es podria plantejar la hipòtesi de l'existència d'un major binacionalisme a principis de segle que en l'actualitat, però un plantejament així probablement amagaria una trampa. I és que el nacionalisme és un discurs fortament marcat per l'escolarització i l'aculturació en un sentit nacional el qual no pren una embranzida definitiva, en el cas de la Cerdanya francesa, fins a principis del segle XX, i en el cas de l'espanyola, fins ben entrat el primer quart d'aquell segle¹⁸⁰. En aquest sentit, els “cerdans de soca” de principis de segle no serien tant binacionalistes, sinó més aviat endoculturats polaritzats, en un nivell més local. Els seus contactes estarien arrelats en l'existència de la frontera, però també, fins a cert punt, en elements que res tenien a veure amb ella (pensem, per exemple, en el moviment d'arrendadors o de mossos d'una banda a l'altra de la frontera, però efectuat sense canviar de “amo”).

Els treballadors fronterers o *commuters* serien un altre dels perfils de fronterers transnacionals. Aquesta posició ha estat adoptada per molts habitants de la comarca durant tot el segle XX, si bé de formes diferents. Cristina seria un exemple de persona inclosa en aquesta categoria. És filla d'extremenya i gallec, nascuda a la Cerdanya. Està casada i té una filla, que porta a l'escola pública de Puigcerdà. Des de fa uns quants anys treballa com a dona de fer feines a la Cerdanya francesa, però no

¹⁸⁰ En el cas del nacionalisme català, el paper de l'escolarització no ha estat tant prematur, i ha anat més vehiculat per l'oposició al règim franquista.

ha deixat de residir a Puigcerdà. Considera que a França les condicions de treball i el sou són molt bons.

Està orgullosa de dir que és catalana i cerdana, i afirma que no li agraden gaire els francesos. Creu que “els gavatxos” (així els anomena) sempre s'han cregut superiors als de l'altra banda i que, de fet, sempre han anat molt avançats. Per qüestions de feina manté nombrosos contactes transnacionals. Coneix els horaris i els costums de la Cerdanya francesa (li és imprescindible per a la feina) però no per això deixa de mantenir una posició nacionalista, la qual cosa la diferencia de les categories binacionalista o biculturalista. Per a ella la frontera ja no existeix. Abans del Tractat de Schengen calia mostrar una autorització (la “carta” o *charte frontalière*) per poder passar a treballar a l'altra banda, però després va desaparèixer l'obligació. De tota manera ella afirma que mai li han demanat els papers a la duana, perquè tant els guàrdies civils com els duaners la coneixien de passar cada dia.

Finalment hi ha l'estrat dels immigrants establerts arribats a la comarca per a millorar la seva situació econòmica, simplement per un canvi de feina o, en el cas dels refugiats, per motius polítics. Santiago, del qual he parlat més amunt, és un cas clar de situació transnacional. Des que es va establir a la comarca, ha treballat a les dues bandes. Actualment parla català, castellà, gallec i francès. Està casat i té un fill. Fa vint anys que treballa a la Cerdanya francesa, en el sector ramader, i hi resideix des que va néixer el seu fill. Fins aleshores havia viscut a la Cerdanya espanyola. Va decidir canviar de lloc de residència perquè considerava que per al seu fill seria molt millor, donada la forta cobertura social i de sanitat que ofería l'Estat francès. A més, volia dur el nen a l'escola francesa perquè li semblava que l'educació també seria millor. Es considera afortunat de poder viure a França, estant tan a prop d'Espanya.

Oficialment està donat d'alta com a resident a la Cerdanya francesa. Li va semblar millor per poder dur el nen a l'escola i que es pogués beneficiar dels avantatges socials de l'Estat. Tot i això no s'ha donat de baixa en el municipi en el qual residia anteriorment, perquè així pot seguir tenint dos cotxes amb matrícula espanyola.

L'alcalde del poble espanyol coneix el seu cas, però l'accepta en virtut d'un acord paral·legal que mantenen ell i Santiago, segons el qual la situació es mantindrà a canvi del seu vot en totes les eleccions municipals que se celebrin. Personalment no se sent lligat a cap nació. Es considera, en canvi, una mena de ciutadà del món. El seu és un cas de subjecte clarament transnacional, amb trets de binacionalista, biculturalista i consumidor binacional.

Pel que fa als refugiats polítics, un exemple és Carmen. El seu pare era d'Esquerra Republicana de Catalunya, i va haver de fugir a Er, després de la Guerra Civil. Un familiar seu, de Puigcerdà, tenia una casa en aquell poble. A diferència d'altres refugiats, doncs, el pare de Carme va poder establir-se en una casa pròpia, evitant de ser internat en un camp de refugiats o d'haver de trobar un racó a casa d'algun desconegut/da. A Er el pare de Carme va ser llogat com a mosso de pagès i, com altres companys, va cobrir la manca de mà d'obra a la Cerdanya francesa, en temps de la Segona Guerra Mundial i l'ocupació Nazi. Carmen va viure uns anys a Puigcerdà, a casa d'uns familiars, fins que va haver de creuar la frontera per ajuntar-se amb el seu pare a qui havia de cuidar. Ella es va integrar en la societat d'Er, si bé no deixava de veure's afectada per alguns recels que hi havia contra els refugiats (algunes persones creien que havien pres la feina a gent del país). Mentre la frontera va estar tancada va anar visitant els familiars de l'altra banda, en trobades a la vora de "la ratlla".

Els anys cinquanta, Carmen va viure un temps a Granollers, a on tenia familiars, però no li va agradar com s'estava, sobretot per l'opressió que significava la dictadura de Franco. Per això se'n va tornar a la Cerdanya francesa, a on es va quedar. Més tard es va casar amb un cerdà francès, va participar en associacions locals i es va establir com a comerciant. Carmen es considera per sobre de tot catalana, però també francesa. Manté contactes amb gent a tota la comarca, en alguns casos a partir de relacions de parentiu, però la seva xarxa d'amics i amigues està formada per la colla que es va formar a Er, entre els quals hi havia bastants nois i

noies refugiats. La seva experiència ha estat transnacional, amb un origen a una banda de la frontera, i un destí a l'altra.

Aquestes quatre categories constituïrien el ventall de subjectes transnacionals, és a dir, més propensos a l'experiència de frontera. Amb tot, hi ha també subjectes que mantenen relacions transfrontereres en plans concrets com la política o les activitats culturals. En aquest cas mouen els contactes els interessos compartits (materials o intel·lectuals), o el fet de considerar que es forma part d'un mateix col·lectiu. Aquest darrer cas posa en comú catalanistes de les dues bandes de la frontera (siguin o no nacionalistes), i constitueix tot un potencial per al contacte transnacional. Malgrat tot, continua estant caracteritzat per una posició de caire nacionalista.

El model perfilat per Martínez és molt suggerent, i ofereix vies per mirar de classificar casos molt diversos. Però de tot plegat en queda una conclusió molt general i pràcticament descriptiva: les zones de frontera estan marcades per la dualitat. Així ho explica l'autor:

En l'experiència dels habitants de les zones frontereres és bàsica una variabilitat profundament arrelada en el fenomen de dualitat. La frontera és previsible i imprevisible; divideix i uneix; repel·leix i atrau; obstrueix i facilita. En un ambient bipolar, no sorprèn que la societat de frontera manifesti tendències contradictòries com ara conflicte i acomodació, pobresa i riquesa, rigidesa social i fluïdesa, hostilitat racial i tolerància, i separació i fusió culturals (MARTINEZ 1994:305)

El model és útil per destacar la diversitat de casos existent a la Cerdanya, i per això l'he emprat, però no serveix per descriure i analitzar plenament la realitat. Més que fixar-se en els subjectes, val la pena fer-ho en les pràctiques i els discursos, que, efectivament, varien en cada cas en funció de la major possibilitat o no de desenvolupar una experiència de frontera (és a dir, de seguir pràctiques locals i transfrontereres). Això té molt a veure amb les relacions socials i els vincles transfronterers però també amb les circumstàncies històriques en què es troba immersa cada Estat nació i cada zona fronterera.

En un context com l'actual, on la frontera franco-espanyola ha perdut la funció de filtre del pas de mercaderies i de persones, es podria creure que no hi ha frontera, que "la ratlla" ha estat esborrada. Però tot el que hem vist en els capítols precedents no sembla corroborar aquest fet. El sistema educatiu desenvolupat a cada cantó i els mitjans de comunicació promouen nacionalismes que es reproduïen en la vida quotidiana, en bona mesura a través de la interacció social. D'altra banda no hi ha una dinàmica econòmica de clara continuïtat, sinó que en força aspectes (i principalment en el comercial) hi ha una competència que no fa sinó reforçar els discursos nacionalistes i l'existència de la frontera internacional. En canvi, en un moment anterior de continuïtat socioeconòmica per sobre una frontera controlada i vigilada, les possibilitats van ser més grans.

Mentre es pot reconèixer el procés de construcció d'un subjecte nacional des de l'Estat nació a través del dispositiu nacionalista, la producció d'una subjectivitat transnacional és impossible, en ella mateixa, de forma independent a l'existència mateixa d'una subjectivitat nacional. No hi ha instruments ni poders polítics que siguin realment transnacionals, sinó, en tot cas, corrents ideològics o de moviment transnacional que cerquen la superació o la crítica de realitats nacionals, a la vegada que miren de reafirmar una tercera identitat nacional.

En el cas que he analitzat, el mateix procés que ha eliminat els controls i la vigilància sistemàtica de la divisòria (la unificació europea) ha reforçat les barreres existents entre el que s'ha definit com "Europa", i els territoris limítrofs de l'antic bloc soviètic i sobretot del continent africà. En aquest context, en la Cerdanya dels darrers temps han aparegut immigrants en trànsit dels quals he parlat com a subjectes nacionals però que en realitat protagonitzen un moviment per definició transnacional i reproduïen, en alguns casos, una etnicitat desterritorialitzada (allunyada d'un territori de referència) que en la nova situació pot desembocar en la definició d'un mateix i dels altres en termes nacionals.

En conclusió, allò transnacional pot esdevenir una superació aparent de la frontera, però és també un pas o una invitació envers una nova definició nacional. En la interacció quotidiana, sovint no n'hi ha prou amb la definició local del subjecte, i se la qualifica en termes nacionals. I malgrat tot, hi ha contactes transfronterers que possibiliten que es parli de situacions transnacionals, de superació de fronteres, i de necessitat de cooperació, i en aquest sentit s'obren vies per a una participació conscient en el projecte de construcció europea, i la construcció d'Europa com a context. No obstant, Europa és encara una idea que contradiu les construccions nacionals, i que no aporta elements suficients ni a la interacció quotidiana ni a la formació dels subjectes, com per erigir-se en referent quotidià potent. La definició d'Europa encara es dóna gairebé estrictament en el terreny econòmic i burocràtic, i no hi ha instruments d'europèitzzació que es puguin comparar amb les eines del dispositiu nacionalista de l'Estat nació ni formes de reproducció comparables a les expressions del nacionalisme quotidià. A més, la construcció europea esdevé un element del qual s'apropia el nacionalisme catalanista, per afirmar l'existència d'un territori català més enllà de la frontera franco-espanyola.

A la Cerdanya, hi ha contactes transfronterers, però segueixen existint posicions nacionalistes. No se sol prescindir de l'existència de la frontera (sempre es coneix i es té en compte). Simplement el que es dóna és un contacte entre gent de dues bandes, que reconeix que existeixen dues bandes, i que en alguns casos ha fonamentat el contacte en la partió mateixa. La distinció de societats civils, l'existència de discursos nacionalistes, la construcció de subjectes nacionals (més que la de subjectes transnacionals, per a la qual no hi ha dispositius específics), i les paradoxes generades arrel de la desaparició dels controls sistemàtics del pas de mercaderies i persones, invaliden qualsevol plantejament que sostingui que "la ratlla" ha acabat definitivament desapareixent de la Cerdanya.